

Československá akademie věd

Památníky naší minulosti

6

Ivan Borkovský

Pražský hrad

v době přemyslovských knížat

Praha 1969

Academia

nakladatelství

Československé

akademie věd

Vedoucí redaktor knihnice akademik Jan Filip

Redakční kruh: doc. dr. Ján Dekan,
doc. dr. Vilém Hrubý, prof. dr. František Kalousek,
doc. dr. Jiří Neustupný, prof. dr. Josef Poulík,
doc. dr. Anton Točík

Vědecké posouzení: prof. dr. Zdeněk Fiala
a dr. Rudolf Turek

Úvod

Pražský hrad se druží k mnohým evropským metropolím, pro jejichž začátky chybějí přímé historické zprávy. Objasnit jejich vznik a počátek mohou proto jen poznatky archeologické, získané široce založeným a často dlouhotrvajícím výzkumem.

V otázce stáří Pražského hradu jsme odkázáni na nejisté, neúplné a nepostačující zprávy legendistů, kteří buď nic nehovoří o jeho založení, protože existoval již dlouho před dobou jejich působení a byl pro ně skutečností zcela samozřejmou, nebo pro které je spjat s pověstmi, jejichž historické jádro nelze ověřit.

Vyřešení otázky vzniku hradiště Prahy jako sídla přemyslovských knížat a jeho původní polohy má zásadní význam nejen pro nejstarší dějiny českého území, ale i pro dějiny středoevropské. Je důležité jak pro topografii knížecího hradiště, tak i pro skupinu osad, které se soustřeďovaly a vyvíjely pod ochranou knížecí moci. Praha má svůj osobitý vývoj, který nelze ve všem srovnávat s vývojem podobných mocenských a obchodních středisek tehdejší Evropy. Ne všechny otázky lze již dnes plně zodpovědět, přece však archeologické výzkumy na Pražském hradě v mnohém osvětlily začátky vzniku knížecího hradiště, jeho stavebního vývoje, růstu a přeměn v době nejstarších historických knížat z rodu Přemyslovců.

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 se stal Hrad znovu, jako v minulosti, sídlem hlavy státu, presidenta republiky. Zděděn byl jako obrovský konglo-

merát budov různého stáří a vzhledu, udržovaný jen v nejnnutnější míře. Příchodem presidenta republiky na Pražský hrad vzniká proto problém modernizace starobylého královského sídla. Bylo třeba postupně reprezentačně upravovat nejen budovy a interiéry paláce, ale také hradní nádvoří, vybudovat novou vodovodní a kanalizační síť apod.

Stavební průzkum zdiva Pražského hradu a jeho nejnnutnější úpravy začaly za vedení hradního stavitele K. Fialy v roce 1919—1920 na I. a III. nádvoří. Záhy se ukázala potřeba rozšířit tyto práce na celé území Hradu a spojit je s archeologickým výzkumem, který by jim předcházel.

Poprvé v dějinách československé archeologie se zde naskytla možnost nahlédnout do nezastavěných hradních ploch, aby bylo poznáno a zjištěno stáří Hradu a jeho počátky. Za tím účelem byla ustavena v roce 1924 Archeologická komise pro výzkum Pražského hradu, složená ze zástupců Karlovy university, Archeologického ústavu, Národního musea, ministerstva školství, ministerstva veřejných prací, zástupců Kanceláře presidenta republiky a Stavební správy Pražského hradu. V čele komise stál prof. Lubor Niederle, členy komise byli — kromě zástupců ministerstev a Kanceláře presidenta republiky — prof. A. Stocký, prof. V. Birnbaum, dr. K. Guth, řed. K. Buchtela a hradní stavitel K. Fiala. Dne 4. června 1925 byl zahájen archeologický výzkum Pražského hradu, zároveň první velký systematický archeologický výzkum v Československu, uskutečňovaný za použití moderních archeologických metod. Z pověření komise výzkum prováděl dr. K. Guth. Výzkumu a jeho dokumentace se účastnili dr. J. Böhm, dr. J. Filip, dr. J. Pasternak a dr. I. Borkovský. Ke konci roku 1926 Archeologická komise pro výzkum Pražského hradu pověřila dr. K. Gutha celkovým vedením výzkumu a autor se stal jeho asistentem. Komise pak zůstala jen porad-

ním sborem, s funkcí prostředníka mezi prováděným výzkumem a úředními činiteli, pokud šlo o finanční prostředky, pracovní síly a určení ploch, které se měly zkoumat.

Od této doby archeologický výzkum se stal nedílnou součástí stavebních prací a byl již tak vžit, že Archeologická komise jako poradní sbor omezila svoji činnost a celou agendu vzal na sebe Archeologický ústav, zároveň s funkcí prostředníka a poradce pro všechny výzkumné práce. Tuto činnost zastává Archeologický ústav ČSAV dodnes. Za války byly archeologické práce zastaveny. Archeologický výzkum Pražského hradu byl již od začátků všestranně podporován Kanceláři presidenta republiky a také inženýři a stavitelé ministerstva veřejných prací vycházeli vstříc archeologickému bádání a koordinovali postup stavebních prací s archeologickým výzkumem. Ze začátku zhotovoval plány z výzkumu Památkový sbor hlavního města Prahy (inž. J. Brada) a rovněž Stavební správa Pražského hradu pořizovala kresebnou dokumentaci důležitých situací na III. a IV. nádvoří pro hradní archív. Po válce převzal veškeré náklady na hradní výzkumné práce výhradně Archeologický ústav a po jeho začlenění do Československé akademie věd byly výdaje hrazeny z prostředků ČSAV. Kancelář presidenta republiky má však až do dnešní doby eminentní zájem o výsledky průzkumu hradního areálu. Projevilo se to zvláště v roce 1959 při výzkumu východní části Pražského hradu u Černé věže a Purkrabství, důležité z historického a archeologického hlediska pro topografii hradiště z 10. a 11. století. Výzkum mohl být zdárně ukončen prostřednictvím stavebního odboru Kanceláře presidenta republiky a to ve velké míře přičiněním a pochopením inž. B. Konůpka. Druhé nádvoří bylo zkoumáno v r. 1964—1965 a důkladný průzkum jeho jižní části po stránce archeologické byl uskutečněn pomocí arch. J. Tajera, vedoucí-

ho stavebního odboru Kanceláře presidenta republiky.

Díleč otázky z bohatých poznatků a výsledků archeologického výzkumu byly podávány veřejnosti v odborných časopisech. Publikoval je především vedoucí výzkumu K. Guth v různých člancích a celek svých poznatků a úvah shrnul pak v roce 1934 ve Svatováclavském sborníku. Historické poznatky z výzkumů interpretovali ve svých pracích historikové umění J. Cibulka, V. Mencl, V. Birnbaum, stav. K. Fiala, archeologové J. Filip, A. Stocký, R. Turek, historikové J. Čarek, F. Graus, Z. Fiala, M. Štěpánek a jiní.

Stavební a archeologický průzkum hradních budov a kostelů přispěl v mnohém k řešení otázek jejich stavebního vývoje z historického hlediska. Výzkum byl prováděn arch. K. Hilbertem ve svatovítském chrámu a stav. K. Fialou v hradních objektech, hlavně však ve starém královském paláci a na zahradě jiřského kláštera. Kostel sv. Jiří byl velmi důkladně obnovován arch. F. Machem, který zanechal bohatou písemnou dokumentaci, nákresy a snímky. S ním spolupracoval M. Lüssner a vyšehradský kanovník Mons. E. Šittler. Spletitá problematika jiřského kostela zaujímá již dlouho historiky umění. Svědčí o tom v první řadě studie K. Mádl, dobré analytické práce J. Cibulky, V. Mencla aj., naposled knížka A. Merhautové-Livorové. Souborný přehled všech dosavadních výsledků archeologického zkoumání Pražského hradu nebyl však dosud podán. Autor jako studující University Karlovy byl od roku 1925 přidělen k archeologickému výzkumu Pražského hradu s úkolem zpracovávat nálezy získané při výkopních pracích, hlavně však provádět konzervaci keramiky, které bylo objeveno velké množství. Za tím účelem byla zřízena zvláštní laboratoř ve Starém paláci v Apelační síni. Od roku 1926 se prováděl v letní sezóně výzkum hlavně III., pak II. i IV. nádvoří („Na baště“) a všude tam, kde byly podnikány stavební práce a výkopy. Jako účastník výzkumů

na Hradě od jejich počátků je autor povinen podat v této knížce nejširší veřejnosti alespoň zkráceně souhrn všech poznatků získaných výzkumem, které prohloubí vědomosti o nejstarším období Hradu, získané dřívějšími archeologickými výzkumy a zveřejněné v několika pracích K. Gutha. Doplní a širě rozvede problematiku počátku vývoje Pražského hradu, získanou pozdějšími výzkumy a tím opraví některé názory K. Gutha. Projdeme tak celým areálem, nezastavěnými plochami i vnitřky budov, všemi místy, na nichž zbyly větší nebo menší stopy dávných dějin Hradu. Tyto ukázky stavební činnosti, složené v mozaiku dějin, sledují různá období vývoje a podávají nám obraz dramatického zápolení lidí, kteří tvořili historii a formovali osudy budoucích generací. Pohlížíme na ně s úctou a také se snahou co nejvíce vyčíst z těchto zetlelých stránek dějin Pražského hradu, aby se jeho obraz stal živým duchovním majetkem všech, kteří vzhlížejí na Pražský hrad jako na daleký odkaz předků a symbol suverenity dnes nejzápadnějšího slovanského národa.

Vděčně zde vzpomínám svých zemřelých učitelů, prof. L. Niederla, prof. A. Stockého, prof. J. Schránila a doc. K. Gutha, z jejichž podnětu archeologický výzkum Pražského hradu byl započat; oni stáli v čele výzkumných prací a přičinili se o jejich zdárný průběh.

Terenní snímky reprodukované v obrazové příloze jsem pořizoval při výzkumných pracích z větší části sám. Dále jsem použil několika hodnotných snímků z výzkumu III. nádvoří Hradu v r. 1926, zhotovených Památkovým sborem hlavního města Prahy; měl jsem je k dispozici díky laskavosti dr. J. Čarka; jejich negativy byly zničeny při požáru Staroměstské radnice za pražského povstání v r. 1945. Z archivu Pražského hradu mi byly zapůjčeny archivářem J. Parkanem tři snímky z r. 1926; též byly obkresleny dva nákresy, které nechal pořádit architekt K. Fiala.

Svědectví země

Kronikář Kosmas, jak známo, srovnával výběžek hradčanského ostrohu s podobou delfína anebo mořského vepře. Tehdy tato podoba byla zřejmá při pohledu s Petřínské hory i z pravého břehu Vltavy, a to proto, že tehdejší hrad měl nižší budovy, jen čára hradeb zvyšovala povrch ostrohu, jehož původní přirozená podoba nebyla zastřena vyššími stavbami. Také podhradí, pozdější Malá Strana, nebylo zastavěno vysokými budovami a hustota osídlení byla menší než v pozdější době. Moderní geologický průzkum hradčanského ostrohu přispěl k důkladnějšímu poznání jeho složení; zabývali se jím O. Hyníe a F. Prantl, z jejichž prací zde cituji důležitější výsledky:

Hradní návrší tvoří úzký, táhlý, klenutý ostroh, který vybíhá z Hradčanského náměstí a směřuje k severovýchodu. Na jihovýchodních stráních byl hradní ostroh od dob nejdávnějších rozbrázděn erozní činností několika hlubokými rýhami. Směrem východním, k opyši Hradu u dnešní Černé věže, ostroh klesá dosti ostře ke Klárovu, k úžlabině potoku Brusnice, jehož koryto jej odděluje od letenské pláně, zdvihající se na východ odtud. Celý hradní ostroh je geologicky vybudován ordovickými vrstvami zahořanskými, tj. jílovitými břidlicemi a křemenci. Ostroh je vcelku dosti intenzívně zvrásněn a vykazuje tektonické poruchy. Netvoří jeden souvislý tektonický celek, ale sestává ze dvou samostatných ker, oddělených od sebe příčnou dislokační poruchou, která probíhá od SZ k JV, což je obvyklý směr poruch

v SV části Barrandienu. Vrstvy v obou krách zachovávají víceméně týž směr a stejný sklon od SJZ k VSV a směřují k J anebo k JV, k Malé Straně. Na některých místech jsou postranními tlaky zprohýbány v menší antiklinály a synklinály, zpravidla porušené přesmykem. Hlavní příčná dislokace, poznaná na začátku archeologického výzkumu, probíhá napříč návrším při jihovýchodní části III. nádvoří od Zlaté brány a vybíhá mělčí proláklinou pravděpodobně pod svatovítským chrámem od Jeleního příkopu a věže Mihulky. Rýha, která se dále po jižním svahu ostrohu rozšiřuje, dělila jej na dvě části — západní a východní, které, jak později uvidíme, měly význam při stavbě a rozdělení hradiště. Svrchní západní kra byla zprohýbána do menších příčných antiklinál, takže někdy se sklon a průběh vrstev odchyluje od jejich celkového směru od JJZ k SSV. Příčné antiklinály byly sledovány v základech monolitu, antiklinální ohyb vrstev byl zjištěn v základech svatojirské kašny. Komplex vrstev, odkrytý na III. nádvoří pod základy první nejstarší hradby, byl tvořen střídajícími se polohami jílovitých břidlic a křemenců, spadajícími k jihu. Někteří geologové soudí, že část II. nádvoří a téměř celou plochu III. nádvoří tvořil oválný pahorek, jehož nejvyšší kóta byla západně od dnešního probošství (kulturní dům). Podle archeologických zjištění se táhl zmíněný pahorek od kaple sv. Martina na východní straně, rozšiřoval se jižněji k monolitu, pak západně od probošství pod střední trakt Hradu a svým jižním svahem směřoval pod severní okraj dnešní Matyášovy brány. Východní část ostrohu od velké příčné rýhy má již užší a ostřejší hřbet, který se povlovně svažuje k Černé věži i k opyši Hradu a pak prudce klesá ke korytu Brusnice. Je složen z pevných a mocných křemenců, což bylo při jednotlivých výzkumech potvrzeno. Východní konec této části návrší tvoří většinou měkké jílovité břidlice, křemencové vrstvy se tam vyskytují

dosti vzácně a nedosahují nikde té mocnosti jako na SSV. Na jižním a jihovýchodním úbočí podlehly zahořanské břidlicové vrstvy intenzivnímu zvětření, takže byly do značných hloubek přeměněny v eluvium. Na hranici eluvia a suti bývá 25—30 cm mocná vrstva žlutavé, jílovité, slabě písčité zeminy, která pravděpodobně představuje povrch jižního úbočí a pokračuje k Malé Straně.

Při přestavbě Purkrabství na Dům dětí v roce 1961 byly učiněny v sondách uvnitř přilehlého domu čp. 7 (Malý Lobkovický palác) závažné poznatky, které doplňují naše dosavadní znalosti z hlediska geologického. Poznatky zpracovali geologové K. Žebera, Quido Záruba, zvláštní posudek však vypracoval R. Šimek. Pod základy západního křídla domu čp. 7 a pod dlažbou místnosti byla objevena neporušená vrstva naplaveného jemného i hrubozrnného písku se štěrkem; byla to podle výškové polohy pleistocenní terasa, odpovídající úrovni nejvyšší akumulace vinohradského stadia Vltavy. Terasové náplavy tvořil drobný písčitý štěrk o velikosti valounů do 7 cm s výplní rezavě hnědého hlinitého písku. Valouny jsou ze žilného křemene: přítomnost valounů tvořených algonkickými břidlicemi, bulžníky a jinými horninami z Barrandienu a středoečeského plutonu, nasvědčuje přínosu materiálu od jihu. Podklad náplavu tvoří letenské vrstvy ordoviku se střídajícími se křemenci a břidlicemi. Náplavy podobného charakteru byly nejbližše zjištěny v Hodkovičkách. Rozdíly v nadmořské výšce odpovídají spádu řeky, která tekla od jihu k severu. Na popisovaném místě se zachovala jen nepatrná část jejích naplavenin při levém břehu. V místnosti západního křídla čp. 7 bylo možno dobře shlédnout naplavený písek opřený o břidlicovou stěnu zachovaného břehu, který byl droben nárazy vody a utvořil vrstvu pod pískovou terasou. Pod základy východní zdi západního křídla domu byla tato písková terasa převrstvena až 120 cm silnou vrstvou spraše, do níž byly zapuštěny základy domu. V roce 1965

bylo archeologickým výzkumem zjištěno, že písková terasa pokračuje do Jiřské ulice a přiléhá těsně na západní straně k břidlicovému břehu bývalého řečiště. Na dvoře a pod základy domu čp. 7, v rozeklaném povrchu ostrohu, je říční terasa pravděpodobně posledním svědkem pleistocenní řeky (Vltavy), zachovaným v těchto místech na Pražském hradě; v této východní části hradního ostrohu byl levý okraj jejího údolí. Na jiných místech hradčanského ostrohu se písková terasa sotva již najde, a to proto, že stavební činnost na Pražském hradě zastřela během dlouhých staletí stopy nejvyšší akumulace vinohradského stadia Vltavy. V západním křídle domu čp. 7, kde byl zachován nejvyšší bod říční terasy a také břeh pleistocenní vodní hladiny, bylo jasně vidět, že před usazením pískové terasy byla zde starší sprašová vrstva, kterou voda podemlela a usadila tam písek. Na povrchu pískové terasy ležela rovněž pozdější sprašová vrstva, která byla sledována přímo pod dnešní dlažbou dvora. Dále na západ u schodů ke Zlaté uličce mezi domy čp. 8 a 7, písková terasa mizí; na povrchu břidlice ležela silná vrstva spraše, která ve svém profilu obsahuje žíly jílovitých, zeleně zbarvených usazenin. V tomtéž profilu byla viditelná vrstva černě zbarvená železem a manganem přímo na povrchu břidlice; podobná černá vrstva byla u západní stěny sondy 90 cm nad povrchem břidlice. Skála pod západním křídlem domu čp. 7 se ostře svažuje do Jiřské ulice a na jejím povrchu byla jen spraš. Také uvnitř Černé věže při výzkumu v roce 1958—1959 byla zjištěna vrstva písku, která sem směřuje ze dvora Purkrabství a do ní byla založena čelní zeď opevnění z 9.—10. stol. Dále západně, na povrchu ostrohu i v obvodu jiřského kláštera nebyly vůbec zjištěny vrstvy pískové terasy a také nikde nebyly stopy spraše. Spraš byla však sledována pod dlažbou východního konce Španělského sálu u Vikářské ulice, v hloubce 4,05 m, dále také nad Jelením příkopem pod severními

základy Španělského sálu a na jižním svahu Jeleního příkopu v místech Plečnikovy zděné terasy. Pokračování sprašové vrstvy bylo rovněž zjištěno v Královské zahradě na severní straně Jeleního příkopu při přestavbě zahradního domu Karla VI. Při opravě Jarošovy Zpívající fontány u Belvederu v roce 1943 byla opět zjištěna vrstva spraše, nikde se však nepřišlo na vrstvu písku. Ve spraši byly nalezeny zvířecí kosti.

Již od konce 10. stol. způsobovaly posuny geologických vrstev trhliny ve stavbách, které byly pozorovány též při archeologických výzkumech v jiřském klášteře, kde se části severních svahů návrší posunovaly směrem do Jeleního příkopu. Tyto posuny se opakovaly v různých dobách a trhliny v dnešních klášterních budovách ukazují, že břidlicový svah ostrohu Jeleního příkopu není ustálen. Stejně pukliny byly pozorovány při podezdívání severozápadního rohu Španělského sálu; rovněž mohutná pevnostní zeď v příkopě Přemysla Otakara II. na II. nádvoří měla podobné pukliny a místy se v 16. stol. zřítily.

Hradní ostroh však nebyl holou skálou. V rokli ve východní části III. nádvoří, v jehož bahnitém nánosu se zachovaly dřevěné obytné stavby, byly objeveny také malé zbytky pařezů z bříz a smrčků. Pylové analýzy, které byly provedeny v roce 1946 M. Puchmajerovou na vzorcích zemních uloženin z různých míst ostrohu, ukázaly, že ostroh byl zalesněn. Severní svahy nad Brusnicí byly při úpatí porostlé stinným lesem bukojedlovým, k němuž byl také přimíšen tis. V horní části svahu byl světlejší les z dubů a borovic. Na jižních strmých svazích byl světlý dubový a habrový háj. Výše se dařilo různým teplomilným keřům, pokud se zachytily na příkrém svahu, na místech méně dostupných rostly borovice a v jejich stínu tis. Tisy byly před tisíci léty velmi hojné na skalnatých místech Vltavy i Berounky a tisový strom, který dnes roste v Rajské zahradě na Valech a jehož

obvod kmene měří ve výšce 35 cm nad zemí 245 cm je starý 400 let; snad je potomkem a zbytkem tisových keřů kdysi zde rozšířených. Vrchol ostrohu byl skalnatý a jen místy měl řídký porost s jednotlivými duby a borovicemi. Na ostrohu bylo pak vybudováno knížecí sídlo a jistě trvalo dlouho, než byl nerovný a rozeklaný povrch zarovnan. Jen na západní straně ostrohu, blíže k dnešnímu Hradčanskému náměstí, byla před založením knížecího sídla vyvýšenina „Žiži“, která podle vyprávění kronikáře Kosmy měla také svoji úlohu v historii Hradu; o tom se zmíním dále.

Osídlení Hradčan a jejich okolí v době předslovanské

Hradní ostroh, obrácený větší částí, jižním úbočím, k jihovýchodu, byl původně kryt porostem, byl prosluněn a mohlo by se předpokládat, že pro svou dominantní polohu nad širokým údolím Vltavy byl vyhledáván pro lidská sídla. Stopy pravěkého osídlení nebyly však na jižním úbočí dosud zjištěny. Rytiny od konce 15. až do poloviny 17. stol. ukazují svah stromy málo porostlý, travnatý, místy však na povrch svahu proráží původní břidlicový skalní podklad. Domnívali bychom se, že samotný rovný povrch návrší byl rovněž i v pravěku vyhledáván jako vhodné místo pro osídlení. Dosavadní archeologické výzkumy, které prakticky byly konány na celém osídleném areálu Hradu, tyto domněnky v ničem nepotvrdily. Jedině hradní stavitel K. Fiala zastával názor, že ostroh byl osídlen v mladší době kamenné. Oporou pro jeho tvrzení byl celý koflík s uchem ze sklonku mladšího neolitu, objevený v roce 1920—1921 při provádění kanalizace ve východní části Jiřské ulice. Nádobku objevili prý dělníci v jílové vrstvě na břidlicové skále a byla vyzdvižena s obalem tak, že K. Fiala nepochyboval o jejím starém uložení. Místo nálezu však K. Fiala z nedostatku času neprohlédl a zrychleným pracovním postupem bylo údajné místo nálezu zničeno. Ve východní části Jiřské ulice není břidlice hluboko pod povrchem, jak bylo zjištěno při jiných výkopních pracích. Na povrchu skály tvoří jíl jen slabou vrstvu beze stop pravěkého osídlení. Již K. Guth vyloučil, že by nádobka byla v těchto místech objevena, a domníval se,

že pochází spíše z nějaké sbírky všemožných rarit a starožitností světského anebo církevního sběratele bydlícího na Hradě, a na místo, kde byla nalezena, zapadla při nějakém umělém pohybu hradní půdy. Guth také zdůrazňuje, že od r. 1925 nenašel se ani jediný střípek, který by se nejen blížil stářím této nádobe, ale který by bylo vůbec možno klást do starší doby než je pozdní 9. stol. Jestliže tedy pocházela nádobka ze sbírky rarit hodnostáře bydlícího na Hradě a pak zapadla, jak říká K. Guth, vzniká otázka, kdo a proč odnesl nádobku v místo, kde byla nalezena, a kdo ji tak opatrně položil, takže byla staletí zachována celá a objevena nepoškozena. Vždyť při umělém pohybu půdy anebo při odvozu na smetiště by se rozbila nebo nějak poškodila, třeba by jí chybělo ucho aneb okraje. Pravděpodobně K. Fialovi, aniž o tom věděl, byla dodána nádobka z jiného pracoviště mimo obvod Hradu celá a nepoškozená, nejspíše z hrobu. Při výzkumných pracích v letech 1958—1962 na východním konci Hradu směrem k Purkrabství a Černé věži nebyla vůbec objevena kulturní vrstva, podle níž by bylo možno soudit, že zde bylo v eneolitické době sídliště. Různé druhy zlomků nádob z konce mladšího neolitu byly ojedinelé získávány z navážek opevnění z 9.—10. stol. mezi Černou věží a Purkrabstvím nad svahem Jeleního příkopu. Zeminy na stavbu tehdejšího opevnění byly přiváženy nejpravděpodobněji z dnešní Lumbeho zahrady severozápadně od Hradu, kde byla stejně stará sídliště a pohřebiště. Tyto zlomky nádob z pravěkého období na Pražském hradě nejsou však v žádném spojení s pravěkým osídlením hradního návrší. Hradní ostroh vybíhající z Hradčanského náměstí neposkytl nám dosud bezpečné nálezy z pravěkého období a tím také doklady o starším osídlení hradního ostrohu.

Bohatší jsou zato pravěké archeologické nálezy od dob nejstarších z blízkého a vzdálenějšího okolí Pražského hradu. Objevované památky svědčí o tom, že od pravěku

byl pro osídlení vyhledáván levý břeh Vltavy, méně území pravého břehu, které bylo oblastí inundační, až do pozdního středověku často zaplavovanou. Jen místa vzdálená od vodního toku a záplav byla pro osídlení vhodnější. Blízké okolí hradního návrší bylo osídleno již od mladší doby kamenné a nositelé různých pravěkých kultur měli svá sídla v těsném jeho sousedství nebo v nedalekém jeho okolí. Ze starší doby kamenné (paleolitu) z blízkého okolí Pražského hradu nejsou zatím žádné doklady. Nejbližší, již dlouho známá naleziště z této doby, jsou až z cihelny v Liboci a z Jenerálky. Stopy člověka starší doby kamenné byly zjištěny v cihelně na Julisce v Dejvicích. V roce 1883 byla objevena v cihelně v Podbabě lebka člověka považovaná za pleistocenní, která však není stratigraficky ověřena, takže její stáří je nejisté. Zlomky pleistocenních zvířecích kostí byly objeveny ve sprašové vrstvě na severní straně Jeleního příkopu v Rajské zahradě a v cihelně na Panenské za Pohořelcem, ale i v Libni a Hostivaři.

Poměrně husté osídlení a jeho vzestup během kulturních období na pražském území začíná vývojem kultur v mladší době kamenné (neolitu).

V tomto období pravěku poznali první obyvatelé, kteří začali osídlovat pražské oblasti, výhodnou polohu celé oekumeny. Nálezy keramiky mladší doby kamenné z nejbližšího okolí Hradu, které učinil J. A. Jíra před I. světovou válkou, byly tak významné a bohaté, že dosud nebyly kvalitou překonány, ledaže se rozmnožily jejich lokality. Podle J. Filipa lze hustotu neolitického osídlení sledovat v pásu od šáreckého údolí, Jenerálky, Divoké Šárky (Šestákova skála s nejbližším okolím) přes Liboc, Veleslavín-Vokovice (cihelna), Střešovice, od úpatí matějského hřbetu a Baby podbabsko-bubenečskou oblastí k Vltavě a pak dále k východu, k Libni. Jiné osady ze stejné doby na území pražském byly zakládány při menších vodních tocích, pak v motolském údolí, nad

Botičem ve Vršovcích, v Krči, v Michli, na pankrácké plošině, ale také v Praze 2 na Zderaze. Osada zemědělců mladší doby kamenné byla objevena v Libni; významná jsou naleziště na Palmovce a při Rokytce na Balabence. Pro osídlení byla výhodná rovinatá oblast západně a severozápadně od Hradu, přerušená korytem potoka Brusnice a Jelením příkopem, vyhledávaná nejstaršími zemědělci v mladší době kamenné. Přírodní podmínky ovlivňovaly osídlení nejstarších zemědělců, kteří se usazovali na úrodných půdách, v oblastech, kde byla spraš, příhodná pro primitivní obdělávání. Jámy s keramikou volutovou, objevené jak před první světovou válkou, tak i v roce 1937 při úpravě Jelení ulice a na křižovatce U Brusnice, patří pravděpodobně většímu sídlišti, které zde existovalo i později v období kultury s vypíchanou keramikou. Pozoruhodné byly nálezy ze Šárky (Šestáková skála) a z Bubenče (Reiserova cihelna) s malovanými nádobami nejmladší volutové keramiky — šareckého typu — a pak pohřebiště se starou vypíchanou keramikou v ulici Albánské (býv. Ardenské) v Dejvicích. Ve Střešovicích na Andělce byla objevena hrobová jáma z období keramiky vypíchané, v níž bylo hromadně pohřbeno pět nepravidelně uložených jedinců ležících vedle sebe i na sobě ve skrčené poloze. Neolitický dvojhrob byl objeven na volutovém a vypíchaném sídlišti v Podbabě r. 1960.

O příhodnosti krajiny blízkého severozápadního okolí Hradu pro lidská sídla svědčí skutečnost, že lidé se v tato místa vždy znovu a znovu vraceli, aby tam budovali své osady a v jejich blízkosti také pohřbívali své mrtvé. Z Jelení ulice i z jejího sousedství jsou též četné hrobové nálezy z pozdní doby kamenné, tzv. eneolitu. Tak např. zmíněné volutové sídliště překrývala vrstva s nádobami kanelované keramiky, dále na několika místech byly objeveny hroby s keramikou šňůrovou i hroby s eneolitickou keramikou podobného rázu jako z velvarského

hrobu; eneolitické sídliště se rozkládalo i níže po svahu, v dnešní ulici Svatovítské.

Ve Střešovicích byla zjištěna sídliště jordanovské kultury z eneolitického období. Z téhož období jsou známé žárové hroby z Reiserovy cihelny a z Rooseveltovy ulice v Bubenči. Z Bubenče má podstatný význam nálezk keramiky řivnáčské, která svojí unikátní výzdobou umožňuje sledovat začátky a genezi této kultury. Ve Střešovicích byly odkryty rovněž hroby s kulturou zvoncovitých pohárů a hrob téže kultury byl nalezen i západně od Pražského hradu mezi býv. strahovskou branou a vojenským hřbitovem. Hroby se zvoncovitou keramikou jsou známy z Dejvic (Kotlářka), z Bubenče (Rooseveltova ul.) a z Mailbeckovy cihelny, dále z Holešovic, Libně aj. V následující starší době bronzové se v bezprostřední blízkosti Pražského hradu na Hradčanském náměstí rozkládalo sídliště lidu únětické kultury, objevené v roce 1944 (obr. 3). K němu nejspíše patřilo pohřebiště z téhož období severně od Jeleního příkopu v Jelení ulici, zajímavé tím, že zde byl dvojhrob se dvěma skrčenými kostrami a s malým koflíčkem (obr. 2 : 1,2).

Několik únětických hrobů bylo objeveno na Smíchově; zvláště zajímavá byla kostra, jejíž lebka měla dvakrát provedenou zahojenou trepanaci. Dva hroby únětické byly v roce 1952 zkoumány v Bubenči. Na Zámkách u Bohnic, na starobylém sídlišti s kulturou řivnáčskou, bylo také osídlení v době únětické a ve střední době bronzové (kultura mohylová). Nálezy únětické keramiky jsou z poslední doby známy také ze Šárky.

Osídlení z nejmladší doby bronzové (knovízská kultura) na levém břehu Vltavy v širším okolí Pražského hradu bylo tak husté, že někteří badatelé vyslovili dokonce názor, že Praha začíná vlastně již v tomto období. Knovízská sídliště se rozkládala v širokém okruhu od Malé Strany (Mostecká ulice), okolo Petřína přes Strahov

a Střešovice do Bubenče, na Letnou a do Holešovic. Knovízský hrob byl odkryt ve Veleslavíně a u sv. Matěje byly nalezeny bronzové sekerky. Na pravém břehu Vltavy jsou sídlištní nálezy z této doby v oblasti ulic Spálené, Vladislavovy, Vodičkovy, Karlova náměstí, Žitné a Vyšehradské, některé z nich těsně u inundačního území, takže podle toho lze soudit na sušší podnebí v nejmladší době bronzové.

Další nálezy patří již době železné, kdy člověk se znalostí nového kovu začíná tvořit nové civilizační období. Sídlíště a pohřebiště ze starší doby železné (halštatské) z okruhu tzv. kultury bylanské byla odkryta ve Střešovicích a v Liboci. Prostorné hroby s nespálenými pohřby a bohatou keramikou, bronzovými šperky (vyskytla se i bronzová miska), se železnými zbraněmi i koňskými postroji, podávají svědectví o společenské a snad i etnické diferenciaci, neboť ke stejné kultuře patří i poměrně skromně vybavené žárové hroby. Takovéto chudé žárové hroby — ovšem již značně mladší, neboť pocházejí zčásti až z doby kultury laténské (některé z nich zasahují až do 2. stol. před n.l.) — byly odkryty v Bubenči na rohu ulic A. A. Ždanova (býv. Terronské) a Albánské (býv. Ardenské). Pozdně halštatské osídlení bylo doloženo na hradištích Zámka, Podhoří, Šárka, Hostivař aj.

V době laténské kultury, kdy se setkáváme na našem území od 4. stol. před n.l. s památkami po Keltech, prvních historicky ověřených obyvatelích na českém území, jejichž etnická příslušnost je bezpečně známa, bylo osídleno také širší okolí Pražského hradu. Menší keltská pohřebiště, většinou bojovníků, byla objevena např. ve Vokovicích-Veleslavíně, v Podbabě a v Bubenči. Zvláště zde vyniká rovněž nález hromadného hrobu s pěti skrčenými kostrami, u nichž byly milodary laténského období. V Bubenči byla též zkoumána v roce 1950 laténská pec na vypalování keramiky. Z pravého břehu Vltavy je

dosud znám ojedinělý nález laténského náramku pravděpodobně z druhotného uložení ze Starého Města (u Vejvodů). Proti vltavskému proudu bylo keltské pohřebiště na Slupi.

Před koncem posledního stol. před n.l. podlehli keltští Bojové germánskému náporu za vedení markomanského knížete Marboda. Různé kmeny Germánů určovaly po dobu několika set let ráz osídlení Čech. Jedna z germánských osad, začínající již ve starší době římského císařství a zasahující až do 4. stol., rozkládala se přímo pod Hradem, na Malostranském náměstí (obr. 4); železářské pece z této doby byly zjištěny výše po svahu, v blízkosti dnešní nemocnice (u Milosrdných sester). Velmi hustě a dlouho — až do pozdní doby římského císařství — byla tehdy obydlena oblast bubenečsko-podbabská mezi bubenečským nádražím a bývalými podbabskými cihelnami. Vyrostly tam osady s velkým množstvím železářských pecí a porůznu byly objeveny rovněž žárové hroby. Význačné místo zaujímá v časně římských hrobových nálezech kostrový pohřeb muže v ulici Albánské, bohatě vybavený importovanými bronzovými nádobami. Germánům z dalšího období stěhování národů patří jeden poškozený hrob v Mostecké ulici; z merovejského hrobu pocházejí rovněž šperky získané V. Hankou v roce 1859 na Petříně.

Výrobní, a patrně i obchodní středisko, jež se rozkládalo od doby římské na podbabském území, zachovalo si svou mimořádnou důležitost i v tomto období a jeho význam patrně ještě vzrostl. Nasvědčuje tomu alespoň rozsáhlejší pohřebiště odkryté v bývalých cihelnách v Podbabě, bohatě vybavené šperky, z nichž některé jsou nejspíše domácími výrobky, v jiných se zrcadlí styky se vzdálenějšími oblastmi. Pohřebiště bylo užíváno až přes polovinu 6. stol., tedy do doby, kdy již naše území osídlili Slované. Určitý druh soužití germánského a slovanského obyvatelstva dokládají ostatně i zlomky nej-

starších slovanských nádob v osadě, ke které pohřebiště náleželo. Největší význam si také v této době udržuje oblast bubenečsko-podbabská. V Podbabě bylo odhaleno větší kostrové pohřebiště s bohatým hrobovým inventářem, který má v keramice, podle B. Svobody, blízké kulturní vztahy a živý styk se severním polabským civilizačním okruhem. Ke konci 5. stol. posunovaly se z Polabí k jihu Čech svevské kmeny a k nim patřili také Langobardi, kteří přes české území postupovali dále do Panonie. Pohřebiště v Podbabě i jiná ve středních Čechách náležejí podle B. Svobody kmenům svevským.

Doba Keltů zahajuje v Čechách období protohistorické, v němž skromné písemné zprávy vrhají jen nejasné světlo na dějinné události. Nejmladší germánské nálezy, patřící do 5.—6. stol., toto období ukončují. Současně již pronikal pozvolna do Čech slovanský lid, který vtiskuje nový ráz celé české zemi.

Na prahu českých dějin

Poznali jsme v podaném přehledu, že oblast levého vltavského břehu byla z větší části od dávnověku výhodná pro zakládání osad. Zvláště výrazně se to projevovalo v období stěhování národů, především severně od Hradu, v oblasti veleslavínsko-bubenečsko-podbabské, neboť k zjištěným pohřebištím je třeba předpokládat příslušná sídliště, i když zatím s jistotou žádné z nich není archeologicky doloženo. Pohřebiště z doby stěhování národů doznívá germánské osídlení Čech. Ještě v době, kdy české území obývaly germánské kmeny, možná od 5. stol., zvláště od jeho poloviny, objevují se pod tlakem východních nomádů v pražské kotlině Slované. Jejich stopy zachycujeme v žárových pohřbech, zároveň však se keramika stejného druhu vyskytuje rovněž na sídlištích. Nádobý z těchto hrobů a sídlišť jsou velmi prostých, zpočátku nezdobených tvarů, které — protože byly prvně bezpečně rozpoznány jako slovanské krátce před druhou světovou válkou na pražském území — byly nazvány pražským typem. Tato keramika není ovšem vlastní jen pro pražskou oblast. Po jejím archeologickém ověření v Čechách, na Moravě a na území Polabských Slovanů byla keramika tvarově blízká pražskému typu postupně identifikována mnohými badateli v Německu v oblasti podél Labe, v Polsku, na Ukrajině a v Rusku, také v Rumunsku a Jugoslávii na rozlehlých prostorách obývaných i později Slovany. Vyskytuje se v hrobech, v osadách a v opevněných sídlech oblastí, kam až zasáhlo slovanské osídlení: na Bílé Rusi, Ukrajině, v Polsku,

Rumunsku, na jugoslávském území na Balkáně; keramika pražského typu byla objevena v žárových hrobech u samotného Olympu v Řecku. Na západě, u Polabských Slovanů, stanoví svým výskytem nejzápadnější hranici starého slovanského osídlení.

V úrodných východoslovanských oblastech na západní Ukrajině se objevuje keramika, podobná nádobám pražského typu tvarem i zpracováním hlíny, na nejstarších slovanských hradištích i na neopevňených sídlištích i v polozahloubených chatách stejného půdorysu jako v chatách pražského typu, které byly v poslední době objeveny také na českém území, v Březně u Loun; podobná chata byla zkoumána na akropoli hradiště nad Závistí u Zbraslavi nad laténským domem.

Pro naši otázku je důležitá keramika pražského typu poměrně hojně zastoupená v okolí hradního ostrohu. Byla při různých pracích nahodile objevována hlavně J. A. Jírou, avšak jemu i jiným sběratelům unikly důležité okolnosti a celkové prostředí sídlišť. Mnoho starších nálezů této keramiky bylo znehodnoceno nepostačujícími záznamy o sídlištních objektech, jimž sběratelé nevěnovali pozornost, protože v této době nebyla ještě dostatečně vypracována metoda archeologických výkopů. Nezastavěné plochy levého vltavského břehu poskytnou pravděpodobně ještě v budoucnu možnost prozkoumat sídlištní objekty a hrobové celky s keramikou pražského typu.

První Slované své mrtvé spalovali a spálené kosti vkládali do popelnic spolu se zbytky spálených kostěných hřebenů, s pazourkovými křesadly anebo šípkami do luku a železnými přezkami. Na sídlišti ve Veleslavíně, porušeném bývalou cihelnou, byla nalezena také železná šípka a nůž; s keramikou pražského typu byl nalezen bronzový čtyřstěnný kónický zvonek (obr. 6), vysoký 96 mm v průměru 57 × 42 × 62 × 44 mm (asi kultovního významu), podobný známým pozdně římským zvon-

kům, které jsou důležité pro časové zařazení zmíněné keramiky. Z téže jámy byly také vybrány přeslen a podlouhlý čtyřhranný pískovcový brousek a zlomek dalšího.

Podobný zvonek byl nalezen také v Bubenči. Popelnice byly vyráběny z hrubé hlíny, obsahující někdy drobné ostré kamínky, a u některých vidíme na povrchu jemnější hliněný povlak; mají charakteristické tvary, z nichž mnohé jsou si podobné na celém západoslovanském území. Některé z nejstarších slovanských nádob a popelnice pražského typu se podobají svým štíhlým tvarem keramice keltské, na jiných lze pozorovat vlivy keramiky římských provincií. Nádoby pražského typu představují na našem území dosud nejstarší slovanský horizont a byly objeveny i v bezprostředním sousedství Pražského hradu. Při výzkumu rozsáhlého středověkého pohřebiště před Černínským palácem u Lorety na Hradčanech byl odkryt žárový pohřeb s popelnicí a uraženým spodkem druhé nádoby, obložený kameny. V popelnici byly spálené lidské kosti a mezi nimi bylo nalezeno spálené pazourkové křesadlo anebo šipka (obr. 7 : 2,3). V blízkosti popsaného hrobu byly na dvou místech od sebe vzdálených objeveny zlomky podobných nádob z hrobů rozrušených pozdějšími kostrovými pohřby. Je pravděpodobné, že těchto nejstarších hrobů bylo ve zmíněné oblasti více, protože pohřebiště zřejmě pokračovalo i na plochy, kam nebylo možno výzkum rozšířit. Lze se domnívat, že v blízkosti zkoumaného pohřebiště je třeba hledat někde na Hradčanech také sídliště nejstarších Slovanů, které dosud objeveno nebylo.

První Slované na území Prahy se zabývali rovněž zemědělstvím — nasvědčují tomu zlomky pražnic na obilí, nalezené J. A. Jírou na sídlišti zničeném cihelnou ve Veleslavíně. Na území Dejvic, Bubenče a Veleslavína se vyskytují společně s keramikou také kosti vepřů. Popelnice pražského typu, plné spálených lidských kostí,

byly objeveny také na pravém břehu Vltavy, v Libni. Pazourkové křesadlo bílé od ohně, šipkovitého tvaru, bylo nalezeno mezi spálenými kostmi v popelnici v Libni a podobné také na Loretánském náměstí (obr. 7 : 3). Je však možné, že je to pazourková šipka, která by dokládala, že mrtví byli spáleni spolu se svým lukem. Keramika pražského typu byla nalezena také na hradisti Zámka na pravém břehu Vltavy. Lze ji sledovat i dále podél pravého břehu vltavského na sídlišti proti Roztokům na Brnkách a pak severněji rovněž na sídlišti na pravém břehu proti Libčicím n. Vlt. (obr. 5). Na území východních Slovanů má keramika podobná pražskému typu delší časové trvání. Společně s keramikou tam byly nalezeny bronzové přezky a ozdoby z mladšího období, které jsou důležité pro časové zařazení keramiky.

Osídlení pod svahem Hradčan a v oblasti levého vltavského břehu trvalo pak nepřetržitě, sílilo a stávalo se hustším ve shlucích osad zakládaných na tomto území u starobylých cest, které zde vedly od dob pravěkých. Těmito cestami bylo české území spojeno se sousedními oblastmi kulturně a také, jak jsme viděli, přicházely jimi mírumilovné i bojovné rody a kmeny dovnitř země anebo ji po stejných cestách opouštěly.

Slované s nejstarší keramikou pražského typu při svém příchodu zastihli v pražské kotlině ještě germánské obyvatelstvo, čehož jsou dokladem zlomky keramiky z doby stěhování národů, objevené ve veleslavínské cihelně a hlavně v oblasti bubenečsko-podbabské spolu s keramikou pražského typu. Ukazuje to, že tyto slovanské kmeny žily po jistou, dosud přesně nestanovenou dobu na českém území se zbytky germánského obyvatelstva. Výzkumy, prováděnými v nynější době v Březně u Loun, bylo zjištěno, že vedle slovanských chat s keramikou pražského typu, s níž byly nalezeny i ojedinělé zlomky keramiky germánské, stála na tomtéž místě obydlí ger-

mánská, odlišující se od slovanských půdorysnou dispozicí i archeologickým obsahem.

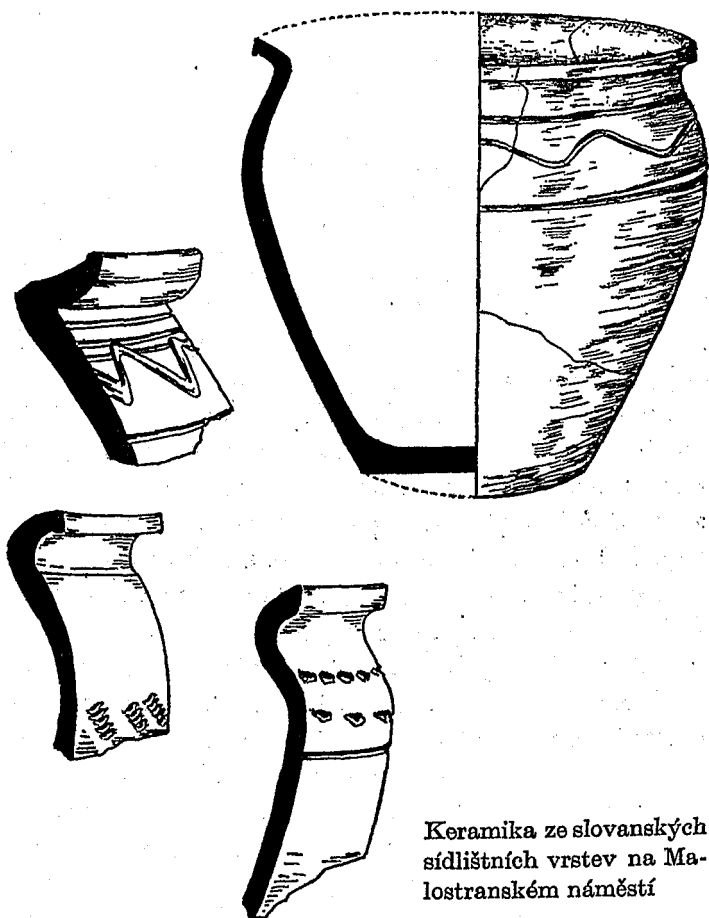
Keramika pražského typu začíná u nás nejpozději v 5. stol. a je nesporným svědectvím příchodu Slovanů na naše území. Ukazuje, že Slované přišli na západoslovanské území dávno předtím, než se ve střední Evropě objevili Avari, a tím také bylo vyvráceno tvrzení o pozdním příchodu Slovanů do Čech. České území osídlili noví obyvatelé, což změnilo tvář celé země.

Na keramice pražského typu na území Prahy lze pozorovat vývoj: nádoby dostávají na horní části vlnici, technika výroby se zdokonaluje použitím hrnčířského kruhu při obtáčení okrajů. Nálezy pražského typu na ploše dnešních Hradčan a v jejím blízkém sousedství jsou důležité již z hlediska kontinuity slovanského osídlení na levém vltavském břehu. Tato oblast, obrácená k východu a jihu, nebyla ve své dolní části na svahu pod hradním návrším ke břehu Vltavy zaplavována, a proto byla předurčena k tomu, aby osídlení celé plochy probíhalo plynule, zvláště po polovině prvního tisíciletí našeho letopočtu. Celé toto území se stalo později základem pevných sídel před založením hradiště Praha.

Na levém břehu vltavském trvá osídlení v dalších stoletích až k plně historické době knížecí. Pod svahem hradčanského návrší na dnešní Malé Straně v r. 1944 při stavbě vodní nádrže byla objevena na severní straně Malostranského náměstí mezi Černínským domem (dnešní kavárnou) a Šternberským palácem kompaktní sídlištní vrstva z období římského, zasahující až do 4. stol. (obr. 4). Na povrchu římského sídlištního horizontu byla pak usazena sterilní naplavená a navátá vrstva. V 7. stol. se na ni pokládá vrstva slovanského osídlení, charakterizovaná zlomky starobylé keramiky. Osídlení trvá tam pak do století následujících. Pro závažnost otázky starobylého slovanského osídlení na Malostranském náměstí bylo by důležité získat širším výzkumem náměstí

a jeho okolí přesnější obraz starobylého slovanského osídlení svahu pod pozdějším knížecím hradištěm.

Osídlení jihovýchodního svahu hradčanského návrší (Malá Strana) a dnešních Hradčan v raném slovanském

Keramika ze slovanských sídlištních vrstev na Malostranském náměstí

středověku bylo závažné pro pozdější růst podhradí Pražského hradu (suburbium pragensis), avšak také pro založení knížecího sídla Praha na hradčanském ostrohu. Pražské tržiště, o kterém se roku 967 zmiňuje arabsko-židovský obchodník Ibráhím ibn Ja'kúb, třeba klást

na podhradí pod Pražským hradem, na Malou Stranu, a pravděpodobně i na Hradčanské náměstí. Pod ochranou knížete vzkvétalo tržiště a židovská osada. Mnich sázavský zaznamenává k roku 1142, že na podhradí shořela synagoga. Z Malé Strany byly židovskou obcí exhumovány ze starých hrobů kosti ještě v 18. stol. Již samo jméno „podhradí“ přesně stanoví pojem polohy objektu, ke kterému se jméno vztahuje. V 10. stol. nebylo podhradí nikdy na pravém břehu Vltavy.

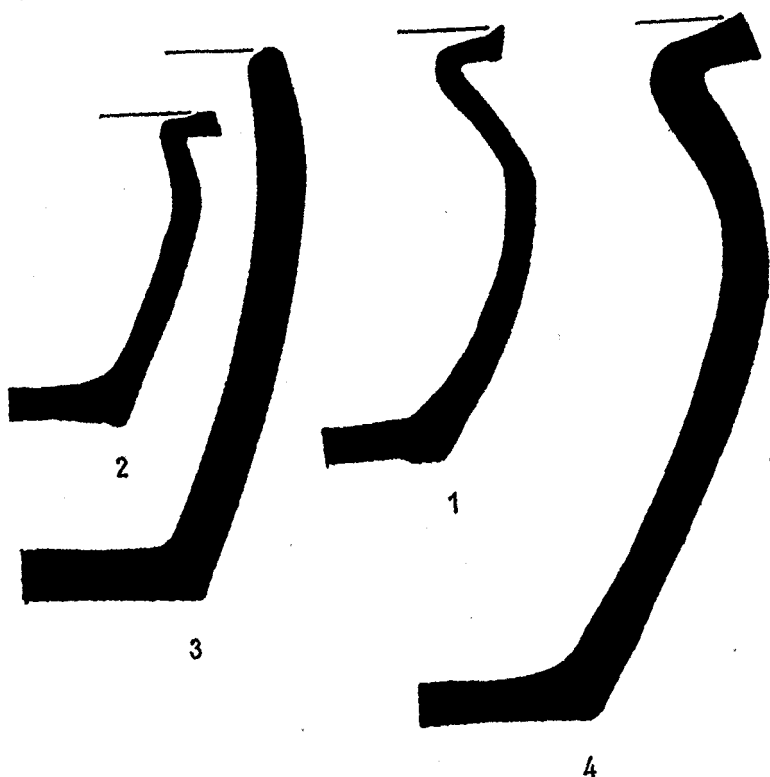
V blízkém okolí Pražského hradu je pohřebiště z 9. stol. západně od Jízdárny (obr. 9), v západní části Jelení ulice za křižovatkou ulice U Brusnice. V srpnu 1937 při kladení nových tramvajových kolejí, při rozšiřování komunikace v roce 1938 a při vytýčení nové silnice podél fronty domů na konci Jelení ulice, byla objevena okrajová část starobylého slovanského hřbitova. Hroby (v počtu 7) byly odkryty jen v úzkém pruhu podél chodníků a domů. Bylo však zjištěno, že pohřebiště pokračuje dále na jih pod chodníkem k domům, zaujímá jejich plochu a jde dále do zahrad po svahu západního konce Jeleního příkopu nad Novým Světem. Hroby byly uloženy v nestejně hloubce, podle toho, jak byl terén nad nimi již v dřívějších dobách snížen. Jedna z koster, položených vesměs hlavou k západu a nohama na východ, byla odkryta již v hloubce 5 cm pod dlažbou, ostatní byly hlouběji, 95—125 cm, a některé z nich zasahovaly až do podloží sprašové hlíny. Kostra č. 1 ležela na prkně, dvě kostry, č. 2 a 3, byly přikryty prknem, mužská kostra č. 5 byla uložena v dřevěné rakvi, do níž byla k chodidlům postavena nádoba se zbytkem zvířecí lebky (obr. 10 : 6). Kostra č. 7 ležela rovněž v rakvi a měla u nohou vědérko; dřevěná vědérka s železnými obroučkami a držadly stála u chodidel také dvou jiných koster (č. 2, 6 — obr. 10 : 1, 2). V prvním z nalezených hrobů byla k nohám zemřelého dána opět nádoba. Ve čtyřech hrobech (č. 1, 4, 6 a 7) byly železné nožíky (obr. 10 : 7),

některé z nich ještě se zbytky pochvy. Z ozdob obsahovaly hroby záušnice s jednoduchým i dvojitém ukončením (hrob č. 1), tenké záušnice oválného tvaru (hroby č. 3 a 6), jež byly v jednom případě pozlaceny (obr. 10 : 3). V hrobě č. 2 byla i stříbrná náušnice zdobená granulací a ze dvou hrobů (č. 1. 7) byly získány zelené korále s podélnými žebírky. Toto pohřebiště je důležité jak svou polohou v blízkosti Pražského hradu, tak i starobylým obsahem hrobového inventáře, který patří ještě do doby před založením Pražského hradu. Osadu, ze které se na něm pohřbívalo, je třeba předpokládat jižněji, až za Jelením příkopem snad kdesi v místech dnešního Nového Světa.

Na západ od Pražského hradu, v sousedství staré komunikační tepny, bylo již v první polovině 19. stol. objeveno další pohřebiště, zčásti patrně současné se hřbitovem v Jelení ulici. Podle zpráv M. Kaliny z Jäthensteinu z roku 1836 rozkládalo se na dřívější vinici na Panenské, před někdejší Strahovskou branou, po pravé straně silnice ke sv. Markétě. Podle M. Kaliny byly prý na něm pohřbívány od založení jiřského kláštera až do roku 1782 řeholnice tohoto kláštera a od nich dostala pozdější vinice i své pojmenování. M. Kalina se pak zmiňuje o jantarových korálech a bronzových kroužcích, nalezených u koster, i o kamenném obložení okolo lebek. Domníval se, že to byly hroby Markomanů nebo keltských Bojů, avšak J. E. Wocel správně rozpoznal, že šlo o hroby slovanské, a zmínil se rovněž, že později tam byly vykopány „hroby další, v nichž se vyskytovaly podobné bronzové kruhy a železné předměty ve velkém množství, které svědčí o pozdějším původu křesťanského středověku“.

Z vinice na Panenské odevzdával páter V. Krolmus Národnímu museu předměty, které tam získal, jako skleněné podlouhlé perly bledězelené barvy a perly modré, bílé, červené, i tmavošedou nádobku a esovité krouž-

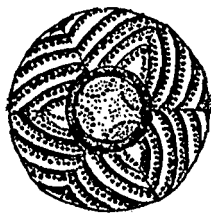
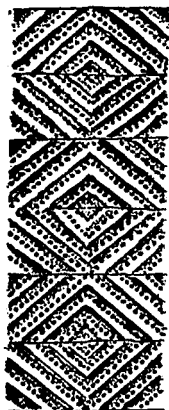
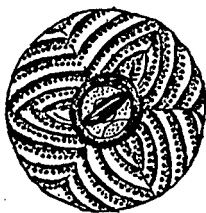
ky do sebe zavěšené. Pohřebiště na Panenské bylo rozsáhlé, bylo poškozováno a ničeno po dlouhou dobu při různých pracích. Staré zprávy o jeho rozsahu nejsou jasné, uvádějí se v nich nálezy ze strahovské cihelny.

Profily nádob, nalezených v Praze-Pohořelci, na Malovance (viz přílohu, obr.8)

Není proto vyloučeno, že zasahovalo až na Bělohorskou třídu, na níž při úpravě příjezdu na stadion v roce 1933 byly objeveny na Malovance u sokolovny hroby z 9. stol., které byly patrně posledními z kdysi rozsáhlého pohřebiště na Panenské. V jednom hrobě byl nalezen železný nožík, dva velké zdobené zlacené gombíky a jeden měděný menší, jež se pravděpodobně zavěšovaly na krku

(Stát. arch. ústav čj. 2879/33). Několik dní nato odevzdal dozorce komunikačního odboru J. Tesař tři celé nádoby a čtvrtou rozbitou pohárovitého tvaru, která byla rekonstruována (obr. 8 : 1—4). Všechny nádoby zdobené vlnicí i vodorovnými rýhami pocházely z hrobů, které byly na téže ploše při práci porušeny. V Praze-Bubenči, v ulici A. A. Ždanova, byl rovněž objeven měděný pozlacený gombík zdobený ornamentem uspořádaným do kosočtverců. Pohřebiště na Malovance a Panenské náleželo ke starobylým osadám blízko hradčanské oblasti a možná, že i na západní části Hradčan nedaleko Pražského hradu. Hrobové nálezy, hlavně však gombíky, ukazují, že toto pohřebiště je blízké starým pohřebištím z doby předkřesťanské a raně křesťanské, např. pohřebišti v Žalově u Levého Hradce aj., na nichž lze sledovat prvky velkomoravského kulturního prostředí. Je zajímavé, že na stejném starém pohřebišti u Jízdárny

Rozvinutý tepaný ornament na povrchu měděného zlaceného knoflíku, nalezeného v Praze-Bubenči

na Pražském hradě se podobné gombíky neobjevují. Pohřebiště na Malovance, u strahovské cihelny a na vinici u Panenské spolu souvisí a náležela k osadám, které dosud nebyly zjištěny.

V blízkém sousedství Pražského hradu na Hradčanech bylo zkoumáno v r. 1934—1935 rozsáhlé pohřebiště u příležitosti snižování a rozšiřování ulice k loretánskému

kostelu a při úpravě nádvoří před Černínským palácem. Výzkumem bylo zjištěno, že pohřebiště pokračuje dále k východu k frontě domů Malého Černínského paláce a k sousednímu zahradnictví, směrem západním pak jde za opukovou zeď pod nádvoří k Černínskému paláci. Bylo zde objeveno 850 celých koster kromě několika set hrobů porušených, z nichž zbyly porůznu mezi hroby jednotlivě ležící lebky a kosti. Zkoumána byla jen plocha pojatá do úpravy ulice. Pohřebiště trvalo ve velkém časovém rozpětí a bylo největším dosud zjištěným hřbitovem v Praze. Byly zde pohřbíváni obyvatelé Hradčan a nejbližšího okolí, bývalého to předhradí Pražského hradu. O starých hrobech s keramikou pražského typu, které toto pohřebiště porušilo, jsme již hovořili. Kontinuita pohřbívání mezi těmito hroby a ostatními pohřby pohřebiště nebyla na prozkoumané části hřbitova zjištěna, neboť jeho nejstarší hroby patří nejvýše konci 9. stol. a pohřbívalo se na něm nepřetržitě až do století 14. Když byl hřbitov zrušen, bylo tam zřízeno popraviště, kde byli odsouzenci stínáni nebo na hranici upalováni. Plocha hřbitova, položená při hlavní cestě na Pražský hrad od západu, byla opředena zkazkami, které byly živé ještě v 18. stol. Podle pověsti stál zde kostel sv. Matouše vystavěný prý knížetem Vratislavem, v němž prý byla přes noc uložena rakev s tělem sv. Ludmily, které převážel kníže Václav z Tetína na Pražský hrad, a zde podle báje se také propadl povoz kněžny Draho-míry. Pomníček znázorňující tuto událost byl zde ještě v 18. stol.

V hrobech u Černínského paláce bylo u koster nalezeno větší množství esovitých záušnic různých velikostí z 9.—13. stol. (obr. 11), což na tak dlouho trvajícím pohřebišti bylo samozřejmé. Hroby byly rozličným způsobem uspořádány a vybaveny — bylo to jistě charakteristické pro vývoj pohřebního ritu a pro rozvrstvení obyvatelstva. Bohatě byly zastoupeny hroby obložené opukovými ka-

meny. Vzácně se vyskytly kostry ve skrčené poloze a kostry svázané naznak, jako doklad zvláštního pohřebního ritu existujícího v 10. stol., spojeného s magickými úkony a strachem před mrtvým. Na pohřebišti bylo také objeveno obětiště: plocha hladce vymazaná hlínou, do červena vypálená, obložená rovněž opukovými deskami zasazenými na hranu a ohněm zčervenalými, na níž byly patrně přinášeny oběti (obr. 12). Na severní straně obětiště byla jáma, ve které bylo naházeno 6 dobytčích lebek a velké množství zvířecích kostí (obr. 13).

Severně od Černínského paláce a od Panenské byly v roce 1924 na začátku Střešovické ulice na rohové parcele zjištěny hroby doby knížecí, zkoumané Státním archeologickým ústavem. Bylo to pohřebiště řadové a patřilo do 10. stol., vcelku však až do 11. stol.

Další pohřebiště z doby knížecí bylo zkoumáno ve Střešovicích na rohu ulice Střešovické a Pod kostelem. V několika hrobech byly u koster na levém boku nalezeny železné nožíky. Dále byly objeveny porušené hroby z 9. stol. ve Veleslavíně, poškozené cihelnou.

Na Malostranském náměstí byla v roce 1912 při kopání základů na místě zbořeného domu „U Klíčů“ nalezena kostra v rakvi, s nádobou mezi chodidly; nádoba byla zdobena složitou vlnicí a značkou kolečka na dně. Kostra náleží ke hřbitovu, který zde pravděpodobně byl v 9.—10. stol. U býv. Pětikostelního náměstí na Malé Straně stával někde kostel sv. Michala a blíže k hradnímu svahu objevil v roce 1926—1927 stavitel K. Fiala hroby, v nichž u koster byly bronzové esovité záušnice větších rozměrů, které lze časově zařadit do 11. stol.

Na severovýchodním konci Hradčanského náměstí mezi arcibiskupským palácem a mariánskou sochou byl v roce 1944 při hloubení jámy pro vodní protiletickou nádrž sledován středověký slovanský sídlištní horizont

60—80 cm mocný, položený na vrstvu starší doby bronzové (únětické) (obr. 3). Byly zde také odkryty zděné základy raně románské budovy.

Pravý břeh Vltavy byl oblastí zátopovou, proto také sídla byla zakládána jen na místech vyvýšených a vzdálenějších od vodního toku. Nálezy z různých dob pravěku na pravém břehu Vltavy byly získány sběrateli, kteří ve všem viděli hroby a popelnice. Byly to však jen ojedinělé zlomky keramiky a jiných jednotlivých předmětů porůznu sebraných, které byly od dávných dob naplavovány vodou do různých míst Starého Města. Těchto nálezů bylo využíváno pro zdůrazňování starobylosti jeho osídlení, vcelku však nelze dnes na jejich podkladě činit závěry. Na nižších polohách pravého břehu nebyly rovněž objeveny tak staré památky doby slovanské, aby časově mohly být zařazeny před začátek 10. stol. a do jeho první poloviny.

Oblast dnešního Starého a Nového Města byla v druhé polovině 10. stol. osídlena jen místy. Tehdy bylo toto území o 4—6 m níže než dnešní povrch. Na Staroměstském náměstí u Husova pomníku byla v r. 1944 hloubena vodní nádrž do hloubky 5 m. V hloubce 285—360 cm byla objevena sídlištní vrstva z doby gotické s některými nálezy z konce 12. stol., většinou však až ze 13. stol., hlouběji byl jen naplavený písek. Archeologické doklady pro osídlení Staroměstského náměstí v 10. stol. nebyly dosud získány. Rovněž v Pinkasově synagoze byly objeveny v hloubce 3 m zlomky keramiky ze 13. a snad i 14. stol. a také v roce 1905 v místech židovského hřbitova byly nalezeny v hloubce 3—4 m pod povrchem náhrobní kameny pozdně gotické z konce 15. a začátku 16. stol. U Betlémské kaple a u kaple sv. Kříže byly odkryty doklady pro osídlení jen z 11.—12. stol.

Ve staroměstské oblasti je závažné pohřebiště v Bartolomějské ulici zkoumané v roce 1936. Uspořádání hrobů a jejich vzhled se vymyká dosud poznaným pohřebištím

slovanským. Bylo založeno na naplavené písčové vyvýšenině a bylo později poškozeno městskou hradbou Václava I. Na vnější jižní straně hradby bylo pohřebiště zaplaveno písčovým nánosem velké povodně v polovině 13. stol. Podle zlatých záušnic větších rozměrů (jiné záušnice byly ze slabého bronzového drátu) patří hřbitov v Bartolomějské ulici do konce 10. stol. a plnému 11. stol. Byl dosti rozsáhlý, což je možno soudit podle toho, že před první světovou válkou byly při stavbě budovy policejního ředitelství v Bartolomějské ulici rovněž objeveny hroby s esovitými záušnicemi, zavěšenými na košíčkovou náušnici. Pohřbené lze považovat nejspíše za majetnější skupinu cizích řemeslníků aneb obchodníků. Sídliště v blízkosti pohřebiště nebylo objeveno, je možné, že by je bylo třeba hledat směrem do Vladislavovy nebo do Spálené ulice, ležící pravděpodobně ve směru původní vyšehradské cesty. Podél pravého břehu Vltavy se vyskytly dosti četné jamky na tavení kovů, do červena vypálené, zahloubené do písku a humusových usazenin. Zbytky těchto dílen nacházíme všude, z ulice Na slupi až po areál anežského kláštera. Množství železité strusky, která se objevuje pod povrchem při různých pracích, je dalším svědectvím této výroby.

I na levém vltavském břehu byl místy hutnický zpracováván kov; např. v Nerudově (býv. Ostruhové) ulici, dále na Hradčanském náměstí byly v jamkách na tavení kovu nalezeny kousky nazelenalé strusky, podobné jamky byly výzkumem objeveny také vně jižního opevnění Pražského hradu u zbytků trámů z obytných stavení.

Slovanské osídlení předcházející založení Pražského hradu se soustřeďovalo při starobylé komunikaci, která měla pravděpodobně již v pravěku velký význam a jako většina starých cest procházela po výšině dnešních Hradčan od západu na východ přes ostroh pozdějšího Hradu k vltavskému brodu. Slovanské osady byly založeny při této cestě na Hradčanech i na svazích od hradčanské-

ho návrší k Vltavě. Po založení knížecího sídla se staly tyto osady podhradím a tržištěm, které chránila blízkost knížecího hradiště, takže se na nich mohl rozvíjet obchod i řemesla. Rozvíjí se i zpracování kovů pro výrobky, o nichž se zmiňují arabští obchodníci. Zpráva Ibráhíma ibn Ja'kúba z roku 967 se týká spíše tržiště na Malé Straně a na Hradčanech než pozdějšího Starého Města. Prahou, ve které zná stavby zbudované z kamene a vápna, miní arabský kupec knížecí hradiště, kde již tehdy stály nejstarší tři svatyně zděné z kamene. Dosud poznané staré hřbitovy na Malovance za Pohořelcem, v Jelení ulici u Jízdárny a také na Loretánském náměstí i na Újezdě dosvědčují starobylé osídlení blízko Pražského hradu od 9. století. Na pravém břehu, blízko Vyšehradu, pohřebiště v Podskalí a pak vysloveně mladší pohřebiště cizinců v Bartolomějské ulici, jsou dokladem společenských přeměn. Hospodářský růst podhradí a počtu obyvatelstva se pravděpodobně stal podnětem k rozšíření sídlištní plochy na pravý břeh vltavský. Lze předpokládat, že některá místa na pravém břehu, vzdálenější od vodních záplav a lépe chráněná, byla v 11. stol. souvisleji osídlena.

Pro vznik Pražského hradu jsou důležitá nejen nehrazená slovanská sídliště a k nim patřící pohřebiště v nejbližším okolí; veliký význam měla i starší slovanská hradiště, roztroušená v širší oblasti okolo Prahy. Některá z nich existovala pravděpodobně již před 9. stol., jako např. starobylé hradiště Zámka u Bohnic, z hlediska kulturního důležité a dosud málo zkoumané, na němž se vyskytuje také nejstarší slovanská sídlištní keramika pražského typu; je jedním z významných míst slovanského osídlení pražského okolí. Na hradišti v Šárce byla nedávno nalezena mince krále Karla Lysého z poloviny 9. stol., která nasvědčuje, že hradiště v té době ještě trvalo. Hradiště v Butovicích a Hostivaři dokreslují soustředění slovanského osídlení v širším okruhu okolo

Prahy před založením Pražského hradu. Bezprostředním předchůdcem Pražského hradu jako přemyslovské sídlo byl Levý Hradec, ustoupil pak v posledním desetiletí 9. stol. nově založenému Pražskému hradu.

Vznik Vyšehradu jako hradiště, pravděpodobně v 1. polovině 10. stol., byl nutností a souvisel s ochranou pravého břehu Vltavy. Starší opevněná místa na obou březích Vltavy založením Pražského hradu ztrácela postupně svůj význam.

Pražský hrad se stává záštitou osad ve středu země. Chrání komunikace a také vodní vltavskou cestu. Z toho důvodu vznikla postupem doby potřeba ochrany této cesty a snad proto jevila se nutnost vybudování strážního hradiště, kterým se stal Vyšehrad, založený na skále nad Vltavou, jižně od Pražského hradu. Nevíme přesně, kdy byl Vyšehrad vystavěn. Zmínka o něm je teprve v 2. polovině 10. stol. Kosmas výslovně praví, že Vyšehrad, který se dříve nazýval Chrasten, vznikl mnohem později než Pražský hrad. Ve 2. polovině 10. stol. písemné zprávy již mluví o Vyšehradě jako o knížecím hradě a v tu dobu již na Vyšehradě také pracuje mincovna. V roce 1004 je Pražský hrad obsazen polským králem Boleslavem Chrabrým, Vyšehrad však zůstal věren knížeti Jaromírovi. Na Vyšehradě zvonily v kostele zvony na smluvené znamení útoku českých vojáků proti Polákům, jak byla o tom širší zmínka na jiném místě. Tato zpráva dosvědčuje, že na samém začátku 11. stol. stál na Vyšehradě kostel. Vyšehrad na krátký čas soupeřil s Pražským hradem jako knížecí sídlo za knížete a prvního krále Vratislava, který natrvalo opustil Pražský hrad a přesídlil na Vyšehrad. Příčinou dočasného opuštění Pražského hradu a vybudování nového knížecího sídla byl spor mezi Vratislavem a jeho bratrem biskupem Jaromírem, týkající se hlavně rozhodování o věcech církevních. Na Vyšehradě byl vystavěn zděný knížecí palác, opevněný hradbou a příkopy. Zda tam předtím

stál opevněný knížecí dvorec, nelze bezpečně říci. Rychlý růst Vyšehradu v 11. stol., dobře vystihl J. Janáček: „... nová sláva Vyšehradu se zrodila nikoliv ze zbožných úmyslů panujícího knížete, ale ze zásadních politických rozporů uvnitř raně feudálního státu: ze zápasu mezi knížetem a feudály, ze vzájemných zápasů mezi členy panujícího rodu a především ze zápasu mezi církví a panovníkem o vedoucí úlohu ve feudální třídě. Není náhodné, že se právě v této době objevil zájem o přemyslovské tradice. Jeho prvním výrazem byly snad lýčené střevíce zakladatele přemyslovského rodu Přemysla-oráče ze Stadie, které se tehdy na Vyšehradě uchovávaly.“

Stručný a výstižný přehled dějin Vyšehradu, s použitím výsledků archeologických výzkumů tam prováděných, podal J. Čarek.

Na Vyšehradě stály kostely, z nichž nejstarší byl zasvěcen sv. Klimentu, dále basilika sv. Vavřince, vybudovaná knížetem Vratislavem, jejíž základy byly objeveny v roce 1903 a 1924; Vratislavem byla vystavěna také rotunda sv. Martina. Ke knížecímu paláci připojena kaple sv. Jana Evangelisty. Hlavním kapitulním chrámem byla basilika sv. Petra a Pavla, v jejíž kryptě byl pohřben král Vratislav a kníže Soběslav I. Z doby knížete Vratislava je zachován proslulý vyšehradský korunovační kodex. Posledním knížetem, který sídlil na Vyšehradě, byl Soběslav I.; jeho nástupce, kníže Vladislav, se již vrátil na Pražský hrad. Pohledy na Vyšehrad byly zachovány na několika prospektech — zmíním se o těch nejdůležitějších: J. Willenberg z roku 1601; kresba Filipa Van den Boosche na prospektu od E. Sadelera z roku 1606, a na kresbě Christ. Fried. Kriegera. Na ploše Vyšehradu a skalního výběžku nad Vltavou vidíme množství budov, které byly zničeny na konci třicetileté války. Staré gotické opevnění, vybudované za Karla IV., bylo rozbito a nové opevnění Vyšehradu dokončeno

v roce 1680. Při archeologickém výzkumu, prováděném na Vyšehradě od r. 1924 do r. 1931, bylo odkryto na ostrohu vyšehradské skály nad Vltavou výšinné sídliště z doby eneolitické, doložené množstvím keramiky, avšak nebyly nalezeny ani základy honosných budov, ani zděného knížecího Vratislavova paláce. Při nové výstavbě chrámu sv. Petra a Pavla postaveného na místě staršího barokizovaného kostela, nebyl zakreslen půdorys zbořené románské basiliky. Kromě zmíněných kostelů nepřinesl archeologický výzkum zatím závažné poznatky o knížecím Vyšehradu. V archeologickém výzkumu na Vyšehradě bude pokračováno v roce 1968 a snad se přece podaří na některých místech najít stopy nejstarší podoby slovanského Vyšehradu.

Pod Vyšehradem podél pravého toku Vltavy byly objeveny hutě na tavení a zpracování kovu a jejich řemeslné využití. Na této straně Vltavy se rovněž soustřeďuje osídlení. Pod ochranou Vyšehradu vzniká při vyšehradské cestě tržiště, pravděpodobně s osadou obchodníků. O tržišti je širší zmínka ke konci 11. stol.

IV

Přemyslovský hrad Praha

Na slovanském území Čech vznikají hradiště až v posledních stoletích prvního tisíciletí n.l. Vysvětlení pro jejich budování lze hledat na začátku vzniku třídní společnosti a při upevňování raně feudálního zřízení. K některým z těchto opevněných sídel na českém území se poji historické zprávy, jež umožňují stanovit jejich význam v dějinách českého státu. Pro opevnění byly vyhledávány většinou kopcovité terény snadno hájitelné a nepříteli těžko přístupné. Hradiště již ve společnosti třídně ještě nerozdělené bývala sídlem kmenového knížete. Postupem doby přibývalo opevněných míst, na nichž sídlili správcové území, která jim kníže svěřil. K významným opevněným knížecím sídlům na českém území náleží Levý Hradec a Pražský hrad. Podle interpretace historických zpráv lze považovat za pravděpodobné, že Levý Hradec byl jedním z předních opevněných sídlišť knížat přemyslovského rodu, jedním z historických míst, na kterém byla vystavěna první křesťanská svatyně nejstarším historickým a křesťanským knížetem Bořivojem. V první staroslovanské legendě a v legendě Kristiánově je uchována zpráva, že kníže Bořivoj založil na Pražském hradě druhý kostel na českém území zasvěcený P. Marii. J. Pekař a V. Chaloupecký časově zdůvodnili legendu mnicha břevnovského kláštera Kristiána, příbuzného sv. Vojtěcha, do 10. stol.; nepovažovali jej však za legendistu, nýbrž za historika. J. Ludvíkovský souhlasí se zmíněnými badateli a uznává Kristiána za prvního českého církevního historika. Nejnověji Z. Fiala nesouhlasí s ná-

zory J. Pekaře a V. Chaloupeckého a považuje Kristiána za autora legendy a nikoliv kroniky, a tak je třeba jeho dílo posuzovat. Historikové, jako např. R. Urbánek, soudí, že Kristiánova legenda časově náleží 14. stol. V legendách latinského okruhu, např. ve verzi bavorské legendy *Crescente fide*, je zakladatelem zmíněného kostela rovněž kníže Bořivoj. Jiné legendy latinského okruhu mluví o založení Bořivojovým synem Spytihněvem a o něm též hovoří druhá staroslovanská václavská legenda. Podrobnější rozbor uvedených zpráv nám pomáhá zároveň s archeologickými poznatky stanovit také bližší časové určení počátku pražského hradiště.

První opevnění

Skalnatý výběžek hradčanského ostrohu, na severní a východní straně oddělený hlubokou rýhou potoka Brusnice, dnešním Jelením příkopem, na jižní straně — soudě podle pohledu na Pražský hrad z roku 1493 a 1572 — klesal příkrým svahem k šikmé ploše Malé Strany, svažující se k Vltavě. Tento jižní svah, členěný na mnohých místech průrvami a nerovným povrchem, byl rovněž nesnadno přístupný. Západní strana ostrohu souvisle spojená s hradčanským návrším byla oddělena hlubokou přirozenou roklí, probíhající napříč od Jeleního příkopu dnešní zahradou arcibiskupského paláce podél západního průčelí křídel dnešního královského paláce. Celá takto vyznačená plocha byla při zakládání hradiště a knížecího sídla hrazena a opevňována. Opevnění bylo první důležitou složkou při zakládání hradiště a jeho výzkumu byla proto při archeologických pracích na přístupných místech věnována zvláštní pozornost.

Při stavebních úpravách Pražského hradu po roce 1918 pro sídlo hlavy Československého státu zůstal neporušen vzhled jeho vnitřních a vnějších fasád z doby

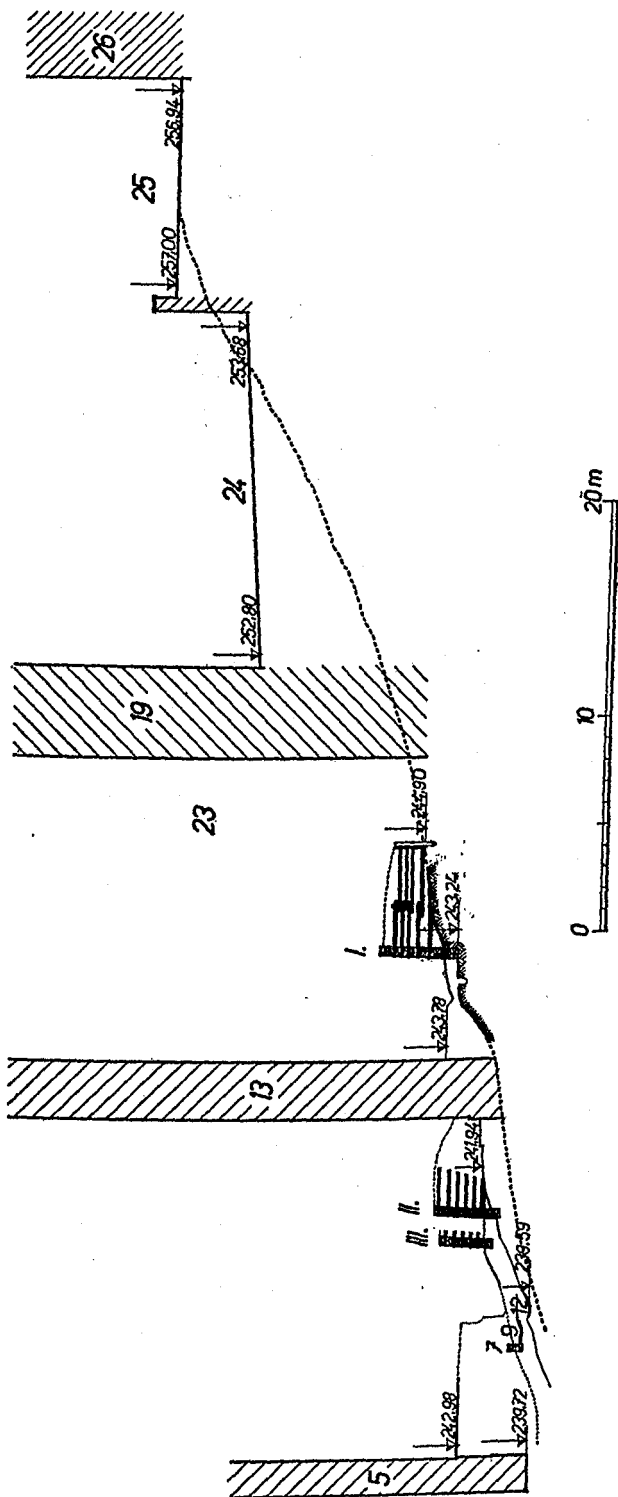
přestavby za Marie Terezie ve druhé polovině 18. stol. Upraveny byly nejdříve obytné prostory pro presidenta republiky a postupně pak byly prováděny další stavební úpravy, především na nádvořích, reprezentačních to plochách hradního areálu. První nádvoří jako nejexponovanější bylo upraveno již v roce 1920, avšak zachovaná archeologická dokumentace z těchto úprav je kusá, s výjimkou zachované kresby, v níž byl vyznačen průběh zdi příkopu Přemysla Otakara II.

S úpravou III. nádvoří se začalo v roce 1924 a systematický archeologický výzkum tam byl zahájen 4. června 1925 (obr. 14). Během výzkumných prací byly učiněny velmi významné poznatky jak pro osídlení, tak i pro opevnění Pražského hradu. V roce 1926 byla tam odkryta dlouhá opuková zeď z lomového kamene kladeného na hlínu, lící obrácená k jihu (obr. 15). Probíhala po celé délce středem dnešního nádvoří od západu k východu, podél původního jižního svahu návrší. K její vnitřní (severní) straně přiléhaly hliněné navážky proložené vrstvami trámů kolmých na směr zdi a s ní spojené. V řadách otvorů ve zdi se zachovaly zbytky dřeva z těchto roštů, jež spojovaly zeď i navážky v jedno pevné těleso hradby (obr. 17). Zeď měla šířku 45—50 cm,

Příčný řez terénem od kněžiště svatovítského chrámu přes románský palác k jižní zdi tereziánského přístavku na jihu Vladislavského sálu

I: opevnění z 9. stol. na povrchu skalnatého svahu mezi románským palácem a jižní věží

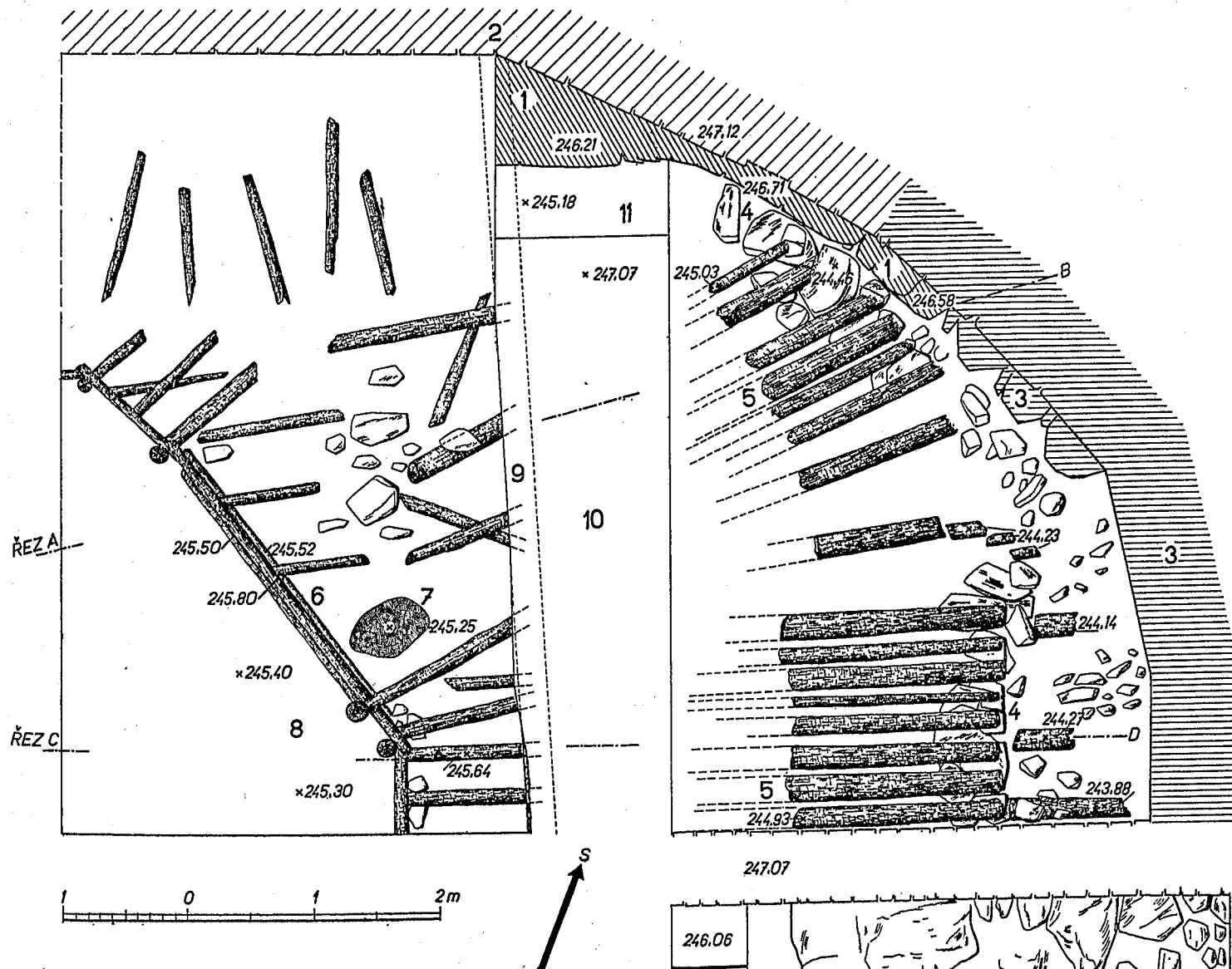
II, III: opevnění z 10. a 11. stol., jímž byla rozšířena plocha při stavbě knížecích budov; na jižní straně opevnění byly objeveny dvě cesty (9 a 12), které směřovaly k jižní bráně. U nejmladší cesty (9) podél zlomu svahu byla postavena ochranná opuková zeď. Silná přerušovaná čára od svatovítského chrámu (26) přes plochu palácového dvorku (24) u Vladislavského sálu (19) k hradbě I naznačuje předpokládaný původní skalnatý svah návrší

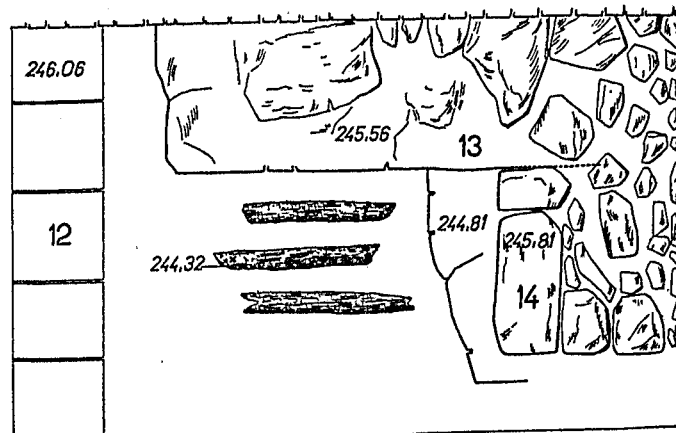
šířku celé hradby se tehdy nepodařilo zjistit pro porušení terénu pozdějšími stavbami. Šířka opevnění byla ověřena mnohem později u Černé věže v roce 1959. Byl to objev první nejstarší hradby knížecího hradiště z konce 9. stol., vybudované na jižním okraji hradního ostrohu.

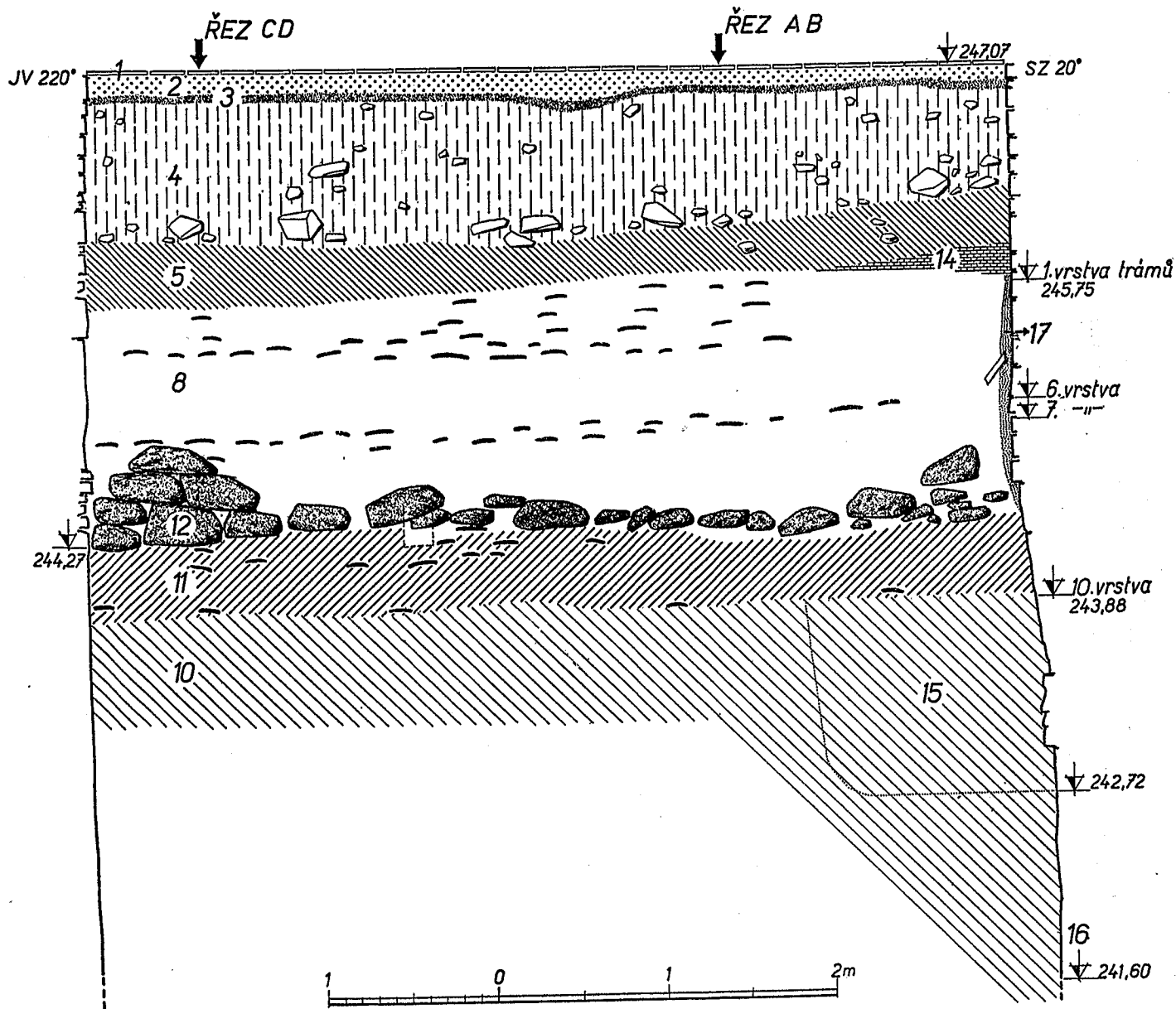
V roce 1927 bylo pokračování zmíněné hradby objeveno v sondě pro betonový pilíř těsně u vchodu do předsíně Vladislavského sálu a její průběh byl sledován k východu uvnitř starého paláce Soběslavova. Plocha mezi palácem a věží nebyla nikdy do hloubky poškozena, a proto také se mohly až do dnešní doby zachovat navážky tělesa hradby, otvory po trámech roštové konstrukce a také zbytky líce opukové zdi hradby, před níž na svahu ležela mohutná destrukce z opukových kamenů ze zřícené čelní zdi. Těsně u zdi uvnitř navážek opevnění stál kůl, který byl jistě zakotven do dřevěné konstrukce, mírnil tlak zeminy na čelní zeď a zároveň zpevňoval celou hradbu. Kůl byl zapuštěn do břidlicového svahu návrší a byl zjištěn při čištění profilu destrukce nejstaršího opevnění uvnitř starého paláce. Kůly byly patrně v opevnění zasazeny v určitých, zatím nezjištěných odstupech. Dále na východ nejstarší opevnění bylo odstraněno základy Soběslavova paláce, jehož zdivo bylo zapuštěno hluboko do jižního svahu návrší. Východně od knížecího paláce probíhá opevnění pod budovou kostela Všech svatých, pod dlouhou budovou býv. Ústavu šlechtičen, základy Rožmberského a Lobkovického paláce.

V roce 1961 byla na druhém dvoře Lobkovického paláce a také západněji, proti prvnímu dvoru, při hloubení sondy ve velkém sklepe objevena po celé výšce jižního svahu opuková destrukce nejstaršího opevnění, kterou bylo možno v profilu sondy dokumentovat. Při získávání poznatků o nejstarší topografii Pražského hradu předpokládalo se v letech před poslední válkou, že pražské hradiště ve svých počátcích mělo menší délku, že východní hranice hradiště a jeho opevnění končily při

Plocha mezi Černou věží a Purkrabstvím
 Půdorysné uložení dřevěné konstrukce opevnění z 10. stol. Po
 levé straně vnitřní dřevěná lomená stěna opevnění, na pravé
 straně svalené kameny z jeho čelní zdi. Silná lomená čára na
 pravé straně znázorňuje průběh zděné hradby břetislavské a so-
 běslavské na opyši Hradu

Plocha mezi Černou věží a Purkrabstvím

Příčný řez opevněním z 9. a 10. století. Silné krátké čáry ukazují na uložení roštové konstrukce, zachované kameny jsou zbytkem základu čelní zdi opevnění z 10. stol. Pod základy kamenů dřevěná konstrukce opevnění z 9. stol.

východní straně jiřského kláštera. V těchto místech byl pozorován v Jiřské ulici nápadný zlom, vyznačený mírně zaoblenou hranou, která byla považována za zbytek valového opevnění z 9.—10. stol. V roce 1946 byla zde při kladení elektrického kabelu objevena ve skále zahloubenina šikmých stěn se zaobleným dnem, vedoucí napříč ulicí — poslední zbytek příkopu; na jeho dně byla nalezena také nádobka. Objevený příkop odděloval východní předhradí od střední plochy hradiště. Toto zjištění ukazuje, že povrch terénu v těchto místech byl původně vyšší; po jeho snížení se zachovalo jen dno příkopu. Dřívější názory, které předpokládaly konec hradiště na východě právě u odkrytého příkopu, nepřihlížely k tomu, že plocha na východ od zbytku zmíněného příkopu byla rovná a tím velmi výhodná pro útočícího nepřítele. Mohl se tam připravit k útoku — bez velké námahy rozmetat i dobýt opevnění a dostat se tak snadno do středu hlavní obytné plochy hradiště.

Výše uvedené úvahy mohly být vysloveny v době, kdy nebyly ještě archeologicky zkoumány východní části Pražského hradu. Příležitost k prozkoumání se naskytla při úpravě Černé věže a Purkrabství. Pod východní částí zbořeného gotického domku, který byl přizděn západní stranou k purkrabskému paláci, byl zachován po tisíc let neporušený povrch terénu navážek a v nich se podařilo opatrnou prací odhalit zbytky opevnění z 9.—10. stol. Byla zde objevena dvě opevnění: ze staršího zbyly jen nejspodnější trámy vnitřní roštové konstrukce, které spojovaly navážky s vnějším lícem zdi opevnění. Zeď sama nebyla zachována ani ve zbytcích, protože byla porušena základy pozdější hradby Břetislava I. Základy čelní zdi mladšího opevnění byly založeny na svaleném starším opevnění, spodek základu mladší čelní zdi stál na trámech roštové konstrukce, které přecházely z navážek staršího opevnění. Z mladší čelní zdi byly zachovány tři řady opukových kamenů na jižní straně zkou-

mané plochy. Jinak celá čelní zeď mladšího opevnění byla svalena na místě; mezi nejspodnějšími kameny byly zbytky zetlelých trámů. Dřevěnou roštovou konstrukci uvnitř opevnění tvořilo několik vrstev trámů kladených nad sebou kolmo na čelní zeď, hustě vedle sebe (obr. 18). Protože právě zde byl zaoblený konec opevnění, probíhající od Černé věže ke Zlaté uličce, byly vrstvy trámů vějířovitě uspořádány. V těchto místech byla rovněž objevena vnitřní stěna opevnění, což se nepodařilo zjistit nikde jinde při výzkumu opevnění na zkoumaných plochách Pražského hradu. Odkrytá vnitřní stěna byla vybudována z dřevěných fošen — trámů na sebe kladených — z nichž se na tomto místě zachovaly tři trámy nad sebou, podchycené kůly. V místech zaoblení opevnění dřevěná stěna se lomila a ve zlomech byly dobře znatelné sloupy, které trámy přidržovaly. Podél dřevěné stěny byl odkryt také původní terén, na němž byly silné stopy požáru, a to popela a uhlíků. Pod popelem byly podél dřevěné stěny rozhozeny zvířecí kosti. Uhlíky a popel nasvědčují, že stěna opevnění hořela a že byla vyšší než zachované tři fošny. Při výzkumu opevnění na Hradě se rovněž poprvé podařilo zjistit, že opevnění bylo v těchto místech široké 5 m. Zjištěnou šířku opevnění můžeme přijmout jako vodítko pro opevnění celé hradní plochy v 9.—10. stol. Nejstarší opevnění směřovalo k západu; bylo později přerušeno budovou Purkrabství a je možno předpokládat, že sledovalo severní stranu hradiště nad Jelením příkopem; zbytky opevnění dále na západ od Purkrabství nebyly však dosud nikde nad Jelením příkopem přesvědčivě zachyceny. Severní strana hradiska nad Jelením příkopem byla opevňována od samého vzniku hradiště po celé délce až ke vchodu do Hradu u Pražského mostu, a byla zde pak knížetem Břetislavem I. a později Soběslavem v roce 1135 postavena hradba zděná na maltu. Opevnění severní strany bylo znovu zesilováno parkánem v 15. a 16. stol. Bylo

by však velkou náhodou, kdyby se tam objevily v budoucnu zbytky prvního nejstaršího opevnění.

Na západní straně sahalo hradiště patrně k přirozené rokli, procházející, jak jsme se o tom již zmínili, napříč návrším od Jeleního příkopu arcibiskupskou zahradou a přes Hradčanské náměstí. Této rokli bylo nepochybně použito jako příkopu již v nejstarších dobách. Plocha návrší vymezená opevněním nezměnila svoji délku od konce 9. stol. po celé tisíciletí až do dnešní doby. Trvalo však bezmála čtyřicet let, než archeologický výzkum na Pražském hradě došel k poznání, že plocha hradiště měla již původně tři části. Příkop objevený v roce 1946 na východním konci jiřského kláštera skutečně zde existoval, měl však jinou funkci, než se předpokládalo. Spolu se zničeným valem odděloval vnitřní sídlištní část s knížecím palácem a kostely od části východní, která byla vlastním východním předhradím. Západní předhradí bylo rovněž odděleno od vnitřní plochy hradiště valovým násypem s palisádou a příkopem, který probíhal pod středním traktem Hradu mezi II. a III. nádvořím a byl objeven v průjezdu proti západnímu průčelí svatovítského chrámu. V roce 1930 byl získán v průjezdu řez zmíněným valovým násypem a v roce 1946 při stavbě sousedního průchodu pro pěší na jižní straně průjezdu byly povrchovým výzkumem téhož valového násypu objeveny zbytky dřevěné stěny — palisády, běžící podél hřebenu násypu. Na jižním konci násypu stála dřevěná věž s bránou, na jejímž místě byla později vybudována zděná věž s bránou, kterou se vcházelo do vnitřní hlavní části hradu; věž byla ve středověku nazývána věží Zlatou a pak věží Bílou. Opevnění západního předhradí nad roklí na Hradčanském náměstí nebylo poznáno, protože celá část od Jeleního příkopu až k Novozámeckým schodům byla poškozena budovami i přemísťováním terénu a nebyla zde příležitost k rozvinutí archeologického výzkumu na větší ploše, aby jím

mohlo být dosaženo nejstarší opevnění z 9. stol. Proto, mluvíme-li o nejstarším opevnění na západní straně Hradu, vyslovujeme jen pravděpodobnost, podepřenou o výše zmíněnou rokli, která měla funkci příkopu napříč návrším. Opevnění musíme předpokládat na východním svahu rokle. Zde také byl od začátku hlavní vstup do hradiště, a to nejspíše v severozápadní části, v místech, kde ještě dnes je průchod z Hradčanského náměstí u arcibiskupského paláce nádvořím „Na baště“ do průjezdu na II. nádvoří. Tento předpoklad vychází především z půdorysné dispozice cest, které se k hlavnímu vchodu sbíhaly, jak se podrobněji o tom dále zmíníme.

Byl popsán půdorys a průběh opevnění východního výběžku hradčanské plochy, jak je vystavěli v 9. stol. stavitelé přemyslovských knížat. Opevnění tak vymezilo plochu, na které bylo stavěno knížecí sídliště, stavení dvořanů a obránců hradiště i pozdější svatyně a příbytky kněží; na této ploše se pak během tisíce let tvořily osudy českého státu.

Studium opevnění po technické stránce ukázalo, že to nebyla hradba ve smyslu pozdějších hradebních zdí. Nejstarší opevnění bylo spíše nasýpanou terasou probíhající pod hranou svahu návrší, tvořilo se svahem jakoby jeden celek. Vnější strana terasy byla zpevněna opukovou čelní zdí, založenou ve svahu do zvláště upravené rýhy. Čelní zeď byla stavěna současně s navršováním navážek a napříč kolmo na zeď byly prokládány vodorovné vrstvy trámů, přes ně byly místy napříč zakotveny další trámy, tvořící pevnou vnitřní konstrukci. Čelní zeď byla spojena trámy s navážkami v kompaktní pevné těleso. Velmi dovedně bylo využíváno přírodního terénu svahů, dobře vyplňovány na srázech prolákliny, které byly pevnou oporou pro terasovité navážky. Pro základy čelních zdí byl terén upravován, zarovnáván a odstraňovány nerovnosti, aby čelní zeď měla pevný a rovný podklad v nerovném terénu a nesesouvala se.

Stejnou technikou bylo stavěno opevnění na Levém Hradci. I tam bylo v mladší fázi opevnění používáno uvnitř tělesa hradby komorové konstrukce, jejímž úkolem bylo držet nepřiliš hutný, sypký písčité materiál, aby jeho váha nevytlačovala vnější stěnu hradby. Kde byly navážky hutné, tam bylo používáno konstrukce dřevěných roštů, kladených vedle sebe ve vodorovných řadách kolmo zakotvených do čelní zdi. Počet vrstev trámů v navážkách závisel od výšky hradby, od přístupnosti terénu a také od důležitosti místa na hradišti. Na Levém Hradci bylo zjištěno 12 vrstev dřevěných roštů, na Pražském hradě na opyši, mezi Černou věží a Purkrabstvím bylo napočítáno v mladší fázi nejstarší hradby osm vrstev. Původní výška opevnění nebyla zachována, ale jistě byla značně větší než její zbytky, odkryté výzkumem.

Opevnění z 9. stol., jak jsme je výše popsali, nebylo tak pevné technické dílo, aby vydrželo půl století. Skládaný lomový opukový kámen, spojovaný hlínou, byl sice odolným materiálem, avšak zarůstal vegetací již v prvních letech a tím byl také rozrušován. Pomalé sedání navážek mělo rovněž vliv na samotnou čelní zeď, která se místy bortila, nakláněla a rozpadávala. Potřebovala časté opravy. Také při bojích bylo opevnění poškozováno. Všechny tyto okolnosti měly vliv na odolnost opevnění, které bylo třeba velmi pečlivě udržovat, aby mohlo plnit svou funkci.

Na jižní straně pražského hradiště, na místě exponovaném, bylo opevnění rozšiřováno dvakrát. Při každém rozšíření byla zabírána širší plocha jižního svahu až k šířce dnešního nádvoří; nejmladší rozšíření hradby mělo uvnitř navážek konstrukci kotvovou, tj. vrstva trámů byla zakotvena ve spodním trámu, ležícím ve směru hradby, v němž byla sekerou vysekána lůžka pro uložení vrchních trámů. Spodní vrstva roštů pod tímto trámem byla rovněž zpevněna zasekanými spodními lůžky. Také

pod druhou vrstvou trámů byl položen další podélný trám podobně upravený. Druhé a třetí opevnění vychází od Bílé věže v jihozápadním rohu III. nádvoří, kde odbočují po svahu dvě čelní zdi, časově od sebe rozdílné. Opevnění na jižní straně bylo na dnešním III. nádvoří v jedné ze svých přestaveb ještě zesíleno před čelní zdí nižším valovým násypem a palisádou. Obě opevnění běží pod jihovýchodním rohem nádvoří směrem ke křídlu Ludvíkovu. Obě čelní zdi byly objeveny pod dlažbou dvorku mezi tereziánským přístavkem a románským palácem blízko severní zdi přístavku u východní zdi základu České a Říšské kanceláře (Ludvíkovo křídlo) (obr. 23). U obou čelních zdí byly dobře zachovány otvory, z nichž vyčnívaly trámy roštové konstrukce. Právě v místech knížecího paláce zaujímal opevnění nejširší plochu, tj. bylo posunuto nejdále k jihu, protože knížecí palác se rozšiřoval dále na jih, rozrůstal se a zabíral větší plochu než palác původní. K paláci byly pravděpodobně rovněž přistavovány nové budovy. Až k vnitřní straně třetího opevnění zasahovaly zbytky základů knížecí budovy objevené v roce 1938; jeho zdivo lze zařadit do konce 10. stol., tj. do doby současné s třetí fází opevnění. Tato fáze opevnění se neodlišovala stavební technikou od předešlých. Byla stavěna stejným způsobem jak provedením čelních zdí, tak i vnitřní dřevěné roštové konstrukce. Nevíme, zda se po celém jižním svahu návrší plocha hradiště rozšířila postupně k jihu dalším dvojím pásem opevnění, anebo zda hradba byla přeložena na jih jen u nově zřízeného rozšířeného knížecího paláce. Dále na východ, na dvoře Lobkovického paláce, se zjistilo, že opevnění bylo vedeno stejnou trasou původní nejstarší hradby. Západně odtud, v dnešní kotelně Rožmberského paláce, nepřišlo se nikdy na stopy opevnění z 9.—10. stol., proto je třeba předpokládat, že leželo o něco níže na svahu, snad v místech pozdější hradby románské. Na východním konci hradiště, ve sklepích Lob-

kovického paláce, zabírá opevnění užší plochu a směřuje k Černé věži.

Rozšiřování opevnění z 9.—10. stol. mělo pravděpodobně také i jiné příčiny než zvětšování obytných knížecích budov. Jednou z nich bylo i to, že zároveň rostl počet obyvatel hradiště a rozsah knížecích služeb, což si vyžadovalo větší opevněnou plochu.

Technika a způsob opevnění Hradu v 9. a 10. stol. je vlastní českému kmeni v časně době Přemyslovců. Podobné techniky stavby opevnění používali západní Slované na sever od Čech a objevuje se všude tam, kam zasahoval český vliv. Opevnění tohoto druhu není známo u polských Slovanů a nevyskytuje se rovněž u východních slovanských kmenů.

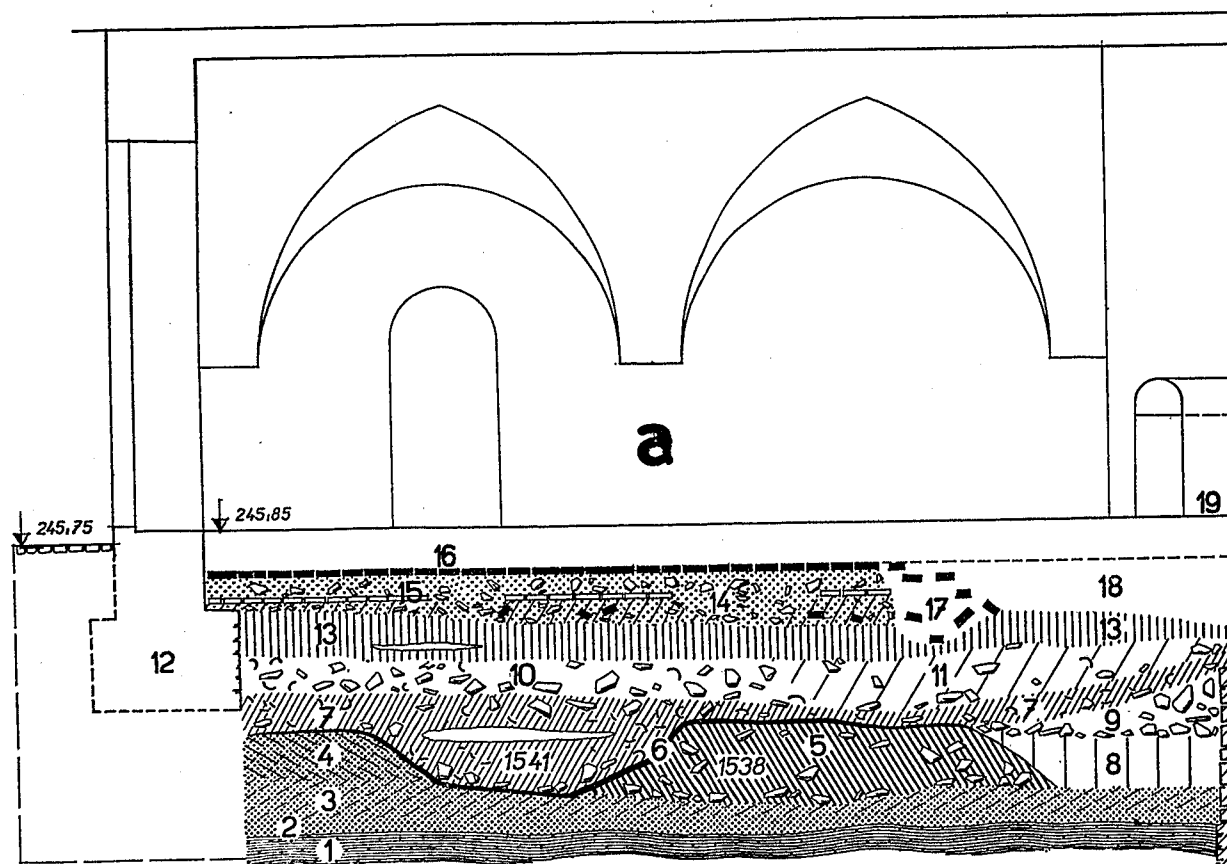
V areálu hradiště v blízkosti knížecího paláce byla stavění knížecí čeledi, již byla vymezena zvláštní plocha na západ od knížecího paláce. Rokle probíhající od severu k jihu rozdělovala návrší již od počátku hradiště na část východní a západní. Na východní straně v rokli probíhala cesta jižním svahem návrší, směřovala od jihu k severu k dnešní Zlaté bráně. V rokli na východním svahu stála dřevěná, později zděná brána, kterou procházela zmíněná cesta z hradiště po strmém svahu buď serpentinou k Malé Straně nebo k brodu na Vltavě. Tento strmý svah vidíme od východu na prospektu Pražského hradu od Fr. Hoogenberghe z roku 1572 (obr. 1), stejně tak na kresbě Saveryho z roku 1615; dnes je jižní hradní svah ostrohu pozměněn nasýpanou terasou, na níž je zahrada „Na valech“. Na severním konci rokly pod návrším, na kterém stála Václavova rotunda i dnešní Zlatá brána, byla studánka, u níž se cesta probíhající rokli spojovala s cestou směřující od Bílé věže k východní části hradiště (obr. 22). Na svahu ostrohu na východní straně rokly a brány stály obytné knížecí budovy na stejné ploše, na které je dnešní královský palác. Na sever-

ní straně paláce běžela zmíněná cesta od studánky na dnešní Jiřské náměstí.

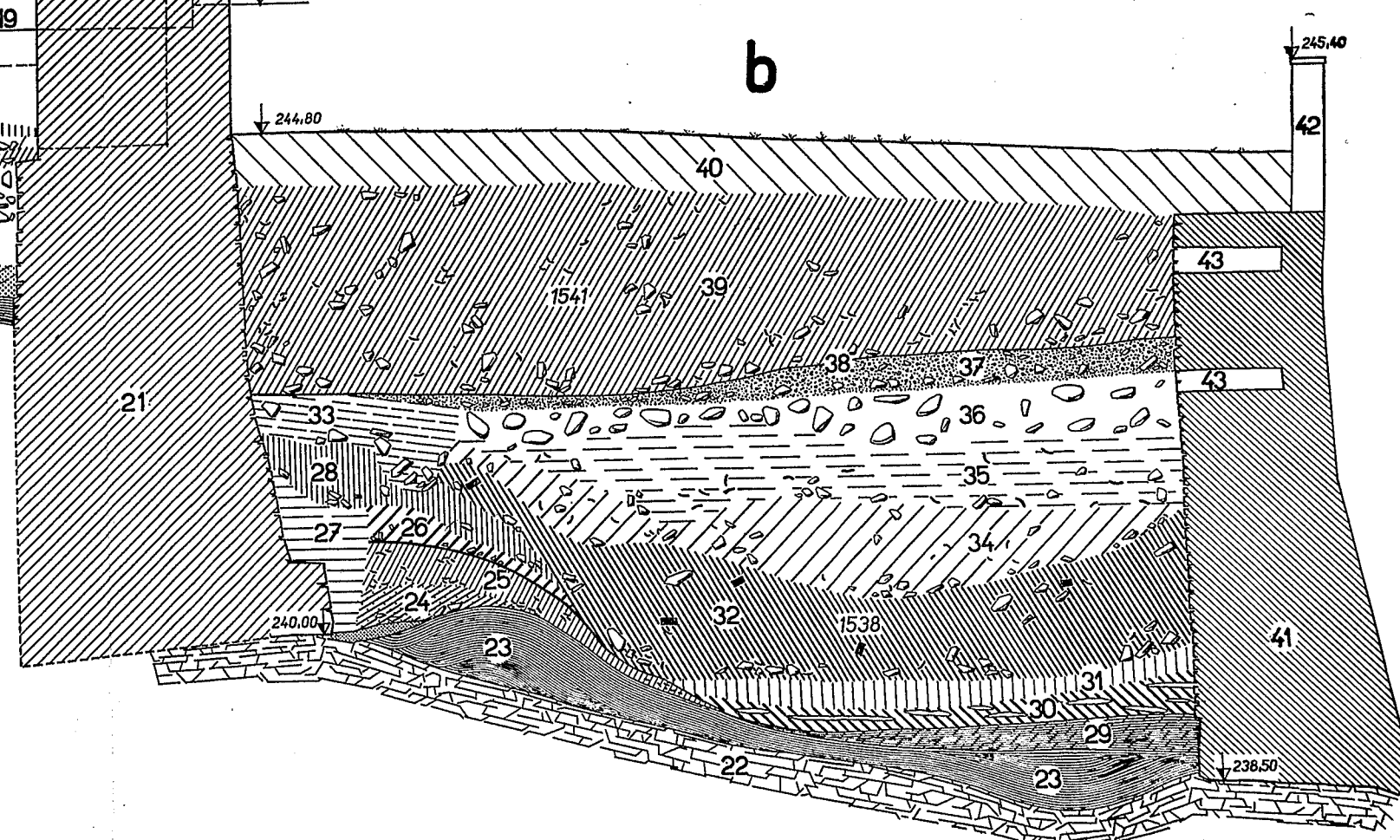
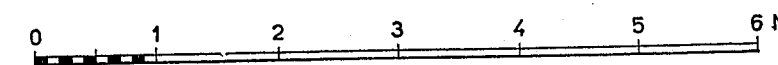
Západně od rokle, na západní části III. nádvoří, byl objeven v letech 1926—1928 větší počet srubových staveb, jež byly ve třicátých letech popsány K. Guthem. Při hloubení sond pro betonové pilíře na severní straně III. nádvoří byly také sledovány v různých hloubkách zbytky srubových stavení. Další skupina srubových budov byla zkoumána západně od svatovítského chrámu. Na západním předhradí na jižní straně kostela P. Marie byly na odkrývané ploše pozorovány spálené trámy dřevěných srubů. I ostatní plocha západního předhradí byla osídlena, stejně tak i východní předhradí směrem k Černé věži; pozdější zástavba však zničila na této ploše stopy nejstarších staveb. Výše byla zmínka o studánce, nejstarším jednoduchém vodním zařízení na hradě z 10. stol. Byla vyhloubena ve skále blízko základů tresoru ze 16. stol. pod svatováclavskou kaplí. Studánka s pramenitou vodou měla oválný tvar rozměrů 140 × 160 cm (obr. 16). Na proláklém břidlicovém dně ležely zbytky dřevěného věderka se železnými obručemi a zlomky nádoby. Horní okraj studánky byl obezděn opukovými „placáky“, spojovanými hlínou. Z obezdívky byla zachována pouze čtvrtina 70 cm vysoká. Hloubka studánky od horního okraje na dno měřila 263 cm.

Předrománský hrad knížete Břetislava I.

Poslední fáze starého roštového opevnění z 10. století s kamenným, nasucho stavěným lícem, zanikla požárem, jak bylo zjištěno výzkumem opevnění mezi Černou věží a Purkrabstvím v roce 1959. Tento v podstatě ještě pravěký způsob opevnění nebyl již obnoven a na jeho místě vidíme novou opukovou hradbu starobylého provedení, zděnou na maltu. Při výzkumu byla položena otázka,

Profil opevnění a navážkami od nádvoří Purkrabství a Černé věže až na zahradu domu čp. 192, získaný výzkumem v r. 1958
 a: profil přístavkem na severní straně Černé věže; b: profil uložení terénu na zahradě na východní straně Černé věže; c: profil příkopu a navážek pod hradbou Přemysla Otakara II. na zahradě domu čp. 192

1—3: vrstvy písku vltavské terasy; 4: tmavý naplavený písek; 5: kamenná suť, načervenalá opuka a uhlíky z požáru věže r. 1538; 6: černý humus vzniklý na povrchu navážky z požáru r. 1538; 7: navezená bouračka z požáru r. 1541; 8: hlinitá navážka u vladislavské hradby; 9: navážka z opukové suti; 10—11: navážka po požáru z r. 1541, prejzy, cihly, opuka; na východním konci větší kusy malty; 12: základy západní zdi přístavku k Černé věži; 13: tmavě zbarvená, blátivá navážka k vladislavské hradbě; 14: bouračka navezená v 18. stol. pod první dlažbou přístavku (písek, opuka, malta, cihly); 15: starší dlažba přístavku; 16: dlažba místnosti před zahájením výzkumu; 17—18: porucha v dlažbě; 19: dnešní dlažba — kóta 245,85 m; 20: vladislavská střílna; 21: vladislavská hradba; 22: břidlicová skála, do níž byla zapuštěna vladislavská hradba; 23: zbytky rostlého jílu a písku vltavské terasy; 24: hlinitá navážka promíšená jílem, pískem a odštěpky opuky; 25: zbytky příkopu z 10. stol., tmavá navážka promíšená uhlíky;

šený navážkou, sestávající z kusů rostlého světlého jílu a drobné opuky; 27: výkop pro základy vladislavské hradby — vyplněn sypkým jednotným hlinitým zásypem; 28: po výstavbě vladislavské hradby zvýšen svah příkopu navážkou sestávající z tmavé hlíny, jílu a různých druhů kamene

Navážky a náplavy ve vladislavském příkopu:

29: jíl a zvětřalá břidlice; 30: malta a naplavený jíl; 31: naplavená jílovitá mazlavá vrstva; 32: navážka po požáru z r. 1538, složená z kamene, načervenalé opuky, kusů malty, břidlice, úlomků cihel a prejzů
 33—36: Různé druhy navážek ze 16. stol., vzniklých při zřizování parkán; 37: vyrovnání povrchu staršího parkánu, navážka ze světlého písku, jílu a kamene; 38: povrch parkánu před požárem v r. 1541; 39: navážka po požáru r. 1541; 40: zahradní humus a povrch zahrady před výzkumem; 41: hradba Přemysla Otakara II.; 42: parapetní zídka postavená na hradbě Přemysla Otakara II. po r. 1890; 43: otvory nad sebou pro trámy podsebití

kdy lehla popelem nejmladší fáze starého opevnění a hledaly se válečné události, za kterých došlo v 11. stol. k tomuto požáru. Bylo to v roce 1041 za útoku císaře Jindřicha III. na český stát. Po kruté porážce, kterou utrpěl v roce 1040 od knížete Břetislava, připravil císař Jindřich III. velké tažení proti Břetislavovi v roce 1041 a útočil třemi proudy do Čech, aby pomstil smrt svých nejznamenitějších rytířů; Kosmas popisuje toto tažení takto: „Roku od narození Páně 1042 (správně 1041 – *I.B.*) císař Jindřich (v tomto roce Jindřich byl králem, císařem se stal teprve v roce 1046 – *I.B.*), vždy přeslavný vítěz, chtěl pomstít pád svých znamenitých hrdinů, třemi cestami vtrhl do České země, skoro ji nepřátelsky poplenil a zapálil mnohé hrady, jež Čechové, nemohouce jich hájiti, opustili. A když přitáhl ke hradu ku Praze, zastavil se s prapory před ní na kopci Šibeniici. Nedozvěděl jsem se nic, toliko, že biskup Šebíř tajně v noci utekl z hradu do ležení císařova, tuším boje se, aby nebyl zbaven cti stolce biskupského za to, že se zpronevěřil své vrchnosti. Vida to kníže Břetislav, neví co učiniti má, duch zmaten je všestranným bolem.“ — Kníže Břetislav se pokořil králi Jindřichu III., který zůstal se svým vojskem mimo Pražský hrad a potvrdil knížeti léno na Šibeničním vrchu, jak píše Kosmas. Kde stál Šibeniční vrch, nevíme; nelze předpokládat, že to bylo na pravém břehu Vltavy. Šibeniční vrch mohl být u dnešního Černínského paláce nebo na Strahově. Na Pražském hradě nejspíš tehdy bylo opevnění a možná i ostatní stavby spáleny a pobořeny, i když zpráva o tom ani u Kosmy a ani u tehdejších německých kronikářů se nevyskytuje. V kronikách není rovněž zmínka, proč nebyl hrad Pražský králem Jindřichem dobýván a obsazen. Avšak archeologický výzkum opevnění u Černé věže v roce 1959 ukázal nade vší pochybnost, že opevnění bylo v těchto místech právě tehdy spáleno. Bylo také zjištěno, že po tomto požáru nebylo již staré hliněné opevnění

obnoveno; po něm časově následuje hradba zděná, kterou vystavěl kníže Břetislav. (Obr. 19.)

Tyto válečné události byly bezprostřední příčinou vybudování nové mohutné zděné hradební zdi, první na hlavním knížecím hradě tehdejšího českého státu, první u západních Slovanů. Zděnou opukovou hradbou se mění od základu defenzivní válečná technika.

Stavba zděné hradby je doložena kronikářem Kosmou k roku 1055 po smrti knížete Břetislava I., kdy Kosmas vzpomíná na historku o peci abatyše jiřského kláštera a vypráví, jak kníže Spytihněv, syn Břetislavův, pomáhaje otci se svými lidmi ze Žatce stavět na Pražském hradě hradební zeď, svalil klášterní pec do Jeleního příkopu. Kosmas přitom zaznamenává o stavbě hradební zdi, že ji Břetislav znovu vybudoval kolem celého hradu („*reaedificaret moenia totius urbis Pragae per girum*“). Někteří badatelé a také K. Guth zastával názor, že kníže Břetislav stavěl opevnění ještě hliněné s čelní opukovou zdí. Výzkumy K. Fialy a pak studium složení hradebního zdiva ve středním křídle Pražského hradu v průchodu ze III. na II. nádvoří, rozhodující a poučné výzkumy hradeb u Černé věže i Purkrabství nepodporují názor K. Gutha, naopak potvrzují, že kníže Břetislav I. v polovině 11. stol. stavěl první zděnou hradbu na maltu, první nejen v Čechách, ale také na západoslovanském území. Historka o svalené peci pak dosvědčuje, že šlo o výstavbu zcela novou, která nebrala zřetel na dosavadní stavby. Dokládá to i zpráva Kosmova pokračovatele, v níž se praví, že roku 1135 kníže Soběslav obnovil hradby na způsob římský — že tedy hradba tímto způsobem (tj. na maltu) stavěná existovala již před dobou Soběslavovou.

Břetislavova hradba měla výšku 590 cm a ukončovala ji vodorovná plocha vyrovnaná maltou vyhlazeného povrchu, široká okolo 2 m. Na hlazeném povrchu stálo nejspíše dřevěné podsebití, obranná chodba. Technika

zdiva Břetislavovy hradby je zcela odlišná od pozdější hradby Soběslavovy. Opukové kameny, z nichž byla hradba vybudována, měly otloukaný povrch, malta ve spárách mezi nimi byla vyhřezlá. Byla to vlastně první středověká volně stojící hradba bez násypů na vnitřní straně, které charakterizovaly starší opevnění. Impulsem pro její výstavbu byly knížeti Břetislavovi nejen špatné zkušenosti s dřívější hradbou, ale jistě jej vedly k uskutečnění stavby mohutné zděné hradby i důvody prestižní a jeho bojovná povaha, počítající s novou změněnou válečnou technikou. K hradbě patřily také věže, které daly základ pozdějším mohutnějším věžím. V břetislavském opevnění stála hlavní západní hradba na místě dnešního středního traktu mezi II. a III. nádvořím. Tím byla plocha původního hradiště zkrácena a na II. a I. nádvoří, bývalém to předhradí, byly vyhloubeny příkopy, které později obnovil Přemysl Otakar II.

Břetislavova hradba plnila svoji funkci do roku 1135, kdy kníže Soběslav obnovil hradbu po způsobu římském — „*Praga more latinarum civitatum cepit renovari*“ — jak píše pokračovatel Kosmův kanovník vyšehradský. Studium zdiva hradby prokázalo, že kníže Soběslav hradební zeď také zvýšil. Bylo odstraněno dřevěné podsebití aneb chodba, která stála na povrchu Břetislavovy hradební zdi, vyhlazené maltou. Na hlazeném povrchu založil kníže Soběslav hradbu románskou, která byla zděna z velkých opukových kvádrů opracovaného povrchu, přesně přitesávaných do hrany.

Na západní straně před portálem svatovítským ve středním traktu Hradu byla hradba podle měření, uskutečněného před válkou, 14 m vysoká. Na východním konci Hradu, mezi Černou věží a Purkrabstvím, měla hradba dodnes zachovanou původní výšku 9 m. Výškové rozdíly lze vysvětlit polohou hradby v terénu. Na hradbě Soběslavově nebylo cimbuří, jak se dosud soudilo; měla však zděnou předprseň a dřevěnou krytou chod-

bu, po níž zbyly otvory po trámech na povrchu hradby, kde chodba probíhala. Dále na západ od Purkrabství nebyla při archeologickém výzkumu severní části jiřského kláštera v sklepních místnostech nad Jelením příkopem románská hradba objevena; byla podle kronikářské zprávy stržena lijákem v roce 1279. Také dále k západu, ve sklepních místnostech domů podél Jeleního příkopu, zdivo románské hradby se dosud nevyskytlo. Teprve v tzv. Mladotově domě čp. 38 ve Vikářské ulici byl zjištěn líc hradby ve sklepech západní části domu nad Jelením příkopem. Po odstranění omítky v severní zdi sklepa objevilo se řádkové zdivo základů z neopracovaných kvádrů hradby břetislavské a na jejím rovném povrchu postavena zeď hradby knížete Soběslava z velkých, na povrchu hlazených opukových kvádrů. V sousedním domě čp. 39 ve Vikárce, v severních základech sklepní místnosti, probíhá tato hradba po celé délce západním směrem. V hradbě ze strany Vikářské ulice byl vysoký výklenek a k němu vedlo pískovcové schodiště neznámého účelu.

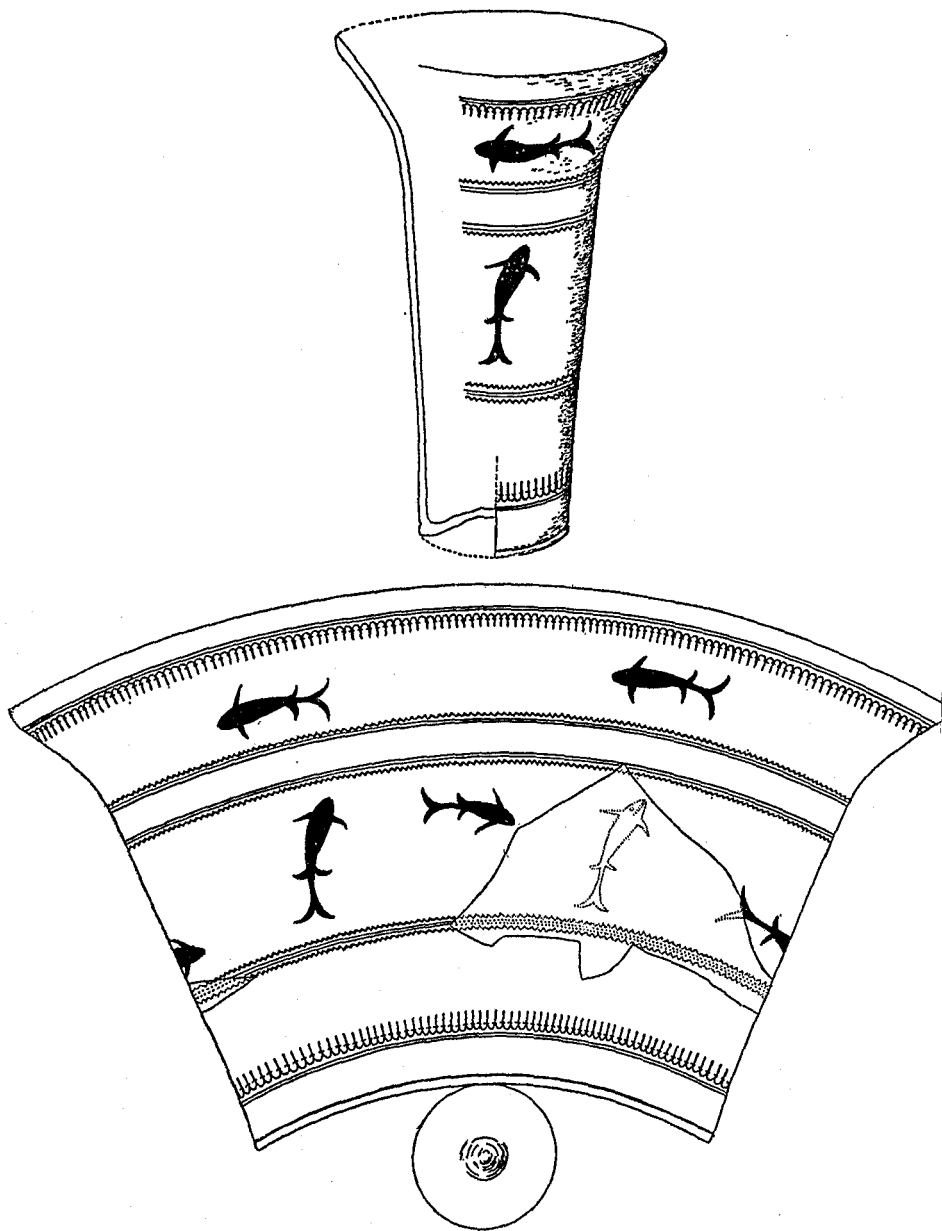
K hradbě břetislavsko-soběslavské patřily rovněž věže. Kníže Soběslav pravděpodobně staré zvýšil, ale také vybudoval podle potřeby věže nové. Např. dnešní Černá věž na opyši Hradu byla celá nově postavena, její základy však byly založeny na zbytecích základového zdiva věže břetislavské, jak bylo zjištěno a dokumentováno při výzkumu v roce 1959 na východní straně základů Černé věže. V první polovině 13. stol. byla cesta vedoucí z Hradu branou ve věži zasypána, brána v době Václava I. zazděna a věž pak sloužila jen k obraně. Na východní straně věže byl za Václava I. přibudován obranný bastion (obr. 20), zděný z druhotně použitých románsky opracovaných opukových kvádrů, a na jeho jižní straně probíhala cesta, která původně procházela branou věže a byla posunuta do dnešní Jiřské ulice. Na západní straně Hradu byly ve zděné břetislavsko-soběslavské

hradbě tři věže: v jihozápadním rohu III. nádvoří brána s Bílou věží, která je zachována ve zdivu středního traktu, s hlavním vchodem do střední části Hradu od dob nejstarších do dnešní doby. Ve středověku byla zvana také věží Zlatou. Ve středu téhož traktu byly zachovány základy věže biskupské, později zvané matematické, a v severozápadním rohu opevnění nad Jelením příkopem byly objeveny zbytky základů třetí věže v místech, kde se hradba otáčela k východu podél Jeleního příkopu. Dokumentace zmíněných věží nebyla však dosud provedena. Kromě toho v jižním opevnění na západní straně královského paláce a Vladislavského sálu v jeho dnešní předsíni je dosud zachována ve zdivu do výše 30 m věž s branou, zvaná dříve Mihulka, kterou se vcházelo do Hradu od východu po jižním svahu návrší. V roce 1938 tam byly objeveny dvě cesty nad sebou se stopami kol od vozů, které běžely v 10.—11. stol. podle opevnění k dřevěné bráně; cesta ke zděné bráně nebyla vůbec nalezena, pravděpodobně byla přeložena jiným směrem. Staré brány bylo používáno jen sto let a projížděly tudy i vozy, ale jen krátkou dobu, protože na vnitřní straně byl po polovině 12. stol. vchod zúžen výstavbou šikmých terasovitých vysokých zdí na sever od věže po obou stranách cesty. Terén se zvyšoval navážkami nejen na vnitřní straně hradby u brány — pravděpodobně se tím vyrovnávaly příliš šikmé svahy u knížecího paláce — ale i na západní straně věže podél hradeb. Cesta se tím zužovala ve svém původním místě jen pro pěší a po obou stranách ji chránily zmíněné opukové terasovité zdi, které se zachovaly pod zásypy do dnešní doby. Terasy směřovaly až pod svatovítskou basiliku a tam odbočovaly k východu a západu. Další věž polokruhovitého půdorysu (7,46 m) byla přizděna na vnější straně románské hradby na jižním svahu pod hradbou blíže k bastionu u Bílé věže. Její dobře opravené pravidelné řádkové zdivo se odlišuje od zdiva hrad-

by soběslavské a také od zdiva Bílé věže. Časově spadá ke stavební opevňovací technice z druhé poloviny 12. stol., pravděpodobně do doby krále Vladislava. Základy věže byly objeveny v roce 1946 pod prostorami hradního archivu pod dlažbou spodní místnosti. Věž stála na břidlicovém svahu. Dobře byl zachován líc hradební zdi a odtržený západní konec věže, přizděný původně na líc hradby. Věž byla znázorňována na vedutách Pražského hradu v 16.—17. stol. a byla zbořena nejspíše za panování Marie Terezie. Polokruhové základy věže, podobné předešlé, byly objeveny u severovýchodního konce knížecího paláce. Tato věž je pravděpodobně současná s věží výše popsanou. Další věže z doby knížete Břetislava a Soběslava jistě byly na jižní a severní straně hradeb, nebyly však dosud poznány a dokumentovány. Např. v roce 1938—1939 byl objeven podobný půdorys věže v Rožmberském paláci.

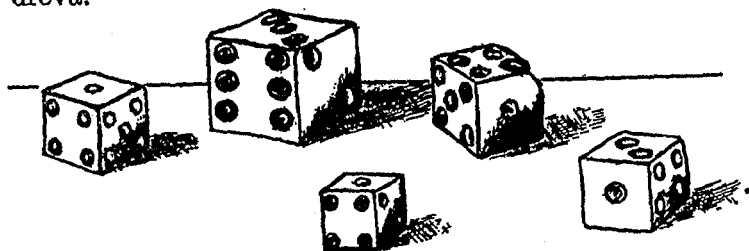
Kromě popsaných věží, stojících přímo v opevnění, stály uvnitř Hradu volně další obranné věže na způsob donžonů. Jedna z nich, umístěná na dnešním III. nádvoří proti bráně Bílé věže (obr. 21), byla čtvercového půdorysu a měřila i se zdivem 7,60 m, vnitřek věže 4,60 m; byla vystavěna z řádkového neopracovaného zdiva. Její vznik lze klást do doby Břetislava I. Sloužila jako poslední zábrana proti nepříteli, který by se dostal přes příkopy k hlavnímu vchodu do střední části Hradu u Bílé věže. Obranná věž byla zachována jen ve zbytcích základů a nezjistilo se, kdy byla zbořena. Je možno uvažovat o tom, zda ji nechal zbořit Karel IV., když postavil blízko Bílé věže uvnitř Hradu a jižněji od předešlé zbořené novou, mohutnější věž o rozměrech 9,45 m × 9,45 m, přizděnou k hradbě Soběslavově.

Další věž o rozměrech 6,10 × 6,30 m (vnitřek 5,10 × 5,20 m), která měla význam obranný, strážní, byla na cestě před hlavní branou Hradu. Stála v severozápadním rohu hradiště v místech, kde je dnes severo-

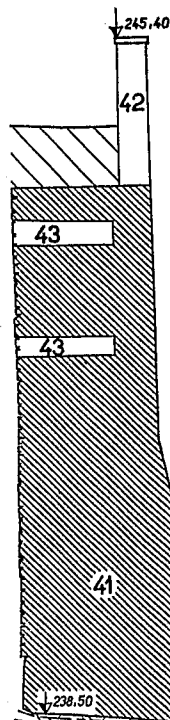
Arabský skleněný pohár nalezený v románské studni u Bílé věže. Delfini a ornament zakreslený silnou čarou na jeho povrchu, je proveden zlatou barvou.

západní křídlo Hradu. Směr cesty od bývalé hlavní brány se zachoval do dnešní doby ve vchodu na IV. nádvoří (u zahrady „Na baště“) a běží průchodem na II. nádvoří. Cesta byla vyložena oblázky a přiléhala k této věži, kterou jsem dříve považoval za zvonici ke kostelu P. Marie (obr. 29). Je však od kostela dosti vzdálena a má spíše charakter obranný, podobně jako věž na III. nádvoří proti bráně u Bílé věže. Její opukové zdivo nese silné stopy po požáru a na její udusané podlaze bylo velké množství napadaných uhlíků a zuhelnatělého dřeva.

Hrací kostky, nalezené v zásypu románské studny u Bílé věže v jihozápadním rohu III. nádvoří

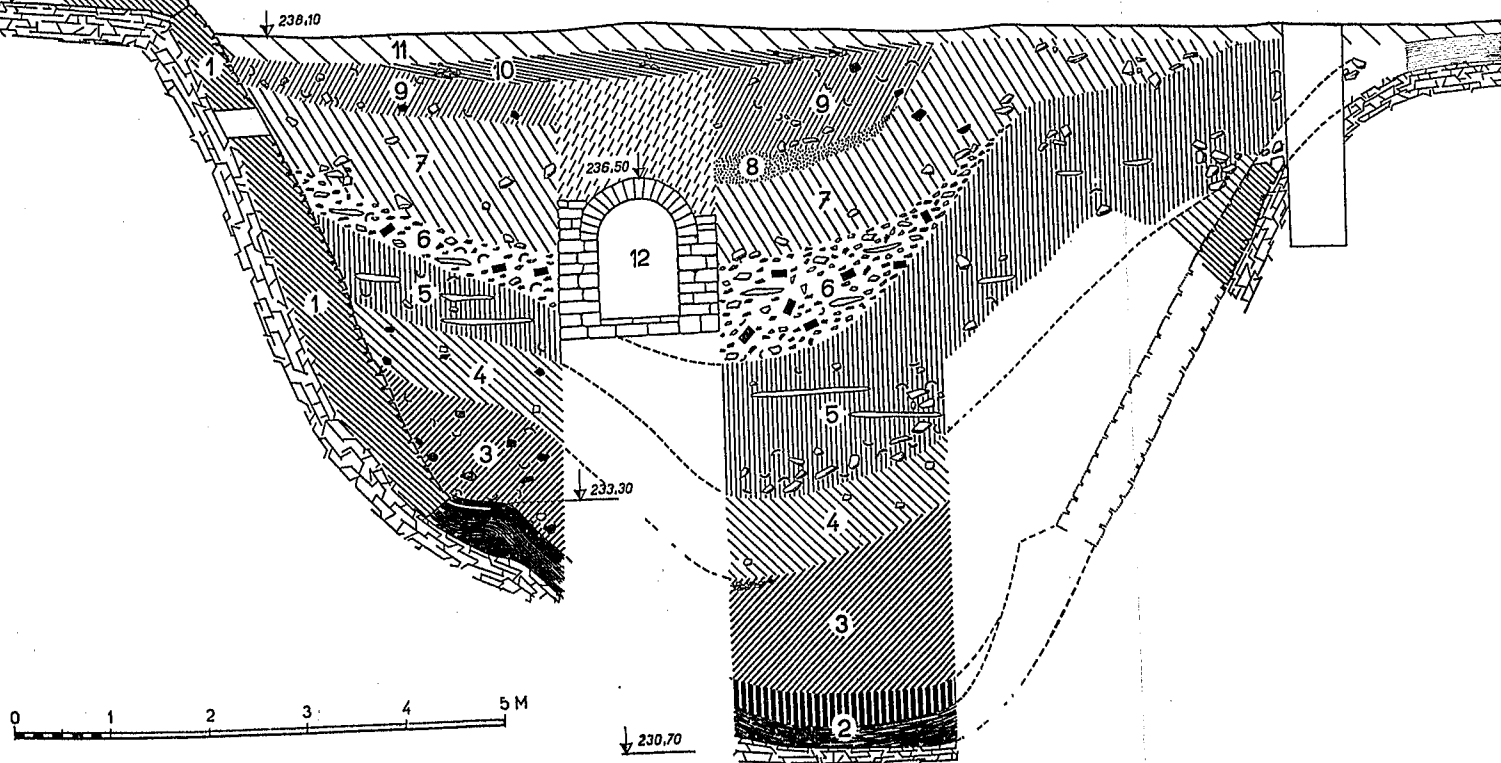
Románské opevnění plnilo svoji funkci do 13. stol. Nemáme zprávy, že bylo do té doby opevnění zesilováno nebo měněno, kromě oprav, které je třeba předpokládat. K hradbě u Bílé věže byl přizděn starobylý bastion se sešikmenými zdmi. Mezi věží a bastionem byla brána, kudy se procházelo dovnitř střední části Hradu. Bastion byl pravděpodobně dílem knížete Soběslava z první poloviny 12. stol. Byl rozdělen na dvě části; v jedné byla studna hluboká 7,50 m, vyložená do hloubky opukovými kameny, s dnem zahloubeným ve skále (obr. 30). Blízko studny leželo též několik žulových okrouhlých kamenů ručního rotačního mlýna, což je dokladem, že se zde také mlelo obilí. Na rozhraní 12.—13. stol. byla studna postupně zasypávána (voda pravdě-

Příkop těsně pod hradbou Přemysla Otakara II. na zahradě domu čp. 192

- 1: zděný západní svah příkopu z opukového kamene, spojený se základy hradby, 60—90 cm silný, nešrafované místo znázorňuje zkušební sondu ve zdivu; na východní straně byla zeď příkopu na povrchu položena 60 cm širokou sondou dávno před výzkumem; oba svahy příkopu vyztuženy kamennou zdi; bílá nešrafovaná plocha na východní zdi a v příkopu nebyla z bezpečnostních důvodů prozkoumána, zeď na východní straně příkopu pokračovala do hloubky
- 2: dno příkopu vyhloubené v břídlíci; na dně leží dvě vrstvy naplaveného bahna s vodou
- 3—9: různobarevná navážka s keramikou, prejzy, cihlami, maltou, kterou byl příkop Přemysla Otakara II. v 16. stol. zavezen
- 10: jílovitá šedá navážka po vyzdění kanálu č. 12 v r. 1825
- 11: humus dnešní zahrady
- 12: klenutý kanál v hloubce 1,60 m od povrchu zahrady, vysoký 1,62 m — postaven v r. 1825 ze smíšeného zdiva z opuky a cihel

P Ř Í K O P C

podobně zmizela). V zásypu studně bylo nalezeno přes 120 nádob různé velikosti a zajímavých tvarů, dále hrací kostky, střenky nožů, zlomky skleněných pohárů (obr. 31), mezi nimi dokonce pohár s arabským nápisem; snad to byl dar neznámého arabského panovníka českému králi, pravděpodobně Přemyslu Otakaru I. Pohár byl F. Tauerem dle nápisu zařazen do doby mezi r. 1200 až 1250. Pod základy bastionu bylo zjištěno starší zdivo Břetislavovo, které patřilo k jakési opevňovací soustavě Bílé věže.

Jižní zeď knížecího paláce byla současně i hradbou a náležela k opevňovací soustavě. Na vnější straně hradby u knížecího paláce jsou dosud zachovány masivní základy pěti věží, které byly spojeny ve výši prvního patra s obrannou chodbou, probíhající ve zdivu hradby po celé délce paláce. Bylo to doloženo již K. Fialou a nedávno potvrzeno J. Sokolem. Severní strana přízemí paláce bez oken a také polovina prvního poschodí těsně u paláce byla zasazena na této straně pod povrch svahu do skály. Později, ke konci 12. stol., byla na severní straně paláce přizděna polokruhová věž.

Vyvrcholení obranného systému Pražského hradu ve 13. století

K velkým stavebním úpravám došlo na Pražském hradě za vlády Přemysla Otakara II., jednoho z největších přemyslovských panovníků. Přemysl Otakar II. obnovil na západní straně Hradu starý příkop a vyhloubil další nové na straně západní i východní. U Černé věže přetál ostroh napříč od Brusnice novým hlubokým příkopem, který probíhal podél dnešní ohradní zdi a zahradou domu čp. 192. Dnešní ohradní zeď je ve své spodní části původní hradební zdí Přemysla Otakara II.; v základech pod povrchem zahrady je spojena

se zdí, která zpevňovala západní svah příkopu do hloubky 5,80 m, dno příkopu ve skále dosahovalo hloubky 7,50 m. Podobná zeď chránila také východní svah příkopu, který pokračoval pod dnešní Maxmiliánovou branou vedle Černé věže a pod východní částí Lobkovického paláce na zahradu Na valech, sbíhal pak dolů po svahu na Malou Stranu. Příkop byl zachycen na dřevorytu s nejstarším pohledem na Pražský hrad od Michaela Wohlgemutha a Wilhelma Pleydenwurfa v Schedelově kronice z roku 1493.

Na západní straně Hradu byl v roce 1965 na II. nádvoří zkoumán první velký příkop, který stál blízko hradební zdi (obr. 26). Z doby vlády krále Přemysla Otakara II. máme v Letopisech českých k roku 1276 zprávu: „Také toho roku udělány jsou dva příkopy před hradem pražským, jeden z kamene a druhý větší bez kamene, široký 40 loktů, hluboký 30... Obnoven byl také starý příkop, který je blíže hradební zdi. Z jedné strany byl vyzděn zdí na vápno, druhá jeho strana nebyla obnovena; šířka jeho byla 40 loket a hloubka 50. Z druhé strany hradu, kde se říká u menší brány, vykopán příkop od potoka Brusnice a veden přes horu Opyš až ke dvoru páně biskupovu u řeky Vltavy.“ Zkoumán byl právě příkop, o kterém letopisec říká, že stál blízko zdi hradní a jehož míry rovněž uvedl. Zmíněný příkop byl zjištěn na druhém nádvoří po celé jeho délce. Míry uvedené v Letopisu neodpovídají však těm, které byly naměřeny. Přesná šířka příkopu byla 20 m a dno příkopu od povrchu dnešní dlažby bylo v hloubce 10 m. Východní svah příkopu byl zpevněn do hloubky 6 m opukovým pláštěm, na němž byla na hraně zdi a okraji příkopu postavena svislá zeď, která vyčnívala nad tehdejší terén a měla zabránit nepříteli, kdyby pronikl do příkopu, dostat se po zděném svahu nahoru a dále dovnitř Hradu. V jižní polovině prvního příkopu na II. nádvoří byla objevena na západním svahu

mohutná zeď, považovaná na začátku výzkumu za zeď hradební, která měla chránit přístup k příkopu ze západní strany. Směrem severním zeď nepokračovala. Při dalším sledování zmíněné zdi směrem jižním se ukázalo, že do zdi byl zapuštěn kamenný oblouk mostu přes příkop (obr. 24). Avšak situace zdiva byla komplikovaná. Na zdi byly založeny a k ní přizděny budovy, nejpravděpodobněji obranného charakteru. Rychle postupujícími stavebními pracemi bylo znemožněno tyto budovy úplně odkrýt, prozkoumat a analyzovat; prohlídka zdiva však ukázala, že způsob zdění, opracování opukových kamenů a také sekundární použití hlazených kvádrů, dále složení malty a na zdivu nanesená omítka zařazují tuto zeď do doby po Karlu IV. Zeď pochází tudíž asi z doby Václava IV. Budovy byly několikrát poškozeny sesuvem půdy. Gotické cihly, vsunuté mezi opukovými kameny, datují tuto zeď v příkopě do doby plně gotické. Třeba zdůraznit, že používání cihel na Pražském hradě je dosti pozdní. Ve starší gotické fázi nebylo cihel na Pražském hradě používáno; všechny paláce a hradby se tehdy stavěly jen z opuky. Znameníť spárovaného cihlového zdiva bylo na Pražském hradě všeobecně používáno v době Vladislava Jagellonského. Vyskytují-li se na Pražském hradě cihly ve zdivu před dobou Vladislava Jagellonského, pak jich bylo sekundárně použito z budov mimo obvod Hradu. Na III. nádvoří byly objeveny sklípky z gotických cihel většího formátu z 15. stol.

Západní svah příkopu není zděný, má schodovitý profil, vytesaný v břidlici. Tyto stupně byly nejspíše vysekány při stavbě zdi, založené na úpatí západního svahu příkopu, široké 140 cm a směřující k jihu. Tím se příkop zúžil, svislá stěna zdi byla vážnou překážkou a ztěžovala přístup do příkopu. Na jižním konci byl přes příkop položen most od Bílé věže, snad původně dřevěný. Vedl k druhé věži, která stála na západní straně příkopu a chránila přístup na most (obr. 25). Zděný most byl

vybudován asi teprve po době Václava IV. a jeho zděný oblouk byl zapuštěn do zmíněné široké zdi. Most a věž jsou znázorněny na známém nejstarším Schedelově pohledu na Pražský hrad z roku 1493. Zděný oblouk mostu a půdorys věže na západní straně příkopu byly objeveny při výzkumu v roce 1965.

Druhý příkop, vyhloubený rovněž Přemyslem Otakarem II., byl objeven na IV. nádvoří v roce 1930 (obr. 28) a pod Španělským sálem v roce 1950 (obr. 27); probíhal od severu pod dnešním západním traktem, šetrně se ze západní strany vyhýbal obloukem Bořivojovu kostelu P. Marie a přes první nádvoří podél Matyášovy brány směřoval k jihu. Druhý příkop měl oba svahy zděné. Nad východním zděným pláštěm zdi byla rovněž postavena svislá zeď, stejně jako tomu bylo u prvního příkopu. Tato zeď byla zachována v západním křídle pod dlažbou do výšky 1 m nad povrch původního terénu z doby Přemysla Otakara II. Šířka druhého příkopu měřila 9 m, hloubky bylo docíleno jen 4,50 m, avšak dna nebylo dosaženo. Třetí příkop probíhal na Hradčanském náměstí napříč ostrohem přirozenou rýhou, o níž byla výše zmínka. Příkop dosud ještě zkoumán nebyl a je znám jen z pohledů na Pražský hrad z počátku 17. stol. Existoval ještě za Marie Terezie a byl v její době zasypan.

Přemyslem Otakarem II. vyvrcholila středověká opevňovací technika přemyslovského hradu. Především bylo zdokonaleno mohutnějšími příkopy, avšak průběh hradeb a jejich vzhled se podstatně nemění, snad až na výstavbu některých nových věží. Po smrti krále Přemysla Otakara II. staré opevnění knížat Břetislava a Soběslava bylo pravděpodobně zanedbáno a poškozeno, nejvíce však povětrnostními vlivy. Pokračovatel Kosmův zanechal v letopisu „o zlých letech po smrti krále Přemysla Otakara II.“ k roku 1281 zprávu, že v roce 1280, 23. června v předvečer sv. Jana Křtitele, velký

děšť vyvrátil v základech hradby na severní straně u kostela jiřského na hradě Pražském a do potoka Brusky návalem svým je strhl. Další zpráva z roku 1281 vypráví o zkáze věží: 3. prosince, v den sv. Barbory, strhla se velká bouře a srazila věž u velkých vrat hradu Pražského (Bílá věž). Věž, která od pradávna se nazývala biskupskou (proti biskupskému domu) v průčelí Hradu, díla pevného a umělého, spadla k zemi. Tehdy 24 věží ve zdech pražských a ve zdech měst (pražských) silou větru se sesulo.

Současné zprávy označují dobu braniborských zmatků po smrti Přemysla Otakara II. jako zlá léta. V této době byly pravděpodobně také poškozeny na západní straně Hradu příkopy Přemysla Otakara II., zaneslo je bahno a byly nezpůsobilé k obraně. Když nastoupil na trůn král Václav II., bylo nutno vybudovat nové opevnění na místě sesuté hradby na severní straně jiřského kláštera a znovu upravit příkopy na straně západní. Nad Jelením příkopem na východní straně v jiřském klášteře byla objevena mohutná zeď, orientovaná od východu k západu, která upomíná zajímavou technikou na pozdně románský způsob zdění z doby Přemysla Otakara II. Malta má složení používané při stavbách románských, ale není zde již použito románského řádkového zdiva. Způsob zdění je již raně gotický. Základy zapuštěné do břidlice byly zděny dobře provedenou technikou klasovou (*opus spicatum*). Části podobného zdiva byly objeveny v rovné čáře dále k západu na zahradě kláštera (na rajském dvoře), byly však pojaty v době gotické (za Karla IV.?) do zdiva klášterního ambitu. Popisované zdivo svou mohutností a způsobem zdění, ve kterém vyznívá románská technika, a rovněž svou šířkou a směrem ukazuje na hradební zeď, která časově může náležet době krále Václava II. Tuto předpokládanou hradební zeď nelze připisovat mladšímu období, protože čistá raná gotika stavěla již pokročilejším způsobem

zdění. Na Pražském hradě budovaly kamenické hutě ještě ve starých tradicích, které se projevovaly v pozdně románském míchání malty, v používání a prolévání opukových odštěpků uvnitř zdiva maltou a také v uspořádání kamenů v lici zdiva, které ještě neodpovídá plně době gotické.

Další stavební změny u prvního příkopu na západní straně Hradu nastaly v době Vladislava Jagellonského, kdy severně od mostu vznikaly v příkopě budovy s dřevěnými kulatými sloupy v rozích a s opracovanými opukovými osmibokými pilíři druhotně použitými, založené na západním svahu příkopu a na zmíněné podélné široké zdi. Měly tehdy nejspíše význam obranný. Za Ferdinanda I. v roce 1536 byl zasypán most a příkopy. Věž na západní straně příkopu byla zbořena a nová postavena blíže Hradčanského náměstí, jak ji také vidíme na vedutách Pražského hradu z druhé poloviny 16. století.

Ve stručném přehledu obranných zařízení Pražského hradu od dob nejstarších, tj. od jeho začátku do konce středověku, byla věnována pozornost především technice opevnění přemyslovské doby, která od počátku založení hradiště byla sice všeobecně slovanská, avšak v detailech specificky česká. V pozdním středověku se obranným systémem vyrovnává technikám opevnění západoevropských, vždy však v duchu potřeb obrany sídla českých panovníků. Dispozice obrany hradního návrší od ranných začátků až do pozdního středověku se nemění, zaujímá tutéž plochu a místo; s pokrokem ve vývoji defenzivní obrany se zdokonaluje pouze technika a plošná dispozice ve výstavbě a využívání hradeb.

V

Cesty na Hradě a v jeho okolí

Před založením hradiště a knížecího sídla v oblasti, která byla od pravěkých dob osídlena, existovaly také cesty, používané okolním i vzdálenějším obyvatelstvem. Cesty, zprvu místního významu, staly se v pozdějších dobách důležitými komunikacemi, kterými byly spojeny vzdálenější oblasti a jimiž procházela lidská pokolení jako dobyvatelé a bojovníci, za obživou, lovem i obchodem. Důležité byly komunikace po návrších podél říčních toků, které byly např. nad Vltavou v době keltské vyznačeny v určitých vzdálenostech opevněnými hradišti. Po ušlapaných cestách táhli v různých dobách ozbrojenci do středu země. V pražské kotlině, výhodně položené ve středu Čech, sbíhaly se od pravěku četné cesty, které jako hlavní tepny spojovaly území blízká i vzdálenější. Máme zprávy o tom, jak táhla do středu Čech vojska německých císařů, jak ze středu Čech bylo spojení s územím Velkomoravské říše, jak sem později jezdili obchodníci z Krakova a Rusi, tak jak o tom vypráví arabský diplomat a kupec Ibráhím ibn Ja'kúb, který Prahu též navštívil a popsal. Předtím, v dobách pravěkých, existovaly cesty, po kterých k nám byly přiváženy výrobky z kovu, skla a keramiky.

Kristián ve své legendě popisuje převoz těla knížete Václava na Pražský hrad přes most na Vltavě. Polohu tohoto dřevěného mostu — předchůdce kamenného mostu Juditina — nelze přesně určit, třeba se však domnívat, že stál přibližně v místě pozdějšího mostu Juditina. Zprávu o mostě má také Kosmas k r.

1118 při popisu velké povodně. Jak správně podotýká J. Čarek, Kosmas o mostu nehovoří jako o novém, takže most stál patrně v těchto místech již v 11. stol. Čarkovy cenné úvahy o starých cestách, sbíhajících se do dnešní ulice Kaprovy (nikoliv Na rejdišti), se ovšem týkají pozdějšího románského Starého Města a osad ve 12.—13. stol. Podle Čarka šla stará cesta vyšehradská dnešní Husovou ulicí k valentinskému kostelu do ulice Kaprovy, kam se sbíhaly i jiné cesty, které pak směřovaly přes vltavský brod k zadní části Hradu, k jeho opyši, jak se tehdy obecně říkalo. Zdá se však, že tato cesta byla jen vedlejší a že u tohoto brodu mohla být spíše dřevěná lávka.

Zajímavá je také Kosmova zpráva k roku 1105 o pokusu knížete Svatopluka dobýt Pražský hrad bez boje pomocí spiklenců. Kníže Bořivoj, svěřiv obranu Hradu biskupu Heřmanovi, odebral se s bojovníky na Vyšehrad. Spiklenci však brány Pražského hradu knížeti Svatoplukovi neotevřeli, a proto se kníže rozhodl dobýt Hradu ze strany severní, přebrodiv se svými bojovníky Vltavu u vesnice Bubny, avšak našel brány zavřeny. Vrátil se tedy stejnou cestou a rozbil ležení mezi Hradem a Vyšehradem a to na místě, kde se v sobotu konaly trhy. Otázku, proč kníže Svatopluk nepoužil k přechodu přes Vltavu brodu u dnešní Kaprovy ulice, je třeba zodpovědět tak, že buďto tento brod v tehdejší době neexistoval, nebo byla u něho na levém břehu zřízena obrana. Také zmínka v této zprávě o tržišti mezi Hradem a Vyšehradem je pozoruhodná, protože sotva ji lze spojovat s tržištěm na Starém Městě, ležícím stranou od cesty, spojující oba hrady. Daleko pravděpodobnější je, že je tu míněno tržiště na vyšehradské cestě, patrně v místech dolní části dnešního Karlova náměstí nebo spíše okolí vyšehradského podhradí. Kosmova zpráva k roku 1118 se vztahuje spíše ke starému dřevěnému mostu — předchůdci kamenného mostu Juditina, na který vyústovaly

hlavní cesty z pravého břehu Vltavy přes most na břeh levý, předhradím a tržištěm na dnešní Malé Straně a Hradčanech zároveň k hlavní bráně knížecího hradiště. Cesta pak pokračovala k severozápadu Čech.

Otázka cest a komunikací, zvláště máme-li je historicky doložené, je závažná a důležitá. Trasy cest od dávných dob se směrově jen málo mění, jen se upravují i přizpůsobují, směřují k mělčinám a brodům i k pozdějším mostům. Cestám a vůbec komunikacím na Starém Městě pražském a v blízkém okolí byla věnována zasloužená pozornost, nejen J. Čarkem, ale také V. Menclem a jinými badateli.

Z písemných zpráv o příchodu knížete Oldřicha z hradiště dřevíckého k Pražskému hradu v roce 1004 můžeme soudit, že kníže táhl se svým vojskem starou cestou od severozápadu, která vedla do středu Čech. Cesta nesměřovala pouze k Hradu, pravděpodobně se rozdělovala na dnešním Pohorelci u Strahova. Jedna její větev vedla dolů dnešním Úvozem na podhradí, na dnešní Malou Stranu a pak dále přes Vltavu na pravý břeh, druhá směřovala k Hradu kolem pohřebiště v Loretánské ulici a pak přes tržiště na dnešním Hradčanském náměstí k západní bráně Hradu. Zmínka kronikáře ve 12. stol. o dlouhé cestě (*longa via*) vztahuje se snad k této komunikaci, případně s odbočkou z Hradu snad k Únětici, kolem Levého Hradce do severozápadních Čech.

Hlavní brána pražského hradiště nebyla v jeho čele, ale podle tehdejšího zvyku stála v rohu, a to u severozápadního křídla Hradu u zahrady dnešního arcibiskupského paláce. Ve zmíněných místech stála hlavní brána v době krále Vladislava II. Jagellonského, jak to doložil archivář Pražského hradu J. Morávek. V čelní frontě hradiště proti hradčanské rovině byl příkop a jistě také obranné věže. Zmíněnou branou se pravděpodobně vstupovalo přes most nad prvním příkopem na cestu k nejstaršímu Bořivojovu kostelu P. Marie. Tato cesta dláždě-

ná oblázky byla doložena výzkumem na IV. nádvoří v roce 1930. V hlavní bráně před kostelem P. Marie roku 1092 vítal biskup Kosmas za jásotu lidu knížete Břetislava II., vracejícího se z Uher, a vedl ho pak v průvodu ke knížecímu stolci. Cesta směrem od hlavní brány kolem obranné a strážní věže a kolem kostela P. Marie, nešla však přímo do vnitřní části Hradu, nýbrž šikmo napříč II. nádvořím k jeho jihovýchodnímu rohu, k bráně v Bílé věži. Uvnitř hradiště za Bílou věží směřovala podél hřbitova k rotundě svatovítské (obr. 22.) V roce 1060 byla zbudována místo rotundy románská basilika, cesta pak běžela podél ní dále k východu přes rokli směrem k jiřskému kostelu. Mezi rotundou svatovítskou, později kněžištěm basiliky, a kostelem jiřským stál knížecí stolec. Kronikář Vincencius ve druhé polovině 12. stol. píše, že to byl jakýsi kus kamene, který stojí i nyní uprostřed Hradu a za nějž nejen nyní, ale již v dávných dobách tisíce a tisíce vojinů v boji padlo...

Před založením jiřského kláštera vedla cesta severně od Vratislavova kostela sv. Jiří přes dnešní klášterní zahradu. Cesta byla zde objevena při archeologickém výzkumu; směřovala k východní bráně na opyši Hradu. Byla široká 350 cm, hluboko se zařezávala do břidlicového terénu, což je neklamným dokladem, že byla delší dobu používána. Naskytá se proto otázka, zda podle tohoto zjištění neprocházela cesta návrším od západu dříve, než bylo postaveno hradiště, a zůstala pak dále v používání i v době po výstavbě kostelů v těchto místech. Branka, do níž cesta ústila na východní straně, je označována u kronikářů jako branka menší anebo zadní. Branka menší (porta minor) existovala již před vybudováním Černé věže Břetislavem I., trvala však dále i po roce 1135 i ve věži knížete Soběslava, který dal postavit na zbytcích zdiva Břetislavovy věže věž se základy z pískovcových kvádrů. Brána byla zvětšena, takže tudy projížděli jezdci a vozy. V době Václava I. brána

byla zazděna a cesta přeložena do dnešní Jiřské ulice. Na severním svahu Opyše byla také zřízena cesta nová. Na východní straně věže pod zazděnou branou vystavěl Václav I. bastion lomeného půdorysu, jehož severní část byla objevena v roce 1959. (Obr. 20.)

Další cesta od kostela P. Marie směřovala k severu přes Jelení příkop kolem pohřebiště u Jízdárny. Není vyloučeno, že mířila k Vltavě anebo podél jejího levého břehu k brodům, a je možné, že se též spojovala se zmíněnou již cestou na Ůnětice a Levý Hradec. V roce 1950 byla ve skále podél východního průčelí Jízdárny objevena rovněž hluboká rýha po zahloubené a dlouho používané cestě, jejíž směr se udržel až do dnešních dnů.

Od doby, kdy stavitel K. Fiala objevil v předsíni Vladislavského sálu věž, o kterou se opírá na severní straně o patro výše sloupová síň Václava IV., a kdy byl odkryt pod síní ve spodním zdivu celý vnitřek věže a v ní brána, nebylo pochyby, že tím byl také doložen třetí, jižní vchod do Hradu a cesta, procházející branou těsně západně od knížecího paláce. Výzkumem dvorku v roce 1938 na jižní straně Vladislavského sálu (obr. 23) podařilo se objevit dvojí opevnění (2. a 3. fáze) z 10.—11. stol., které probíhalo blízko na jižní straně knížecího paláce. K těmto dvojím opevněním patřily cesty dlážděné oblázky, odkryté na vnější straně čelních zdí hradeb. Když se starší — druhé opevnění zřítilo, byla cesta zasypana svalenou zeminou. Na zříceném opevnění bylo pak vybudováno mladší — třetí opevnění. Podél mladšího opevnění šla druhá cesta, rovněž dlážděná oblázky, s viditelnými proláklými rýhami od kol vozů. Nad svahem na vnější straně cesty stála opuková zeď, která chránila od svahu přístup k cestě. Ochranná zeď pak spadla lícem na cestu, podobně jako i zřícená mladší hradba. Obě cesty směřovaly k dřevěné věži branou, která zde jistě stála v opevnění v 10. stol. Zděná věž byla vybudována až Břetislavem I. před rokem 1050 spolu se zděným palácem,

ale cesta ke zděné věži nebyla ve starém směru na zřícených dvou předešlých opevněních a cestách vůbec zjistitelná. Měla nyní asi jiný směr a byla vedena pod křídlem České a Říšské kanceláře pravděpodobně více k jihozápadu, k cestě, která směřovala k jihozápadní straně Hradu a na které později vznikly Novozámecké schody, jak předpokládal již K. Guth. Ve zděné bráně byly zachovány ve čtyřech vrstvách nad sebou cesty dlážděné oblázky. K cestě nejmladší a poslední byly postaveny na vnitřní straně Hradu po obou stranách vchodu šikmé terasovité zdi. Vchodem brány mohlo se nyní procházet pouze pěšky nebo koňmo. Brána fungovala ještě přes sto let. Cesta byla ke konci 12. stol. zrušena, jak to ukazují navážky, kryjící nejmladší cestu v bráně, odkryté pod dlažbou sloupové síně Václava IV., brána sama pak byla zazděna.

Na nejstarším dřevorytu Hradu v Schedelově kronice z roku 1493, dále pak na mědirytině Fr. Hoogenberghe z roku 1572 a rovněž na kresbě Saveryho z roku 1615 nejsou nikde náznaky zářezů do terénu, které by naznačovaly, že tam probíhala cesta vyježděná vozy.

V Schedelově kronice je dobře vyznačen příkop Přemysla Otakara II., který směřuje od Černé věže na Malou Stranu. Podobně i kresba Saveryho znázorňuje zřetelně příkop běžící od Černé věže a také zeď podél příkopu, kromě toho i oplocení asi menší cesty k bráně na opyši, na východní straně příkopu. Vyobrazení Hradu od Fr. Hoogenberghe podává pohled na Pražský hrad od východu: je to ostrožna, na jejímž jižním a východním svahu není ani stopy po jakékoliv cestě, nemluvě o cestě, která by z této strany byla hlavní komunikací na Pražský hrad. Novozámecké schody byly postaveny v místech staré cesty, o níž již uvažoval K. Guth a která šla k hlavní bráně Hradu na západní straně po mírném svahu z malostranského podhradí. Před vybudováním Novozámeckých schodů odbočovala

od zmíněné cesty pravděpodobně menší cesta ke zděné bráně na jižní straně Hradu. Po zrušení jižní brány cesta k ní zanikla a zůstala jen původní cesta směrem k hlavní bráně Hradu, která tak dosud naznačuje staré spojení malostranského podhradí s Pražským hradem. Další cesta k západní části Pražského hradu běžela od Úvozu na východní straně Švarcenberského paláce.

Otázka cest na Pražský hrad je zajímavá a poměrně nesnadno se v dnešní době řeší. Ústřední hrad českého knížecího státu byl vybudován v místě probíhajících starých cest, po nichž přicházeli obchodníci do pražské kotliny za obchodem, po nichž byly přinášeny z různých končin Evropy i kulturní hodnoty; obchod vytvářel rozkvět řemesel, čímž vzrůstal blahobyť. Kníže poskytoval ochranu svou družinou jak tržišti na blízkém podhradí, tak všem těm, kteří zvelebovali příjmy obyvatelstva a knížete.

VI

Paláce a sruby

Knížecí opevněné sídliště soustřeďovalo vše, co vládnoucí kníže a jeho družina potřebovali. Byl zde knížecí dvorec a kostely, obytná stavení pro knížecí družinu a služebnictvo i pro obránce hradeb a také i obydlí pro kněžstvo. Nutno však zdůraznit, že na hradě Pražském po dobu jeho tisíciletého trvání zanikaly různým způsobem staré budovy a nové stavby se zakládaly, takže mnohé z toho, co zbylo v zemi po dobách starších, bylo buď poškozeno, nebo někdy i zcela odstraněno. Zbytky základů staveb odkryté archeologickými výzkumy představují jen část původní starobylé zástavby.

Knížecí palác

Na ostrohu, na kterém později vzniklo hradiště, stál na západní straně nejstarší kostel zasvěcený P. Marii, vystavěný knížetem Bořivojem. Kostel, o němž pojednáváme v dalším odstavci, byl však vybudován dříve než samo hradiště na místě předkřesťanského kultu. Po založení hradiště byl pojat do jeho plochy a octl se izolovaně na západním předhradí. Byl vzdálen od knížecího paláce — od střední části hradiště — protože byl stavěn za jiných okolností. Jak bylo řečeno, hradiště bylo rozděleno již od samých počátků na tři části. Střední plochu dělila přirozená rokle, probíhající od severu k jihu. Na východní části této plochy byl vystavěn knížecí dvorec, západně od rokle byla plocha určená pro knížecí služeb-

nictvo, jejichž příbytkům je věnován zvláštní odstavec. O tom, jaký byl vzhled knížecího paláce v době založení pražského hradíště, nemáme zpráv ani archeologických dokladů. Kosmas se sice zmiňuje o knížeti Neklanovi, který prý sídlil v pražském paláci, ale tato historka patří do oblasti bájí.

Knížecí dvorec stál od začátku založení knížecího sídla na stejné ploše až do poloviny 11. stol. a na ní stojí do dnešní doby ve své staré půdorysné dispozici knížecí románský a královský palác v tzv. starém hradě. Knížecí dvorec, soudě podle tehdejšího vzhledu terénu, stál původně na mírném a upraveném svahu ostrohu, blíže k místu, kde bylo ve 14. stol. vybudováno kněžiště svatovítského dómu. K tomuto situování dvorce vede Kosmova zpráva o nastoupení knížete Břetislava na knížecí stolec v roce 1034. Knížecí dvorec anebo palác byl jednoposchodový s okny, možná, že měl i pavlač. V legendě *Crescente fide* z poloviny 10. stol. je zmínka o knížeti Václavovi, „který jednoho dne ... vystoupil do hořejší části paláce a vyhlédnuv z okna, řekl jednomu členu své družiny: Zdá se mi, že tento dům staršího kněze Pavla je opuštěný.“ (Překlad J. Ludvíkovského.) Při nastolení knížete Břetislava píše Kosmas: „Po řádném dokonání obřadů pohřebních vzal za ruku (kníže Jaromír — *I. B.*) synovce Břetislava a vedl ho ke knížecímu stolu a jako se vždy děje při volbě knížete, házeli přes mříže hořejší síně peníze, deset tisíc nebo ještě více mezi lid...“ (Překlad K. Hrdiny.) V obou zprávách se mluví o hořejší části paláce anebo o hořejší síni. V prvním případě musela hořejší část přecházet vysoko nad terén, aby bylo vidět přes dnešní Jiřské náměstí na dům staršího kněze Pavla; v této zprávě není ovšem lokalizován ani knížecí palác, ani dům kněze Pavla. Dům stál pravděpodobně na severní straně v dnešní Vikářské ulici u hradby nad Jelením příkopem. Hořejší síň ve zprávě Kosmově ukazuje, že palác stál nedaleko knížecího stolce. Po

slovanském zvyku byly shazovány peníze mezi lid, který se tísnil kolem knížete, vycházejícího z kostela sv. Jiří ke kamennému stolci, stojícímu na východ od kněžiště Vratislavovy svatovítské basiliky a severně od knížecího paláce. Od konce 9. přes celé 10. stol. se dvorec knížecí rozšířil a tvořilo jej pravděpodobně několik budov, které stály na ploše mírně proláklého svahu. Původně dvorec sahal k jihu jen k prvnímu nejstaršímu opevnění, které lze ještě dnes dobře sledovat pod sálem Přemysla Otakara II. a Karla IV., podél severní zdi v západní části románského paláce. Dvorec zabíral plochu na upraveném svahu severně od opevnění. Archeologickým výzkumem nebyly objeveny stopy základů nejstaršího knížecího dvorce, protože původní svah severně od starého paláce byl odstraněn, prohlouben a vyrovnaním zřízen dnešní palácový dvorek. Ke staršímu dvorci bylo přistavěno ke konci 10. stol. další křídlo, čímž byl knížecí příbytek rozšířen. Toto křídlo přiléhalo svým jižním koncem k třetí fázi rozšířeného opevnění, které probíhalo podél dvorku. Zbytky základů tohoto přístavku byly odkryty v r. 1938 při úpravě dvorku jižně od Vladislavského sálu. Původní palác stál blíže k Jiřskému náměstí, severně od dnešního starého paláce. V 10. stol. se knížecí budovy rozrůstaly jižním směrem, jejich růst lze sledovat také podle průběhu opevnění, které na jihozápadním konci III. nádvoří, počínajíc od Bílé věže, odbočuje jižněji dolů po svahu návrší a běží na jižní straně Vladislavského sálu. Tam byly objeveny v roce 1938 spodní části opukové čelní zdi druhého a třetího opevnění, jak o tom byla zmínka již výše, k němu přiléhal jižní okraj knížecích budov. Z nich byl zachován pouze zbytek půdorysu obytné knížecí místnosti s opukovou substrukcí základů a částí dlažby zachované na původním místě, na jejímž povrchu byly spadlé ohořelé trámy, což je neklamným důkazem, že knížecí budova byla dřevěná s kamennými základy. Dlaždice trojúhelníkového tvaru z vypálené

hlíny, na povrchu lesklé s fialovým zabarvením, byly skládány do šestihranů (obr. 33). Palác shořel pravděpodobně při obsazení Prahy císařem Jindřichem v roce 1041, kdy také shořely dřevěné vnitřní stěny hradeb, jak bylo zjištěno při výzkumu úseku mezi Purkrabstvím a Černou věží. Břetislav pak vystavěl nejen první zděné hradby na maltu, ale také knížecí palác, první zděnou stavbu tohoto druhu na západoslovanském území. Za jeho panování byl rovněž vyhlouben svah severně od paláce a zřízen dnešní palácový dvůr, kterým se přijíždělo z III. nádvoří směrem do Jiřské ulice v místech, kde je pod sněmovnou síň pro bývalé zemské desky. Cesta pro pěší běžela severněji od nově zřízeného dvorku, od studánky v rokli pod svatovítskou kaplí, podél jižní strany basiliky na dnešní Jiřské náměstí a k východní části hradiště. Cesta byla objevena ve 12 vrstvách nad sebou; vždy byla navážkami zvyšována o 20—40 cm. Povrch cesty byl vysypán oblázky, které byly zašlapány a tvořily rovný povrch.

Jakou podobu měl palác Břetislavův, nebylo dosud přesně zjištěno; nepatrně malé zbytky zdiva tohoto paláce, zbudovaného v polovině 11. stol., lze sledovat na zbořeném nejstarším opevnění a v některých místech zdiva paláce Soběslavova. Kníže Soběslav vystavěl své dílo v roce 1135 po vzoru panovnických rýnských falcí. Tato stavba měla v přízemí délku 50 m a byla rozdělena příčkami a podlažím na menší místnosti. Jižní zeď paláce byla zároveň hradební zdí. Pět věžic na vnější straně, s masivními základy v přízemí, bylo v prvním poschodí spojeno s obrannou chodbou. Kde obranná chodba v paláci začínala a kde končila, nebylo zatím stanoveno. Na východní straně byla palácová kaple s výklenkem pro oltář, původní to kaple Všech svatých. V roce 1185 za knížete Fridricha byla ve výši prvního poschodí obytné knížecí místnosti vybudována a vysvěcena románská kaple téhož zasvěcení. Kaple byla vystavěna u věže

čtvercového půdorysu; kromě toho byla na severní zeď východního konce paláce přizděna polokruhová věž. Obě tyto palácové věže nebyly dosud náležitě prozkoumány. Na západní straně byl malý dvorek a pak již popsaná 30 m vysoká věž s branou.

Další stavební vývoj královského paláce pokračuje v době krále Vladislava, Přemysla Otakara II. a Karla IV. na stejném místě až do doby Vladislava Jagellonského a rozšiřuje se západním směrem teprve v období habsburské dynastie.

Dům biskupů a kapitulní budova svatovítská

Bývalé staré probošství na III. nádvoří, nynější kulturní dům, byl původně sídlem pražských biskupů. Teprve, když biskupské sídlo bylo přeloženo na Malou Stranu, byla budova v r. 1486 přestavěna na probošství. Dnešní barokní úpravu dostal dům v 2. pol. 17. stol. spolu se sochou sv. Václava od J. Bendla z r. 1667, umístěnou v nároží. Samotná budova má na několika místech zachované pod omítkou zdivo románské z 12. stol., východní fasáda budovy je z větší části z opukového kvádríkového zdiva, ohořelého při požáru Hradu v roce 1142; má dobře zachovaná sdružená románská okna, objevená v roce 1924. V jižní zdi budovy byla nalezena při zasazování desky padlých v druhé světové válce ve zdivu druhotně zazděná nepoškozená románská hlavice sloupu, zdobená rozvilinovým ornamentem. K základům budovy byla přizděna biskupská kaple sv. Mořice, jejíž románský půdorys i dlažba byly objeveny archeologickým výzkumem. V barokní době byla kaple přestavěna a nejspíše nově zasvěcena sv. Mořici; přetrvala tak do 70. let 19. stol., kdy byla zbořena stavitelem svatovítského chrámu J. Mockerem. V přízemí románského biskupského sídla byly objeveny zbytky základů zdiva staršího biskupské-

ho domu, stavěného asi v 11. stol. z opuky technikou klasovou (*opus spicatum*). Biskupská budova byla pravděpodobně vystavěna na místě kultovní vyvýšeniny Žiži, o níž se zmíníme na str. 92. Donedávna na jižní straně biskupské budovy byly ještě zachovány zbytky původní břidlicové vyvýšeniny, jež spolu s rampou, probíhající na jejím povrchu, přikrývala do výšky nad základy velkou část jižní zdi. Směrem jižním až za dnešní monolit byly do povlovného svahu vyvýšeniny zapuštěny hroby nejstaršího pohřebiště na Hradě. Břidlice sahala nad dnešní kamennou lavici, takže nynější vysoký podezděný opěrák na rohu budovy vyčníval jen 250 cm i se zkoseným vrškem nad původní povrch. Na západní straně se vcházelo do budovy po čtyřech schodech. Původní zbytky vyvýšeniny kopce Žiži, na kterém byla biskupská budova postavena, byly odstraněny v roce 1928; základy byly podezděny zároveň s novou úrovní nádvoří.

Ve známé a několikrát zveřejněné rekonstrukci vzhledu románského hradu, vypracované stavitelem K. Fialou, vidíme svatovítskou basiliku s biskupským domem ohraničené nízkou ohradní zdí jako samostatný celek. Jím předpokládaná ohradní zeď probíhá podél západního průčelí basiliky a ulicí Vikářskou; na jižní straně vede zeď do jižní věže basiliky na Jiřské náměstí, kde se lomí a směřuje k severu k hradbě nad Jelením příkopem. Ve zmíněném zlomu ohradní zdi umísťuje K. Fiala bránu na východní straně kněžiště basiliky, kterou se vcházelo do okrsku svatovítské kapituly. Do středu Jiřského náměstí kreslí uměle nasypaný kopec Žiži, na jehož vrchol staví kamenný knížecí stolec. Je však třeba zdůraznit, že v prostoru Fialou ohraničeném nebyly zjištěny sebe-menší zbytky zdiva ohradní zdi a rovněž žádné stopy základů zdiva branky. Knížecí kamenný stolec stál pravděpodobně blízko kněžiště Spytihněvovy basiliky. Bylo by zajímavé, kdyby se při archeologickém výzkumu

Jiřského náměstí podařilo zjistit alespoň stopy místa, kde knížecí stolec stál; je však pravděpodobné, že tato plocha byla porušena stavbou kněžiště Karlova gotického chrámu, které bylo posunuto dále na východ od původní basiliky Spytihněvovy.

Stavitel K. Fiala svou rekonstrukci nakreslil, aniž by použil archeologických poznatků z tohoto místa, veden pouze představivostí, bez správného promyšlení terénní situace hradního návrší a známého Kosmova záznamu o kopci Žiži. Před západním průčelím svatovítského chrámu byly odkryty po celé východní délce středního traktu od Španělského sálu směrem k Bílé věži jednotlivé fragmenty široké zdi stavěné na maltu, která probíhala podél hradby a pravděpodobně i podél příkopu na východní straně hradby. Zeď náleží k soustavě břetislavského opevnění mezi II. a III. nádvořím. Uprostřed Vikářské ulice stála v románské době novostavba kapitulní budovy, na východní straně byly od dob nejdávnějších obytné příbytky kněžstva, jak se o tom dovídáme ve Svatováclavské legendě, kde se hovoří, že dům kněze Pavla, patrně blízko severní hradby, byl v dohledu s pavlače dvorce knížete Václava.

Na několika místech Letopisů českých z let 1196 až 1278 jsou zmínky o klášteře (claustrum) u kostela pražského. Je jím míněn kapitulní dům vystavěný na sever od svatovítské basiliky. Poprvé se vyskytuje zmínka o něm k roku 1234, kde se praví, že klášter kostela pražského opraven jest z kamene a klenut (claustrum ecclesiae Pragensis reparatum est de lapidibus et testudinatum). K r. 1243 je zpráva o vymalování dlouhé chodby kláštera na straně půlnoční a k roku 1244 se mluví o tom, že vymalován je klášter pražský (kapitulní dům). Dokončení a vymalování zmíněného kapitulního domu se stalo péčí děkana Víta.

Kronikář zv. Dalimil z 1. poloviny 14. stol. nám zanechal pozoruhodnou zprávu o tom, že byla na rajském

dvoře v křížové chodbě kapitulního domu zobrazena mytická Týrova bitva na Tursku. Při výzkumu zdiva kapitulní budovy uvnitř svatovítského chrámu bylo nalezeno podél zdi velké množství menších i větších fragmentů omítky, zřejmě opadáných ze zdiva, na povrchu hlazených a malovaných červenou, modrou a tmavou barvou. Nález těchto malovaných zlomků omítky potvrzuje výmluvnou zprávu kronikáře. Zmínka o malířských pracích v kapitulní budově se vztahuje k stavbě opravené (reparatum), to znamená, že v roce 1234 byly tyto práce ukončeny. Zbytky zdiva kapitulní budovy svatovítské byly objeveny na severní straně basiliky Spyti-hněvovy a její jižní část s gotickým profilováním je možno dnes vidět v královské hrobce ve svatovítském chrámu. Severní část zdiva byla nalezena pod povrchem Vikářské ulice v r. 1928. Kapitulní budova byla čtverhranným ambitem, podobným klášterním rajským dvorům, a přiléhaly k ní obytné místnosti pro kněze a refektář.

Pod základy této budovy, která náleží již stavbám raně gotickým, nebylo objeveno žádné starší zdivo. Z toho lze usuzovat, že zmíněná kapitulní budova byla vystavěna úplně nově a její východní chodba sahala ke kapli sv. Tomáše. Ve sklepních místnostech pozdějších kanovnických domů na severní straně Vikářské ulice se našly zbytky starší rozsáhlé románské budovy, kapitulní síně, která zde stála ve 12. stol. a jejíž severní strana byla přizděna k hradbě soběslavské; jižní zeď této budovy probíhá po celé délce Vikářské ulice. Budova rozdělená na několik místností byla zjištěna ve sklepiích domů čp. 37 a 38 a jejím středem od východu k západu byly sloupy z opracovaných opukových kvádrů s hlaviciemi, jaké vidíme rovněž v románských domech na Starém Městě. Hlavice sloupů podpíraly klenbu v jednotlivých místnostech popisované kapitulní síně. Románská budova na sloupech (refektář) či kapitulní síň,

přizděná k hradbě, byla od hradby odtržena jejím posunutím po svahu Jeleního příkopu, takže vznikla meze-
ra mezi hradbou a budovou; mezery mezi sloupy v míst-
nosti byly vyplněny kvádřikovým románským zdivem.
Vznikly tak souvislé příčné stěny se zazděnými sloupy,
které byly objeveny a zaměřeny před válkou stavitelem
K. Fialou. V letech 1966—1967 při úpravách zmíněných
kanovnických domů byla tato románská budova ve vět-
ším rozsahu dokumentována. Novým pohybem půdy,
snad na začátku 13. stol., posunula se také hradba
v základech domů čp. 37 a 38, naklonila se o 25 cm
směrem do Jeleního příkopu a odtrhla se od románské
budovy; o 2 m výše je hradba vějířovitě rozevřena, takže
odklon u stropu sklepní místnosti má šířku 1 m. Kdy
se to stalo, píše pokračovatel Kosmův „o zlých létech
po smrti krále Otakara“ k roku 1281 — začátek této
zprávy byl již uveden na str. 68; letopisec pokračuje
dále: „...při kostele pražském klenby kláštera (kapitulní
síně) ve dlouhé chodbě na půlnoční straně všechny po-
pukaly a polovice rajskeho dvora při klášteře i refektář
se zdí hradskou pošinuly se z místa a všechno hrozí se-
sypati se ...“ Uvedená zpráva kronikáře popisuje přesně
to, co bylo v kanovnických domech ve Vikářské ulici
zjištěno již před válkou a pak i v letech 1966—1967.

Obytné stavby

Obytné srubové příbytky z 9. stol. byly soustředěny
na několika místech uvnitř Pražského hradu. Byla to
obytná stavení lidí, kteří na knížecím sídle vykonávali
práce potřebné pro udržování knížecího hradiště. Již
několikrát vzpomenutá rokle, probíhající západně od
knížecího paláce, rozdělovala plochu na část východní
s knížecím palácem a na západní, na které stála srubová
stavení nejbližšího knížecího služebnictva. Na západním

svahu rokle byly zkoumány a dokumentovány tři vrstvy srubových budov nad sebou, které zde pak byly stavěny i nad zasypanou roklí (obr. 35). Budovy zanikly stářím, rozpadávaly se a byly strženy a na nich znovu stavěny sruby mladší až do 11. stol. Půdorysy budov bylo možno rekonstruovat. Měly dvě místnosti předělené dřevěnou přepážkou anebo předsíní, v níž bylo chováno domácí zvířectvo, pravděpodobně vepřový dobytek. V předsíni bylo korytko a kůl k uvázání zvířete. Stěny srubů byly mezi trámy vycpávány mechem, který byl až do dnešní doby v bahnitém nánosu dobře konzervován. Některé stěny domů byly také pleteny z větví a měly kůlovou konstrukci. Plochy obytných místností měřily 5 × 4 m, podlaha byla z upěchovaného jílu; na ní během doby narůstal humus, třísky, popel a uhlíky v síle 15 cm. Podlaha měla černý ušlapaný povrch. Ve srubových stavbách byly také místnosti s dřevěnou podlahou. Pozůstatky srubových domků na západním svahu rokle byly později zasypány a do navážek nad nimi byly zapuštěny základy chodby ke kostelu sv. Bartoloměje, o němž se ještě zmíníme dále. Jižně od tohoto kostela na vnější straně opevnění stály srubové stavby, které vykazovaly stopy prudkého požáru. Blízko nich byly objeveny jamky načervenalé od ohně, v nichž byl taven kov, a kolem byla nalezena rozházená struska. Pravděpodobně to byly domy řemeslníků, kteří zpracovávali kov.

Před západním průčelím svatovítského chrámu stála další skupina obytných srubových příbytků, které vznikaly postupně za sebou ve dvou až třech vrstvách (obr. 34, 36, 37). V místnostech srubů byla objevena tři korytka a v jednom z nich byl nalezen kostěný hřeben. Kolem srubů byly v několika vrstvách nad sebou odkryty cesty dlážděné oblázky. Další zbytky srubových staveb byly zjištěny v různých hloubkách sond pro betonové pilíře ve střední části na severní straně III. nádvoří.

Je proto pravděpodobné, že větší část vnitřní plochy hradiště byla zastavěna srubovými příbytky. Při výzkumu plochy u západního průčelí svatovítského chrámu v roce 1928 bylo možno velmi dobře pozorovat poškozené půdorysy srubových staveb, které stály na ploše pod dnešní hlavní lodí chrámu, dále k východu, směrem k rotundě a byly odstraněny základy katedrály.

Příbytky obránců hradiště, tj. svobodných knížecích družiníků, nelze rozpoznat, protože nevíme, zda se vůbec odlišovaly od jiných srubových domků. Podobně jako bylo zjištěno na Levém Hradci a také na Breitenbergu ve Slezsku, stály jistě podél opevnění. Pruh rovné plochy podél hradeb, jak jsem se zmínil výše, byl během staletí zastavován vždy novými budovami, takže zbytky dřívějších dřevěných půdorysů zmizely. Vidíme však, že se ve 12.—13. stol. zakládají podél hradeb, počínaje od starého paláce směrem k západu na III. nádvoří, také zděné budovy přistavěné k jižní hradební zdi. Příbytky, stavěné podél hradební zdi a také o ni zadní stěnou opřené, pozorujeme na straně severní nad Jelením příkopem. Byly to příbytky kněžské, které stály již od 10. stol. na této straně hradního ostrohu.

Dnešní půdorys hradních budov řídil se vlastně průběhem hradeb. Střed hradní plochy zabíraly kostely a kromě nich jedině biskupský palác stál na volné prostora hradního povrchu. V tomto uspořádání zástavby hradního návrší podél hradeb je zachována stará půdorysná dispozice, daná již při založení hradiště na konci 9. stol.

Také na předhradí u kostela P. Marie stála západně od II. nádvoří skupina srubových příbytků. Byla objevena uvnitř západního traktu, jižně od průjezdu na jižní straně kostela. Byly zde nalezeny spálené zbytky dřevěných budov, nejspíše srubů, které byly postaveny v sousedství kostela a hřbitova. Důležité je však to, že na povrchu spáleniště byl nalezen olověný kotouček, který na obou stranách napodobuje anglosaskou sceattu

z počátku 10. stol.; je to nejstarší ukázká přesně napodobené cizí mince na Pražském hradě. Někteří numismatikové se domnívají, že to není mince, nýbrž spíše závažíčko. Překvapuje, že je na obou stranách olověného kotoučku provedena dokonalá ražba. Napodobená mince nebo závažíčko dostala se na plochu spáleniště až po požáru, jinak by se olovo v ohni roztavilo. Spálená budova byla pravděpodobně příbytkem kněze kostela P. Marie.

Západní předhradí bylo osídleno pravděpodobně již před založením hradiště i v jeho počátcích. Soudíme tak ze souvislých kulturních vrstev s keramickými zlomky, které byly sledovány při stavbě ústřední štolý v r. 1930 až 1931 na II., zvláště však na IV. nádvoří, a které vyplňovaly nerovnosti v původním terénu. O tomto osídlení je třeba předpokládat, že souvisí s předkřesťanským kultovním ústředím. Od 11. stol. se tam sídlilo nepřetržitě a západní část Hradu zůstala i nadále předhradím, vyhloubením příkopů měla však již zesílenou funkci obrannou. Hlavní obrana však byla posunuta Břetislavem I. více ke středu hradiště do míst dnešního středního křídla vybudováním mohutné hradební zdi na maltu, kterou lze dnes shlédnout v průchodu mezi II. a III. nádvořím.

VII

Kostely na Pražském hradě

Od svých nejstarších počátků je Pražský hrad úzce spjat s křesťanským náboženstvím, jehož nejvýraznějšími projevy jsou kostely. Přijetí křesťanství bylo v tehdejší době dalekosáhlým politickým činem. Mělo veliký význam pro knížecí moc, neboť přibližovalo knížete k úrovni panovníků sousedních států. Bylo důležité i vnitropoliticky, přispívajíc k posílení knížecí moci. Kostel byl majetkem knížete, který jej vybudoval, a kněží tohoto kostela byli do určité míry považováni za jeho služebníky. Teprve s prohloubením křesťanství nabývá kněžstvo větší samostatnosti a většího vlivu na řízení státu. Není možno zapomenout, kde vznikala nejstarší literární díla — legendy a kroniky — jejichž autory byli vesměs kněží a mniši. Kromě toho kostely na Pražském hradě patří k cenným kulturně historickým památkám z nejstaršího období českého státu.

Kostel P. Marie

O otázku kostela P. Marie se již od začátku tohoto století zajímali mnozí badatelé a snažili se blíže určit jeho polohu na různých místech hradního areálu. Budil mimořádný zájem, neboť jako nejstarší kulturní památka Hradu je spojen s pověstmi a legendami ze začátku dějin českého státu a přemyslovského rodu a zároveň s počátky Pražského hradu. Byl druhým kostelem na českém území. Podle legend a zvláště podle nejstaršího

českého legendisty či historika zv. Kristiána, mnicha kláštera břevnovského, založil jej kníže Bořivoj, první historicky známý křesťanský kníže, pokřtěný na Moravě biskupem Metodějem. V tomto se shodují všechny domácí prameny. Česká území nebyla izolována od jižních a západních oblastí, kudy křesťanství již v dřívějších stoletích pronikalo. Je zřejmé, že do oblasti Čech se šířily ohlasy nové víry dávno před přijetím křesťanství knížetem Bořivojem. Nasvědčuje tomu písemný zápis v Análech Fuldských o příchodu čtrnácti českých knížat 14. ledna 845 se svým průvodem ke králi Ludvíku Němci pravděpodobně do Řezna se žádostí, aby byli pokřtěni. Jména knížat nejsou známa; stejně nebyly uvedeny oblasti českých zemí, odkud knížata přišla. V. Novotný soudí, že knížata snad pocházela z jižních českých oblastí a že tímto krokem chtěla získat ochranu u krále Ludvíka před útlakem jiného kmene. Tato událost neměla hlubšího významu, nejsou proto také o ní žádné další zmínky. Zpráva Análů Fuldských je však důležitá tím, že dokládá pronikání křesťanství v Čechách dávno před příchodem Metodějovým na Moravu.

Legendy latinského okruhu znají jakožto zakladatele kostela P. Marie na Pražském hradě syna Bořivojova Spytihněva, o Bořivojovi se pravděpodobně jako o stoupenci slovanského náboženství úmyslně nezmiňují. Nejstarší počátky Pražského hradu v ličení legend i kronikářů nejsou zachyceny, o jeho vzniku není nikde zmínky a nikde se také nehovoří o době jeho založení, ani o tom, kdo jej vybudoval; tzv. Kristián — mnich břevnovského kláštera, příbuzný sv. Vojtěcha — píše ve svém historicko-náboženském spise o českém křesťanství, jak jej nazývá V. Chaloupecký, že kníže Bořivoj založil obětní kostel na hradním ostrohu ke cti P. Marie, a tím splnil slib, daný za protikřesťanského odboje knížete či pohanského kněze Stojmíra, jehož sídlo mělo být již někde na Pražském hradě či na hradčanském ostrohu

v místech budoucího knížecího sídla. Kniže Bořivoj, když se třiceti svými družiníky přijal křest a vrátil se pak do Čech, založil první kostel v Čechách na svém sídle v Levém Hradci. Přijetí křesťanství Bořivojem bylo právě příčinou vzpoury, takže kníže podle legendy odešel se svou družinou znovu na Moravu. Tam učinil slib, že dobude-li zpět knížecího stolce, postaví na místě vzpoury kostel ke cti P. Marie. Kniže Bořivoj slib splnil. Pravděpodobně to bylo také jednou z okolností, která pak vedla k založení pražského knížecího sídla na hradčanském ostrohu, o jiných příčinách jsem se již výše zmínil na různých místech. Kusé zprávy legend nám mezi řádky ukazují, že první kroky křesťanství byly velmi nesnadné a stály mnoho bojů a krve; je to však období mlčení jak českých, tak i jiných slovanských kronik.

Kostel P. Marie byl založen na místě předkřesťanského kultovního místa, jehož jižní vyvýšená část se pravděpodobně jmenovala Žiži a zaujímal nejvyšší bod ostrohu v místech pozdějšího biskupského paláce (dnešní kulturní dům). O kopci Žiži se zmiňuje Kosmas ve zprávě o útěku Boleslava Chrabrého a polského vojska z Pražského hradu v roce 1004 (Kosmas uvádí chybný rok 1002) před útokem českých vojáků vedených knížaty Jaromírem a Oldřichem s pomocí císaře Jindřicha. Ze Žatce pochodoval kníže Jaromír s vybranými bojovníky ku Praze, kníže Oldřich opanoval hrad Dřevíč. Vyšehrad zůstal věrný knížeti Jaromírovi. Současný kronikář Thietmar Merseburský píše, že v noci bylo slyšet zvonění z Vyšehradu; bylo to umluvené znamení k útoku, proto Boleslav Chrabrý opustil Pražský hrad v čele předních oddílů; Oldřich byl v tu dobu ukryt v lese v místech dnešního Strahova a jak zaznamenává Kosmas, vyslal vybraného bojovníka na Pražský hrad, který vystoupil na kopec Žiži uprostřed Hradu a vybízel k útoku na Poláky. Poláci utíkali hlavně zadní brankou na opyši Hradu; na mostě přes příkop (někteří historikové soudí, že se to

stalo u mostu přes Vltavu) padl — patrně těžce raněn — kníže Soběslav (Thietmar Merseburský ho jmenuje Zebizlovo, Kosmas a Canaparius nazývají jej Soběborem). Soběslav či Soběbor byl jedním z bratří sv. Vojtěcha a posledním z rodu Slavníkovců, který našel útul ve službách Boleslava Chrabrého a kryl ústup polského vojáka. Již V. Novotný zdůraznil, že líčení Kosmovo je o sto let pozdější než zprávy Thietmarovy, avšak některé detaily Kosmova vypravování měly podklad v tradici, kterou Kosmas zapsal, a jsou z hlediska historického stejně spolehlivé.

Jméno kopce — vyvýšeniny „Žiži“ — je důležitým starobylým svědectvím kultovního místa na hradčanském ostrohu, zachovaného ještě v starší době knížecí. Obyčej stavět na místech předkřesťanských kultovních středisek křesťanské svatyně byl rozšířen i mimo české území. Souvisel se snahou vymýtit co nejrychleji starý kult a vtisknout křesťanský ráz místům, kam si lid zvykl scházet se k náboženským obřadům.

Kostel P. Marie byl vystavěn dříve než bylo založeno knížecí sídlo na hradčanském ostrohu. Vznikla-li protikřesťanská vzpoura proti knížeti Bořivojovi v místě pozdějšího Pražského hradu, došlo k tomu pravděpodobně proto, že byla podnícena předkřesťanskými knězi na kultovním místě na hradčanském ostrohu.

Poloha kostela P. Marie byla hledána na osmi místech Pražského hradu. Byly to však jen hypotézy a domněnky, které neměly zdůvodnění v samotných objektech. Při hledání kostela bylo nutno přihlížet hlavně ke zprávě kronikáře Kosmy k roku 1092. V ní se praví, že kníže Břetislav II. při návratu z Uher byl vítán biskupem v bráně do Hradu před kostelem P. Marie a pak byl v slavnostním doprovodu veden na knížecí stolec. U Kosmova vyprávění je nutno se pozastavit a položit si otázku, zda kníže Břetislav, vracející se do vlasti, byl vítán u hlavní brány Hradu, která stála před kostelem P. Ma-

rie. Kosmův text zní: „Ipse autem Kosmas episcopus cum clero et magnifica processione suscipiens eum in porta civitatis ante templum sanctae Mariae, deducit ad solium...” (A biskup Kosmas sám ho uvítal s kněžstvem a velikým procesím v hradní bráně před kostelem P. Marie a dovedl ho k stolci.) Blízko Bořivojova kostela P. Marie podle této zprávy musela být také situována hlavní brána Hradu (porta civitatis). Již Guth upozornil, že k slavnostnímu uvítání knížete, jak to Kosmas živě popisuje, protože slavnosti byl přítomen, se nechodilo malou branou na opyši Hradu. Podle Gutha procházelo se branou jižní, a to proto, že blízko ní mylně situoval kostel P. Marie, o němž byl přesvědčen, že je třeba jej hledat v objevených základech pod III. nádvořím. Zmíněné základy náležely však kostelu sv. Bartoloměje, který tam v době příchodu knížete Břetislava pravděpodobně ještě nestál a pod jehož základy nebyly zjištěny zbytky staršího kostela. Tento kostel stál svým kněžištěm na západní straně rokle a měl vchod ze severní strany od svatovítské basiliky, tedy nikoliv od jižní brány. Kdyby byl Kosmas mínil tento kostel, bylo by pro něho výhodnější napsat, že stál před kaplí svatováclavskou anebo před basilikou sv. Víta, sv. Václava a sv. Vojtěcha, která sice nebyla ve svém původním stavu, protože před rokem, ve středu dne 17. dubna 1091, v druhém týdnu po velikonocích vyhořela. Při nastolení knížete Břetislava v září roku 1092 jistě však oprava basiliky již natolik pokročila, že stála v celé své délce před těmi, kdož se zúčastnili slavnostního uvítání knížete a procházeli by jižní branou, jak to mínil Guth i jiní badatelé. Kostel sv. Bartoloměje, považovaný za kostel P. Marie, byl situován příchozímu branou po jeho levici — tj. na západní straně rokle a kněžiště bylo vyvýšeno nad jejím svahem. Kosmas by sotva uváděl tento kostelík, když právě proti jižní bráně se naskýtal přímý pohled na tehdy nejvýznamnější kostel

Hradu, biskupskou basiliku svatovítskou s hrobem sv. Václava. Po pravé straně rokle byl knížecí palác. Kníže Břetislav vstoupil do Hradu bránou, kterou Kosmas označuje jako *portas civitatis*, tedy jako hlavní bránu Hradu. Biskup Kosmas čekal knížete s kněžstvem ve slavnostním procesí ve zmíněné bráně před kostelem P. Marie, do něhož se vcházelo od západu přístavkem na jižní straně kostela; tento vchod byl viditelný z hlavní brány. Kronikář Kosmas, účastník slavnostního uvítání, znal a uvedl skutečnou polohu kostela P. Marie. Kostel P. Marie v první polovině 14. stol. zná dobře kronikář zv. Dalimil a jeho svědectví je pro situování kostela P. Marie u hlavní brány důležité: „... Druhý svatý Maříe na Prazě, od velikých vrat inhed na drážě.“ V době, kdy Dalimil psal zmíněné řádky, vchod jižní bránou již přes sto let neexistoval. Dalimil potvrzuje tehdejší polohu kostela a jeho zpráva byla doložena také archeologickými výzkumy. Hlavní brána do Pražského hradu byla vždy, od jeho počátku až do dnešní doby, na západní straně nad příkrou roklí u východního konce Hradčanského náměstí a nelze ji hledat na jiném místě ostrohu. Nestála v místech dnešní Matyášovy brány, ale v severozápadním rohu hradiště v místech severozápadního křídla Hradu a dnešního IV. nádvoří („Na baště“). Pokusy hledat hlavní bránu nad jižním svahem ostrohu, který byl velmi prudký (obr. 1), nejsou odůvodněné, neboť — jak jsme se již o tom zmínili — výzkum ukázal, že jižní vchod nebyl tak významný a poměrně záhy zanikl.

Příležitost k výzkumu předpokládaného místa kostela P. Marie se naskytla v roce 1930 při stavbě hlavního kolektoru, probíhajícího od III. nádvoří napříč II. nádvořím a průjezdem na nádvoří „Na baště“ (IV. nádvoří). V průjezdu při odstraňování terénu do hloubky ústřední štol byly objeveny cesty dlážděné oblázky, opukové řádkové zdivo starobylé techniky, hrobky

z opukových kamenů, kostry i jednotlivé lidské kosti. Základy zdiva byly založeny do terénu, ve kterém bylo již předtím pohřbíváno. Nad kostrami a hroby byly nalezeny dlaždice z opukových desek na povrchu načervenalé od ohně. Pod dlaždicemi a pod vrstvou podložky ze žlutky našly se také otvory po sloupech z jakéhosi staršího dřevěného stavení. Na západ od průjezdu byly sledovány dva řezy protínající dvě nad sebou položené cesty, dlážděné oblázky. Z nich mladší cesta stoupala k lici opukové řádkové zdi s ostěním z červeného pískovce. U koster byly nalezeny esovité záušnice z bronzového drátu a skleněné kroužky. Západně od průjezdu směrem k Hradčanskému náměstí proti hlavnímu vchodu do hradiště byly objeveny základy čtvercové věžovité stavby, jejíž zdivo bylo načervenalé od ohně. Podél jižní stěny zmíněné stavby běžela cesta z oblázků a na jejím povrchu ležel popel, uhlíky, shořelá prkna a kusy trámů. Věžovitá stavba, kterou jsem původně považoval za zvonici kostela P. Marie byla spíše obrannou věží proti hlavnímu vchodu do hradiště. Od kostela byla dosti vzdálena, takže k němu nemohla patřit. V roce 1948 jsem vyslovil názor, že zbytky zdiva a hřbitova před hlavní branou do Hradu, situovanou v místech dnešního severního křídla, která tam existovala ještě za krále Vladislava II. Jagellonského, náleží kostelu P. Marie.

V roce 1946 byly vyhloubeny sondy po obou stranách průjezdu; na jižní straně byly zjištěny dlážděné cesty a odkryty čtyři kostry dospělých a dětí. Zdivo, které by navazovalo na zbytky zdiva z roku 1930, nebylo vůbec zjištěno, neboť v 18. stol. bylo odstraněno základy jižní zdi průjezdu. Na sever od průjezdu byla objevena po odstranění navážek pod dlažbou ve hloubce 1 m řádková zeď. Sonda nebyla tehdy rozšiřována a výzkum zdiva byl odsunut na pozdější dobu. K soustavnému výzkumu došlo až v roce 1950—1951 před stavebními

úpravami západního traktu, který byl tehdy prozkoumán od Matyášovy brány na jihu až ke Španělskému sálu na severu. Za severní zdi průjezdu byly odkryty základy podlouhlé budovy zděné ze řádkového opukového kamene. Ukázalo se, že jsou to základy kostela, který měl dobře zachované zdivo; chyběla jen jižní zeď, která byla přímo v průjezdu a jejíž část byla zničena při kanalizačních pracích před první světovou válkou. Zbytky celé jižní stěny byly úplně odstraněny kopáči při noční práci v roce 1930. Pouhou náhodou byl však zachován ve stěně betonové štolý právě pod základy zdi průjezdu zbytek jižního ramene apsidy, přilepený tenkou slupkou opuky na cementovou maltu štolý, a jím bylo umožněno přesně zaměřit vnitřní šířku apsidy u vítězného oblouku. Uvnitř lodi kostela bylo objeveno několik vrstev mazanické podlahy; nejmladší dlažba byla z opukových desek podobných deskám, které byly objeveny v průjezdu v roce 1930. Tehdy však nebyly v průjezdu odkryty ani starší dlažby ani zdivo, zapuštěné do terénu hřbitova, což nasvědčuje, že zdivo v průjezdu je mladším přístavkem na jižní straně kostela, vybudovaným v době nejmladší dlažby z opukových desek. Vchod do přístavku byl od západu, jak je možno soudit podle ostění z červeného pískovce, které tam bylo v r. 1930 nalezeno. V době, kdy byl přístavek zakládán do terénu hřbitova, pravděpodobně se již nevědělo, že zde kdysi hřbitov existoval.

Délka kostela i s apsidou měřila 815 cm, vnitřní délka (světlost) 665 cm. Vnitřní stěny kostela byly v poslední jeho fázi omítnuty, kvádříky pod omítkou byly načervenalé od ohně, stejně jako opuková dlažba. Požár však nebyl příčinou zániku kostela. Popel ani uhlíky nebyly na dlažbě ani u zdiva zjištěny. Kostel byl zbořen až mnohem později, vnitřek byl pak zavezen suchou břídlicí. Bylo pozorováno, že kostel stál v mísovité proláclině, protože během staletí byl okolní terén navážkami zvýšen. Tehdy bylo zřejmě známo stáří kostela, jeho původ i kým

byl postaven. Proto také zůstal zachován a místo bylo respektováno jako památné. Z těchto důvodů terén kolem kostela narůstal a zvyšoval se. Na jižní straně kostela vznikla na místě dřívějšího hřbitova malá plocha, jakoby dvorek. Vchod do kostela byl v jihozápadním rohu přístavku, původně se vcházelo z jižní strany. Na západní a severní straně ve zdi vchod nebyl ani ve zbytcích zjištěn a zdivo nebylo porušeno. Ke kostelu šla cesta od západu a také na jižní straně kostela byla oblázková cesta, která stoupala zvyšujícím se terénem, vycházejíc pak v blízkosti Matyášovy brány na II. nádvoří; směřovala ke vchodu v bráně, k pozdější Bílé věži. Cesta vyúsťovala u břidlicového povrchu těsně pod dlažbou a její další pokračování k Bílé věži nebylo zjištěno, protože zde byl původní vyšší břidlicový povrch nádvoří později snižen. Jižně od kostela P. Marie na západní straně cesty, na povrchu zvýšeném navážkami o 80 cm, bylo spáleniště dřevěné stavby; v zásypu na spáleništi byl nalezen drobný olověný kotouček, pravděpodobně závažíčko, napodobující anglosaskou minci „sceattu“ ze začátku 10. stol. Při odstraňování navážek severně od kostela se přišlo u jeho severní zdi na další kostry, které ležely na cestě dlážděné jen břidlicí, nebo její povrch poškozovaly. Cesta směřovala od kněžiště k Jelenímu příkopu, pravděpodobně na pohřebiště u Jízdárny. Při čištění vnější zdi kněžiště bylo zjištěno, že zaoblená apside objeveného kostela leží svými základy na zbytcích základového zdiva staršího kněžiště, přecházejících o 41 cm k východu od líce zaoblené apsidy. Spodní starší apside byla lomená a měla tři zaoblené hrany. Základy starší apsidy byly stavěny technikou klasovou (opus spicatum). Zdivo staršího kostela bylo široké 105 cm, vnější délka staršího kostela měřila 857 cm. Pro šířku zdiva byl vnitřek staršího kostela menší než vnitřek kostela mladšího. Na vnitřní severní stěně staršího kostela u základu byl zachován vyčnívající kus zdiva

široký 40 cm, který je pravděpodobně zbytkem klenebního pásu. Je možné, že starší kostel byl poschodový, protože jeho přízemní prostor byl vyplněn velkou hrobkou. Strop přízemí měl patrně pásovou klenbu a teprve v poschodí byla místnost pro bohoslužby. Velká zděná hrobka, patřící ke staršímu kostelu, byla dlouhá 380 cm, její vnitřní délka měřila 295 cm, takže zaujímala větší část lodi kostela a vyčíněla nad jeho podlahou. Dno hrobky bylo vynlazeno šedou maltou. V hrobce nebyl nikdo pohřben.

Původní kostel Bořivojův byl zbořen místy až k základem zároveň s vrchními částmi vestavěné hrobky. Důvody zboření nejsou známy, snad došlo k opětovnému protikřesťanskému odporu. Uvnitř zaoblené apsidy mladšího kostela, postaveného na základech kostela staršího, byly nad sebou dva oltáře. Starší byl z nehlazených opukových kvádrů, na něm pak byla vystavěna oltářní mensa mladší z přisekávaných a přihlazovaných kvádrů, přizděná k lici apsidy. Apsida samotná stála nad proláklinou, vyplněnou opukovými kameny spojenými maltou, kterou byly kameny na povrchu hlazeny. Vyplňovat zdivem celé plochy apsidy je starobylý způsob, vyskytující se většinou v předrománských svatyních. Celý kostel spolu s vestavěnou hrobkou byl napříč poškozen vnitřní podélnou zdí chodby západního traktu; na její východní straně byl cihlový sklípek se schodištěm, patřící k obytné místnosti současného traktu, který i se základy podélné zdi musel být odstraněn, aby mohl být důkladně prozkoumán terén, do něhož byly základy kostela zapuštěny. Po obou stranách pozdní podélné zdi západního traktu byla hrobka zahlobena do skály a byla zachována neporušená pod dlažbami kostela. Na základech zbořeného Bořivojova kostela syn jeho Spytihněv postavil kostel se zaoblenou apsidou. Kníže Spytihněv se přiklonil k latinskému náboženství a účastnil se sjezdu knížat v Řezně u krále Arnulfa v roce 895.

Latinská verze legendy „Crescente fide“, některé slovan-
ské legendy a první Kristiánova církevní historie hovoří
o knížeti Bořivojovi, kdežto legendy latinského okruhu
a staroslovanská legenda václavská, odvislá na Gumpol-
dovi, uvádějí jako zakladatele kostela P. Marie knížete
Spytihněva. Rozdílnost těchto zpráv lze snad vysvětlit
nálezem dvou na sobě založených půdorysů kostelů:
starší, spodní půdorys náleží nejspíše kostelu, který za-
ložil Bořivoj, mladší, zbudovaný na zbořeném starším,
byl založen knížetem Spytihněvem.

Mladší kostel měl zdi 70—75 cm široké, v přízemí byl
oltář a knížecí hrobka (obr. 38), která nebyla v ose
kostela, ale blíže k jeho severní stěně, což ukazuje, že
v jižní části kostela mohly být další hroby, které však
byly zničeny základy pozdější zdi spolu s jižní stranou
původní velké hrobky. V mladším kostele byla blízko
severní zdi starší hrobky mladší opuková hrobka, dlouhá
210 cm (uvnitř 193 cm), široká 60 cm; byla vestavěna
dovnitř hrobky starší a poškodila její maltovou podlahu.
Hrobka byla současná se starším oltářem mladšího kos-
tela a byl v ní pohřben muž (kníže Spytihněv); kostra
byla uvnitř hrobky přikryta prknem. Několik let po
smrti muže, pravděpodobně v prvních letech 10. stol.,
byla do téže hrobky na kostru muže pohřbena žena,
rovněž bez rakve. Mrtvá byla přikryta plátnem nata-
ženým přes okraje hrobky, na plátno položeny tránce
a na ně prkno, pak na okraje hrobky byla nakladena
malta a na ni položena přes celou hrobku opuková ná-
hrobní deska, z níž zbyly na západním konci hrobky
rozbité zlomky. Z koster zůstaly neporušeny pouze leb-
ky, hrudní kosti a zbytky chodidel. Střední část hrobky
byla odstraněna základy zdiva z 18. stol. Muž byl pravdě-
podobně opásán řemenem vykládaným stříbrnými te-
panými plíšky, z nichž zbyl pouze jediný. U lebky ženy
byly objeveny stříbrné hrozníčkovité náušnice a stříbrné
záušnice s očkem (obr. 39 : 1,4). Náušnice hrozníčkovité

se vyskytují od 7. stol., trvají však jen do první poloviny 10. stol., jak to zdůvodnil R. Turek, a jsou rozhodující pomůckou a dokladem pro datování pohřbeného knížete a kněžny.

Na II. nádvoří, na východní straně kněžiště kostela, byla prohloubenina a v ní byly pohozyeny shluky střepů nádob, celé nádoby, zvířecí kosti (hlavně prasečí) a také kostry celých selat. Nad nimi pak na povrchu černého humusového terénu byly kostry lidské. Vše to naznačuje, že za apsidou byli pohřbíváni mrtví ještě polokřesťanské společnosti v místech kultovního místa (viz jámy po sloupech), na němž byl kostel vybudován. Na povrchu terénu byl mezi kostrami nalezen volně ležící Ukřižovaný v řasnatém oděvu plastického provedení (obr. 39 : 3). Přesné analogie pro tuto drobnou zajímavou bronzovou plastiku neznáme ani z oblastí západních ani východních. Lze snad vyslovit domněnku, že vznikla v domácím prostředí v dílnách kovolitců v 10. stol. U koster byly nalezeny korále a esovité bronzové i olověné záušnice (obr. 39:1). Pod kostrami na jižní straně vedla cesta dlážděná břidlicí a opukou.

O kostelu P. Marie je Kosmou uvedena zpráva k r. 1092, dále zmínka při požáru zvonice ve zdech kostela P. Marie k r. 1255. Druhý příkop Přemysla Otakara II., probíhající od severu západním traktem, poněkud uhnul k západu, aby neporušil plochu a místo, kde stál kostel P. Marie. Kostel zanikl ve 14. stol.; byl zbořen v době Karla IV. a jeho zasvěcení bylo přeneseno do královského paláce, vystavěného Karlem IV., což dokládá záznam ve svatovítském misálu ze 14. stol., objevený J. Květem.

Na tomto místě je třeba upozornit na další historické souvislosti, zjištěné M. Vilímkovou v pozdějších listinách. Místo, na kterém stál kostel P. Marie, a to plocha mezi oběma příkopy Přemysla Otakara II., kde dnes stojí západní křídlo Pražského hradu, po zrušení kostela až do počátku 2. pol. 16. stol. byla jako samostatná enkláva

v držení Svatovítské kapituly. Vilímková říká: „V pramenech z doby předhusitské jsou uvedeny oba domy kapitulní, jejichž existence v této oblasti byla patrně v nějakém vztahu k raně středověkému kostelu objeveného I. Borkovským. Je možné, že tehdy měli na valy domy soukromníci, vázaní službou do blízkého královského dvora. Bezpečné zprávy však máme toliko o domech kapitulních“ (z r. 1417).

Můžeme se domnívat, že domy patrně stály v těchto místech i ve 14. stol., v době Karlově, a také již dříve, což je velmi pravděpodobné. Ukazuje to, že místo samotné bylo i nadále významné z historického hlediska církevní tradice, což zároveň potvrzuje důležitost a význam kostela, po jehož zrušení se udržovala úcta k tomuto místu i v dobách pozdějších.

Kostel a první ženský klášter sv. Jiří

Jiřský kostel založil kníže Vratislav kolem roku 920, nedočkál se však jeho vysvěcení, neboť zemřel již roku 920 nebo 921. Kostel nebyl vysvěcen ještě ani v roce 925, kdy kníže Václav dal přenést tělo kněžny Ludmily z Tetína ke sv. Jiří a tam ji pohřbil. Tento kostel náleží k historicky nejvýznamnějším a nejstarším monumentálním církevním stavbám na českém území; trvá přes tisíc let na původním místě a byl svědkem významných dějinných zvratů, které jsou zapsány v jeho zdivu i na ploše kolem něho.

Byl vystavěn na úzkém břidlicovém hřbetu, který se na sever i na jih svažoval. Jeho základy byly místy zapuštěny jen 30–50 cm do povrchu břidlicové skály, která se časem rozpadávala a zjílovatěla. Rovněž uvnitř kostela byla těsně pod dlažbou po celé délce tvrdá břidlice, která byla po dlouhá staletí do hloubky prorážena

hroby. Také nejstarší základy zdiva kostela, sloupů a pilířů byly vesměs narušeny hroby. Při obléhání Hradu knížetem Konrádem Znojenským v roce 1142 kostel jiřský vyhořel, byl však znovu opraven abatyší Bertou a v září roku 1142 opět vysvěcen. V 1. polovině 13. stol. v době vlády Přemysla Otakara I. byl zhotoven známý reliéf, umístěný na severní straně jiřské basiliky. Jsou na něm zobrazeny dvě abatyše klečící u Madony: jednou abatyší je kněžna Mlada, druhou Berta, označená zde jako druhá zakladatelka kostela (*secunda fundatrix*). Další dvě postavy tohoto reliéfu představují krále Přemysla Otakara I. a abatyši kněžnu Anežku, dceru Vladislavovu a sestru Přemysla Otakara I. Důkladné opravy jiřského kostela byly provedeny v 2. polovině 17. století abatyší Annou Schönweissovou z Ecksteinu; změnily vzhled vnitřku románské basiliky odstraněním původního románského stropu, výstavbou cihlové klenby v hlavní lodi i vybílením celého vnitřku. V 2. polovině 19. stol. a na začátku století 20. byly zahájeny arch. Fr. Machem záchranné a obnovovací práce. Byla odstraněna klenba ze 17. stol., obnovena původní výška románského dřevěného stropu, zapuštěného do otvorů, zachovaných nad zmíněnou klenbou. Na jižní straně kostela byly podezděny základy, počínaje od apsidy hlavní lodi, podél kaple sv. Ludmily, pod jižní věží a podvěžní kaplí, až ke kapli Jana Nepomuckého. Rovněž v severozápadní části kostela v ambitu byly podezděny základy severní postranní lodi. Pod dlažbou ambitu bylo po odstranění navážek zjištěno na zdivu z opukových kamenů a cihel vyryté i tuhou napsané datum 1904 jako doklad tehdejších úprav. Velmi důkladně byly podezděny jižní základy hlavní apsidy lodi až ke schodišti na jižní věž. V l. 1959—1962 bylo zjištěno, že základy podvěžní kaple byly zachovány vcelku v původním stavu, mělce zapuštěné do povrchu skály. Architekt Fr. Mach ponechal odhalené základy neporušené, podezdil

je však do hloubky pečlivě lícovaným řádkovým zdivem, které při odkrytí budilo dojem, že kaple stojí na starším románském zdivu, byly v něm však cihly s opukou spojované cementovou maltou.

Při těchto restauračních pracích v jiřském kostele byl hledán původní kostel Vratislavův. Soudilo se tehdy, že Vratislavovým prvním jiřským kostelem byla kaple, zachovaná pod jižní věží. K této kapli byl prý za Boleslava II. přizděn celý velký kostel. V roce 1914 prostudoval K. Guth ještě odkryté nepodezděné základy právě v místech styku lodi kostela s podvěžní kaplí a viděl, že základy podvěžní kaple nebyly stavěny odděleně a že mezi kaplí a ostatním základovým zdivem kostela neprobíhá spára, byly tedy současné zděné a spojené. K. Guth také zjistil, že pilíře mezi jižní lodí kostela a podvěžní kaplí nebyly prolomeny ve zdivu kaple a pod dlažbou neprobíhalo souvislé zdivo; pilíře mají své vlastní oddělené základy, což svědčí o tom, že byly zděny již zároveň s kostelem i s kaplí a že při celkovém plánu nového kostela mezi oběma prostorami byla zamýšlena volná komunikace. Kaple byla založena na jižní straně hřbetu návrší, proto její dlažba byla položena o 50 cm níže než dlažba kostela. Kostel byl postaven na rovném, táhlém povrchu a byl zároveň s kaplí vybudován v téže době. Rovněž apsida kaple a jižní loď nebyly k sobě přiraženy, ale byly společně zděny a spojeny v základech, jak zjistil J. Cibulka a jak bylo ověřeno archeologickým výzkumem, který odhalil na vnější straně zmíněné základy apsidy.

Otázkou stavební historie jiřského kostela se jako první zabýval ve své analytické práci J. Cibulka a V. Mencl ji doplnil důkladným rozborem zdiva. Dokázal, že nejstarší částí jiřského kostela je ohořelé zdivo na jižní straně hlavní lodi v místech, kde je dělicí spára západně od posledního oblouku pozdější krypty, a označil je jako zdivo Boleslavova kostela. Jiní badatelé soudili, že pů-

vodní kostel Vratislavův byl velkých rozměrů, a jeho zbytky spatřovali ve dvou postranních lodích a jejich apsidách dnešního kostela. V době Vratislavově, kdy křesťanství jen pomalu u nás zapouštělo kořeny, je však potřeba tak velkého kostela zcela nepravděpodobná.

Za posledního archeologického výzkumu, který trval tři roky, prohlídka a studium jednotlivých úseků zdíva hlavní lodi a lodí postranních potvrdily, že jejich zachované základy a půdorysná dispozice jsou dílem Boleslava II. Tento kníže kostel Vratislavův přestavěl na kostel nový, který sahal od dělicí spáry na západě až k apsidám postranních lodí, bez kněžiště a krypty, které vybudovala abatyše Berta.

Kosmas popisuje pobyt kněžny Mlady v Římě i její návrat do vlasti (přeložil K. Hrdina): „Mlada panna bohu zaslíbená ... Ta se odebrala na zbožnou pouť do Říma a byla tam od otce apoštolského vlídně přijata; pobývši tam nějaký čas, sdostatek se s mnišskými pravidly seznámila. Naposledy pan papež na radu svých kardinálů, zvláště pak chtě přispěti dobrotivou pomocí novému kostelu, vysvětil ji na abatyši se změněným jménem Marie a dal jí řeholi svatého Benedikta a opatskou berlu.“ O založení prvního ženského kláštera v Čechách při kostele jiřském a o založení biskupství při kostele sv. Víta a Václava přinesla osobní list papeže Jana XIII., psaný knížeti Boleslavu II. Papežův list, z něhož část níže uvedeme, je považován za falzum, vzniklé v 11. stol. Někteří historikové soudí, že padělkem byla pouze část papežského dopisu, jinak samotné jádro listu považují za pravé. Kosmas pokračuje dále (v překladu K. Hrdiny): „Ona vypravuje svému bratru o mnohém, co v Římě viděla nebo slyšela paměti a podivu hodného; mimo to mu odevzdala list, od otce apoštolského proň určený, jehož znění bylo toto: „Jan sluha sluhů Božích, Boleslavovi, ctiteli víry katolické, apoštolské požehnání vzkazuje ... Dcera naše, tvoje rodná sestra, jménem

Mlada (*Filia nostra, tua relativa nomenclatura Mlada — I.B.*) též Marie, přinesla mezi jinými žádostmi, jimž nelze odepřít, od tebe prosbu našemu srdci milou, totiž, aby s naším povolením v tvém knížectví ke cti a slávě Boží smělo býti zřízeno biskupství ... svolujeme a schvalujeme a ustanovujeme, aby při kostele svatého Víta a svatého Václava mučedníků povstal biskupský stolec a při kostele sv. Jiří a pod poslušenstvím dcery naší abatyše Marie sbor svatých panen.“

Mohou být různé názory na pravost listu, avšak zpráva v něm obsažená jsou důležité a ten, kdo papežův list falšoval, byl obeznámen s historickými událostmi, zaznamenanými v dopise. Týkají se založení biskupství i jiřského kláštera, avšak nejpodstatnější pro stavební vývoj jiřského kostela je zmínka o novém kostele, vybudovaném Boleslavem II. Pisatel listu věděl též velmi dobře, že nový kostel založil Boleslav II., což není uvedeno v žádných jiných listinách, ani v kronikách a legendách. Zároveň se zmíněným novým kostelem vybudoval Boleslav II. na jižní straně kapli (nad ní byla v roce 1142 zbudována jižní věž), zvlášť určenou pro hrob sv. Ludmily. Tam také nechal Boleslav II. přenést její tělo z původního Vratislavova kostela, převezené v roce 925 z Tetína knížetem Václavem. V podvěžní kapli byla archeologickým výzkumem objevena před oltářem hrobová jáma, vyhloubená v břidlici, která však nebyla určena pro velkou rakev, ale až pro druhotnou schránku menších rozměrů. Pravděpodobně do této hrobové jámy bylo uloženo tělo kněžny Ludmily, přenesené z kostela Vratislavova (obr. 43). Z kaple pod jižní věží byly pak přeneseny ostatky Ludmiliny do nové hrobky, vystavěné těsně na jih od hlavního oltáře. Již K. Mádl uvažoval o tom, zda podvěžní kaple není totožná s hrobovou kaplí sv. Ludmily. Objev hrobové jámy v kapli je dalším přesvědčujícím důkazem proti názoru Machovu, že podvěžní kaple byla původně kostelem Vratislavovým, a zá-

roveň ukazuje na správnost výkladů K. Gutha i jiných badatelů, kteří odmítali Machovu interpretaci.

Zdivo Boleslavova kostela bylo přes všechny stavební změny, které probíhaly v jiřském kostele, zachováno ve větších celcích na různých místech dnešního kostela. Půdorys kostela bez pozdějších přístavek byl uchován především na východní a západní straně. Dodnes stojí načervenalá zeď s dělicí spárou na jižní straně hlavní lodi, směrem východním pokračuje zdivo k apsidám lodí postranních. Apsida hlavní lodi Boleslavova kostela není však zachována. Plocha u vchodu do východní krypty byla do hloubky prohledávána, avšak pod stupni schodů byla již jen břidlice. Na západní straně severní hlavní zdi lodi je zachován v místnosti bývalé sakristie oblouk dveří, bývalého to vchodu do Mladina kláštera benediktinek. Na vnitřní straně lodi byl tento oblouk později zakryt zdivem. V této části sestává severní zeď hlavní lodi ze dvou zdí na sebe nazděných, třetí zeď na jejich vnitřní straně byla ubourána a byla zachována jen pod dlažbou kostela. Je z nich nejstarší a ostatní dvě k ní byly přizděny. Zdivo Vratislavova kostela existuje dnes již jen ve zbytcích základového zdiva na západní straně hlavní lodi u dělicí spáry na jižní a severní straně. Jižní ohořelá zeď hlavní lodi kostela stojí na základech staršího zdiva a byla zapuštěna do původního břidlicového terénu, který byl tehdy výše. V dělicí spáře nad dnešní dlažbou lze ve zdivu pozorovat, jak líc zdi přechází v základové nerovné zdivo nad zdivem příčným, které se později stalo zdivem západní krypty. Příčné zdivo má základy kónicky zapuštěné do břidlice. Tento kónický způsob zdění do skály pozorujeme v hlavní lodi na straně severní a stejně i v příčném základovém zdivu na východní straně západní krypty. Techniku kónického zdění základů v jiřském kostele lze pozorovat jen na zdivu z 10. stol. v areálu jiřského kostela, a to v jeho západní části; touto zvláštní starobyrou technikou zdění základů,

která se později nevyskytuje, byl stavěn v letech 916 až 921 kostel Vratislavův. Základy zdiva Boleslavova kostela v hlavní lodi i v lodích postranních nebyly stavěny kónicky, byly rovně zapuštěny do skály. V popisovaných místech byly na povrchu břidlice zjištěny stopy zdiva dále na západě a v postranních lodích kostela. V jižní postranní lodi byly na povrchu břidlice velmi zřetelné maltové otisky širokých zdí, které tvořily část půdorysu budovy, probíhající pod základy ohořelé zdi se spárou Boleslavova kostela. Podobné maltové otisky v hlavní a severní lodi ukazují, že zde stála starší budova, kterou mohl být jedině kostel Vratislavův. — Základové zdivo na jižní straně kostela bylo vesměs podezděno architektem Machem a tím bylo jeho studium znesnadněno. Blízko vchodu do sakristie a bývalé kazatelny na severní zdi postranní lodi, která podezdívána nebyla, objevila se v základech nerovná spára nedokončeného zdiva, naznačující, že zdivo východní části postranní lodi bylo přizděno ke zdivu západnímu. V postranní severní lodi byly nalezeny zbytky zdiva na ploše mezi sloupem hlavní lodi a vchodem do sakristie. Zmíněné zdivo náleží pravděpodobně kostelu Vratislavovu, k němuž byla od vchodu připojena severní zeď postranní lodi kostela Boleslavova, která je směrem východním původní, rovná, nepoškozená; těsně u základů byly hroby ze 17.—18. stol. Na plánu je dobře nakresleno zdivo, které patří k půdorysu stavby a k západnímu přístavku. Základové zdivo kněžiště Vratislavova kostela nebylo ani zachováno ani zjištěno, proto nelze s jistotou říci, zda vůbec existovalo, neboť uprostřed lodi nebylo po jakémkoli zdivu ani stopy. Je pravděpodobné, že ve Vratislavově kostele nebylo kněžiště vůbec vybudováno a že kostel Vratislavův zůstal nedokončen; po prohlídce plochy kostela, počínaje směrem západním od krypty pod hlavním oltářem, byl všude zjištěn povrch skály a do ní zapuštěné hrobové jámy.

V ose hlavní lodi jiřského kostela byl podle tradice pohřben zakladatel nového kostela Boleslav II. O jeho pohřbu není písemných zpráv, avšak tradice o jeho hrobu, zachované v klášteře před dobou Karla IV., mají jistě své opodstatnění. Přesvědčivě to dokázal V. Ryneš. Na čestném místě v ose hlavní lodi kostela byl skutečně odkryt hrob, který náleží jen Boleslavu II. Výzkumem tohoto hrobu bylo zjištěno, že náhrobek, přikrytý červenou mramorovou deskou, byl postaven z jednotlivých postranních desek a jeho vnitřek vyplňovala na povrchu sláma s klasy k zmírnění tlaku vrchní mramorové desky. Dutina mezi deskami byla vyplněna zlomky gotických opukových profilů velmi pokročilé techniky buď z doby Karla IV. nebo těsně po ní. Náhrobek byl postaven na starší náhrobní desce z červeného pískovce, která kdysi sestávala ze dvou větších ploten, deska na západní straně nad hlavou mrtvého však chyběla. Na jejím místě byla souvislá slabá vrstva zdiva na maltu a na ní byl umístěn ještě v 19. stol. oltář sv. Kříže; zdivo přiléhalo k Boleslavovu náhrobku, na němž stával velký dřevěný kříž. Pod červenou pískovcovou deskou se objevila sypká výplň hrobu. V západní polovině rakve se vyskytovaly ve výplni skořápky vajec, kosti drůbeží, vepřové i hovězí, které se našly i na tvrdém břidlicovém dně vyhloubené a zaoblené hrobové jámy. Vejce sem byla dána před položením pískovcové náhrobní desky. Sypká výplň ležela na zetlelých zbytecích rakve z vydlabaného kmene jasanu, přikrytá víkem z druhé půlky kmene, jehož otisky byly ve stěnách hrobové jámy dobře znatelné (obr. 41). Rakev byla nesena na tyčích, provléknutých do železných kruhů, které byly nalezeny na původním místě po stranách rakve (obr. 42). Na dně rakve ležela kostra muže 186 cm dlouhá a podle antropologa E. Vlčka patřila muži asi 65—70 letému. Níže kolem byly zbytky brokátové látky se stopami nazelenalé barvy. Lebka byla posunuta pod severní stěnu rakve. Možná, že s ní

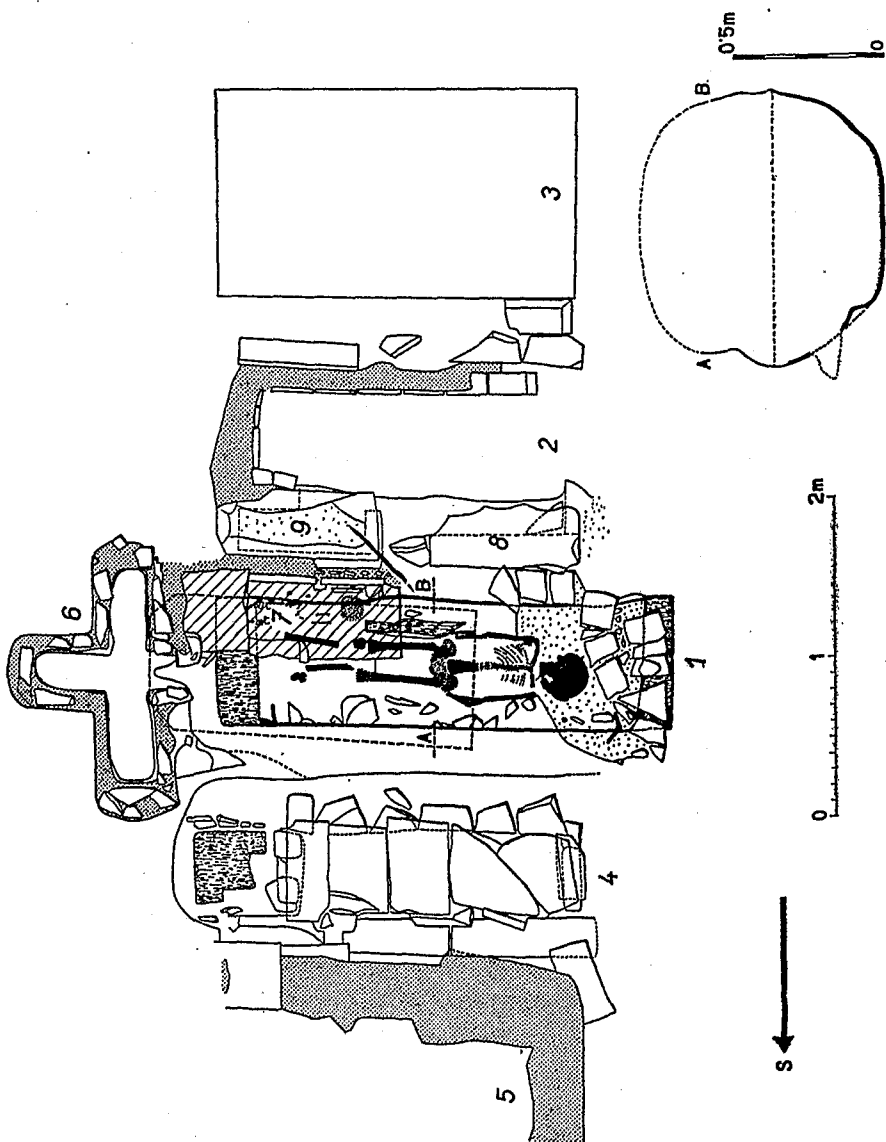
bylo hnuto při odstraňování jedné půlky pískovcové desky před stavbou náhrobku.

Kníže Boleslav II. zemřel v roce 999; jeho hrob, z celé řady pohřbů přemyslovských knížat (nejen v jiřském kostele, ale i jinde), zůstal neporušen a je dnes jediným svědkem pohřebního rituálu přemyslovských knížat v 10. stol. Předtím byl již popsán knížecí hrob ze začátku 10. stol. z kostela P. Marie, přiřčený knížeti Svyatopľukovi a jeho manželce. Vykazoval, jak to bylo uvedeno, odlišný starobylý pohřební ritus. Svědčí, že v době raného křesťanství byl používán také jiný způsob pohřbívání, pro který snad třeba hledat analogie v latinském rituálu v západních oblastech střední Evropy. Tradice v jiřském kostele — konání bohoslužeb v den úmrtí knížete Boleslava — zachovala nám paměť na místo jeho pohřbu. Uspořádání hrobu ukazuje, že se v knížecím rodě na samém konci prvního tisíciletí ještě udržovaly v pohřebním ritu předkřesťanské zvyky: pohřbívání v rakvi z vydlabaného kmene a přikládání obětí, zvířecích kostí a skořápek vajec. Kusy masa, pravděpodobně již vařené aneb pečené, byly při pohřbu obětovány a ukládány na kraji hrobu nad hlavou mrtvého. Obětiny byly dávány na rakev dříve, než na hrob byla položena pískovcová náhrobní deska, tj. v den pohřbu, jinak by se nepropadly ztrouchnivělou rakví až k jejímu dnu. Z těchto obětí lze usuzovat, že se nejen v lidu, ale i v knížecím rodě udržovaly předkřesťanské zvyky, zahalené do křesťanského roucha. Doklady dlouhotrvajících předkřesťanských zvyků písemných pramenů shromáždil Fr. Graus.

Nad pravou nohou knížete Boleslava byla menší opuková hrobka s úplně zetlelou dětskou kostrou. Dítě bylo pravděpodobně v příbuzenském vztahu k Boleslavu II. Hrobovou jámou Boleslava II. byl poškozen na východní straně křížový útvar, který považují za piscinu křtitelnice. Těsně po pravé straně hrobové jámy byly dvě opukové skřínky na jižní straně poškozené. V jedné

z nich byla kostra novorozeněte, druhá vyplněná humusem obsahovala článek prstu, který chyběl kostře knížete Vratislava. Mezi hrobem Boleslavovým a hrobkou knížete Vratislava byla vyhloubena zděná hrobová jáma pro svatojiřskou abatyši Juditu Eibenštolerovou z Eibenštolu, zemřelou v roce 1600. Přitom byla poškozena hrobka neznámého knížete, zděná z opukových kvádrů, z nichž zbyla těsně pod základy hrobky Vratislavovy jen jižní strana.

Na pravé straně hlavní lodi stojí náhrobek knížete Vratislava. Při otevření hrobky v roce 1960 stála uvnitř olověná truhlice; na ní leželo kulaté dřevěné pouzdro, v němž byla složená pergamenová listina z roku 1379, která ověřovala ostatky knížete Vratislava, vyzdvižené na tomto místě z hrobové jámy (obr. 45, 46). Pod spodní deskou náhrobku byl nalezen v sondě vyhloubené za účelem ověření velikosti původní hrobové jámy groš z roku 1303. Po vyzdvižení Vratislavových kostí v r. 1379 byla původní hrobová jáma opět zcela zasypána, a to několika vrstvou opukových, na plocho kladených kamenů. Jednotlivé vrstvy byly pokládány vždy na vrstvu humusu. Jáma byla 1,20 m dlouhá a 90 cm široká, čímž se stanovily rozměry původní dřevěné schránky na kosti. V humusu byly sesbírány zlomky železného kování se zbytky dřeva a lidských kostí. Antropolog E. Vlček našel mezi nimi část kosti, která chyběla právě kostře, uložené v olověné truhlici. Nález této kosti byl nezvratným důkazem, že ostatky knížete Vratislava byly Boleslavem II. zde pod náhrobkem uloženy do země a pak v roce 1379 vyzdviženy, jak o tom svědčí sepsaná listina. Železné kování se stopami dřeva nasvědčuje, že kosti knížete Vratislava byly druhotně uloženy v malé dřevěné schránce, protože hrobová jáma byla příliš malá pro uložení původního pohřbu. Po vybudování nového kostela Boleslavem II. byly sem přeneseny kosti knížete Vratislava z kostela jím založeného a pochovány před

Kostel sv. Jiří

- 1: Hrobka Boleslava II. Na západní straně rakve kameny ze základů oltáře sv. Kříže
 7: náhrobní opukové desky malé hrobky knížecího dítěte; řez A—B: profil rakví z kmene Boleslava II.

- 8—9: malé kamenné schránky — byly prázdné, pravděpodobně vybrány při hloubení hrobové jámy abatyše Judity Eibenštolerové z Eibenštolu (2)
- 3: hrobka knížete Vratislava
- 4: opuková hrobka knížete a kněžny (Boleslav I.?) v sekundárním uložení při pohřbu knížete Oldřicha (5); na východní straně hrobu 4 zbytky rakve z kmene, z původní hrobky knížete a kněžny
- 6: křížový útvar pisciny, jehož západní rameno bylo poškozeno hrobovou jámou Boleslava II.

hlavním oltářem po pravé straně hlavní lodi a místa budoucího pohřbu Boleslava II. a po levé straně hrobu kněžny Ludmily, pohřbené v kapli pod jižní věží. Ve 14. stol. jistě byla dobře známa místa pohřbů knížat a tradice o nich byla zachovávána. Zajímavé je zjištění antropologa E. Vlčka o stáří kostry uložené v olověné truhlici ve Vratislavově náhrobku: kostra náleží muži, zemřelému ve stáří 30—40 let. Mnich břevnovského kláštera zv. Kristián uvádí ve své legendě či historicko-náboženském spise z konce 10. stol. a zároveň to čteme ve staroslovanských legendách, že kníže Vratislav zemřel, maje 33 let, což odpovídá antropologickému rozboru ostatků. Uložení kostí do olověné truhlice se událo v době panování Václava IV. nedlouho po smrti jeho otce Karla IV. a došlo k němu jistě na popud tohoto panovníka, hrdého na svůj původ z přemyslovského rodu.

Po levici hrobu Boleslava II. byla objevena opuková hrobka nepravidelného obložení s maltovým dnem, na němž spočívaly druhotně pohřbené kosti muže a ženy zabalené v látce. Na východní straně hrobky ležela část poškozené dřevěné rakve z vydlabaného kmene a na ní zbytky ulomené špičky meče a železného nože. Dalším výkopem bylo zjištěno, že popsaná hrobka neměla severní stěnu, byla dvěma kratšími rameny přizděna k jižní stěně větší opukové hrobky na severní straně. Z té zbyla jen jižní stěna, celá hrobka byla snad poškozena hrobo-

vou jámou abatyše Kunhuty z Kolovrat (zemřelé v roce 1401), jak svědčila její náhrobní deska z červeného mramoru. Avšak po zvednutí desky byla zde místo hrobu abatyše Kunhuty z Kolovrat nalezena porušená kostra s barokním medailónkem a kusy rozbitých náhrobních opukových desek. Je jisté, že náhrobní deska zmíněné abatyše sem byla přinesena mnohem později z jiného místa. Velká opuková knížecí hrobka byla poškozena barokními hroby. Měla jižní vnitřní stěnu z dobře opracovaných větších kvádrů a na dně byla nanesena silná vrstva malty, v níž byly čtvercové otisky dlaždic. V této hrobce byl pravděpodobně pohřben kníže Oldřich (1034). Při hloubení jámy pro tuto hrobku se tenkrát přišlo na rakev z kmene, v níž byli pohřbeni muž a žena; byli tehdy z rakve vyzdviženi a pohřbeni podruhé v menší opukové hrobce, která pak byla přizděna k jižní straně předpokládané hrobky Oldřichovy. Pohřeb v rakvi z vydlabaného kmene, podobný rakvi Boleslava II., mohl by náležet snad Boleslavu I. a jeho manželce, které Boleslav II. nechal přenést do svého nového kostela. Jinak by to byl kníže neznámého jména s manželkou (obr. 44). Boleslav II. podle tehdejšího zvyku vyhradil pro sebe jako zakladatele kostela čestné místo uprostřed před jeho hlavním oltářem.

Před hlavním oltářem dnešního kostela byly později pohřbívány některé abatyše jiřského kláštera. Řada mramorových náhrobních desek přikrývala hrobky posledních představených kláštera, počínaje od 17. stol. V roce 1600 byla pohřbena abatyše Judita Eibenštolerová z Eibenštolu (obr. 47). Na její hrudi ležel stříbrný pozdně gotický kříž (obr. 48 : 1) a křišťálový Ukřižovaný ve zlatém orámování (obr. 48 : 3). Na jižní straně v hlavní lodi, ve velké cihlové hrobce, v kryptě pod hlavním oltářem, v jižní části křížové chodby přiléhající ke kostelu a v prostoru celého kostela byli pohřbíváni významní příslušníci kláštera; někteří z nich měli cihly pod hlava-

mi a u nohou. V postranních lodích kostela byli pochováni kromě příslušníků kláštera také příznivci kostela, administrátoři a kněží.

Severně od západního konce kostela byla objevena architektem Fr. Machem klášterní budova. Plány odkrytých půdorysů, pořízené Fr. Machem, byly zveřejněny i v poslední době, neodpovídají však skutečnému stavu. Hradní stavitel K. Fiala v roce 1933 podruhé odhalil zdivo kláštera a zanechal nákresy, na nichž byly přesněji zaměřeny půdorysy jednotlivých místností klášterní budovy. Při výzkumu klášterní zahrady před její stavební úpravou v roce 1962 byla učiněna další pozorování, podle nichž je možno soudit, že části zmíněných budov sahají svými počátky do doby první abatyš Marie, tj. kněžny Mlady, a nelze je klást do doby románské (obr. 49). Klášterní budova kněžny Mlady byla původně širší a její půdorys šel dále k západu, kde byly jistě další místnosti a možná i chodba. Tato první budova byla později, ve starší době románské, také opravována nebo doplňována a po požáru v roce 1142 měla jedno poschodí, jak to dokládají stupně schodů, objevené při východní stěně, které byly dodatečně postaveny. Základy západní části první budovy kláštera kněžny Mlady byly odstraněny v 17. stol. při stavbě hlubokých sklepů pod křížovou chodbou.

Mlada jako mladá kněžna jela do Říma, aby se zasvětila klášternímu životu a přijala jméno Marie. Podle legend přivedla s sebou z Říma také první panny do kláštera a jistě je neubytovala ve srubu. Zděnou klášterní budovu, o níž byla výše zmínka, vystavěli pravděpodobně stavitelé a zedníci, kteří přišli na popud kněžny Mlady snad z Itálie; zdivo bylo sice stavěno z opracovaných opukových kvádrů, ale stavba má prvky předrománské. Základy zdiva ukazují technikou svého provedení na stavitele znalé svého díla. Boleslav II., nej-mocnější panovník té doby ve střední Evropě, mohl

si dovolit, aby první klášter v Čechách stavěli povolání cizí stavitelé.

Posunem půdy do Jeleního příkopu byly zmíněné klášterní budovy kněžny Mlady v 11. a pak ve 13. stol. v základech porušeny, vrchní patra se pravděpodobně zřítily (obr. 49). Byly zaveženy a na zvýšeném terénu v těchže místech byl postaven gotický ambit a příslušné klášterní budovy. Na západní straně klášterní zahrady byly architektem Fr. Machem objeveny na východní straně původního kláštera základy západní zdi menší budovy, považované jím za první klášter kněžny Mlady. Tyto základy byly stavěny do vyššího terénu, nelze je z toho důvodu zařadit do 10. stol., spíše do doby abatyše Berty, která tuto budovu vystavěla po požáru roku 1142. V severozápadním rohu zmíněné budovy byl nalezen ve zdi fragment sloupu z červeného pískovce. Na Pražském hradě byl červený pískovec jako stavební materiál prvně používán Boleslavem II. při stavbě nového jiřského kostela a kláštera kolem 70. let 10. stol. Objevený zlomek sloupu z červeného pískovce byl dán do zdiva sekundárně jako stavební materiál z Boleslavova kostela zničeného požárem v roce 1142. Gotický ambit s opěrnými pilíři obíhá kolem zahrady na severu a navazuje místy na zeď starší, která je pravděpodobně hradební zdí Václava II. (technika základu opus spicatum). Gotický ambit byl také ze strany Jeleního příkopu do-datečně podpírán soustavou šikmých opěrných zdí.

Zbývá ještě se zmínit o klášterní kapli P. Marie, ve které se scházel konvent jeptišek, odkud byly vypravovány pohřby a kde také byly významné abatyše již v dobách nejstarších ukládány k poslednímu odpočinku. Kněžna Mlada, první abatyše kláštera, zemřela v mladém věku. Po smrti abatyše Marie (Mlady) byla nad jejím hrobem v místě kaple vystavěna prozatímní dřevěná stavba, jak můžeme soudit podle několika zachovaných jam po dřevěných sloupech. Tyto jámy byly objeveny v těsné

blízkosti apsidy. Dřevěná stavba však respektovala blízkou zděnou budovu, která stála severovýchodním směrem a měla kónické základy. Byla to budova starobylá, snad příbytek pro kněze, avšak z malého zbytku zdiva nelze bezpečně určit její význam. Půdorys budovy byl založen směrem k východu, zdivo však bylo odstraněno pozdějšími budovami kláštera. Je možné, že teprve po smrti Boleslava II. byla vybudována nad hrobem kněžny Mlady zděná kaple a její hrob s velkou náhrobní deskou z tmavohnědého pískovce byl zvlášť pojat do středu plochy apsidy na místě, kde měl stát oltář. Hrob ležel poněkud šikmo k ose kaple, ale oltář postavený na náhrobní desce přesně vyrovnával osu stavby (obr. 51). Jde-li vskutku o hrob kněžny Mlady, pak vidíme, že byla pohřbena ještě starým slovanským zvykem; měla dva opukové kameny za hlavou a dva u nohou (obr. 52). Stopy po dřevěné rakvi nebyly vůbec zjištěny. Na východním konci náhrobní desky byl v ose kaple bílý čtverec ze zbytků malty, pravděpodobně pozůstatek základu oltáře, postaveného nad hrobem. Podle toho byla Mlada v klášteře uctívána již záhy po smrti. Na spodní straně náhrobní desky byly zachovány stopy úderů železných dlát. V druhé polovině 17. stol. byl prý objeven Mladin hrob a její kosti byly uloženy do honosného výklenku vlevo od oltáře, zvlášť zřízeného pro tento účel. Na obličej lebky domnělé Mlady byla položena stříbrná maska věnovaná královnou Alžbětou Kristinou, manželkou Karla VI. Již popis objevu Mladina domnělého hrobu v 17. stol., jak tuto událost cituje V. Ryneš, svědčí o tom, že hrob byl mladší a nepatřil vůbec kněžně Mladě a ani časově nespadal do její doby. V kapli bylo výzkumem zjištěno, že dvě pozdně gotické cihlové hrobky neznámých abatyší z téže doby byly prázdné. Z jedné z nich byly v druhé polovině 17. stol. vybrány kosti, přiřčené abatyši kněžně Mladě, a uloženy do zmíněného výklenku. Z druhé hrobky byly asi v téže

době také odstraněny kosti, které měly představovat pozůstatky abatyše Kunhuty, dcery Přemysla Otakara II., zemřelé v roce 1321. Pro nový hrob Kunhutin byla určena cihlová hrobka pod severní zdí kaple. Původně měly být uloženy její pozůstatky do výklenku, stejně jako kosti kněžny Mlady. Bylo to zjištěno při prohlídce severní zdi těsně nad deskou hrobky, kde se po odstranění omítky objevilo polokruhově vysekané zdivo ve tvaru výklenku, podobného právě tomu, do něhož byly dány kosti domnělé kněžny Mlady. Z neznámých příčin nebyl však tento záměr proveden.

Od poloviny 17. století až do roku 1962, kdy začal výzkum v kapli P. Marie, byla cihlová hrobka pod severní zdí kaple, opatřená honosnou mříží a mramorovou deskou s nápisem z druhé poloviny 17. stol., považována za místo posledního odpočinku kněžny Kunhuty. Po odstranění honosné mříže a po zvednutí mramorové desky nad tzv. hrobkou Kunhutinou objevily se u východního konce hrobky na navážce, kterou byla cihlová hrobka vyplněna, dvě lebky bez dolních čelistí, položené vedle sebe, obličejem obrácené k oltáři, respekt. k východu. Další kosti v hrobce pod severní stěnou nebyly vůbec nalezeny. Svědčí to o tom, že kosti, které byly odstraněny z druhé hrobky, nebyly dány k lebkám a bylo s nimi jinak naloženo. Lebky asi pocházejí ze dvou prázdných hrobů, a to jedna ze zmíněné druhé cihlové hrobky, druhá z hrobky pod severní stěnou. Celá tato objevená situace byla fotografována a řádně dokumentována. Obě lebky byly ponechány i dnes na původním místě a na západním konci hrobky se probírala sypká navážka až na tvrdé dno hrobky. Nebyly nalezeny žádné kosti, pouze stopy zetlelého prkna rakve na dně hrobky. Je zřejmé, že v druhé polovině 17. stol. byla tato hrobka u severní stěny kaple rovněž prázdná; zda z ní byly v tu dobu kosti vybrány, nevíme. Ve zmíněnou dobu byla hrobka zasypána hlínou, na tuto navážku byly dány lebky a při-

kryty mramorovou deskou s označením hrobu Kunhuty. V okolí zmíněných prázdných hrobů nebyly žádné kosti nalezeny, avšak pod vchodem z křížové chodby do kaple byla pod dlažbou v hloubce 150 cm objevena zetlelá bedna z prken a v ní byly naskládány kosti bez lebek. Při archeologickém výzkumu v roce 1962 byla však nalezena neporušená honosná opuková pravá hrobka Kunhutina u nohou poškozená mladší cihlovou hrobkou; byla přikryta deskami, spojovanými maltou, ovšem bez náhrobní desky, která stála při zdi již od roku 1914. Tuto opukovou náhrobní desku abatyše Kunhuty odkryl rozlomenou pod dlažbou v roce 1914 biskup A. Podlaha a vyslovil názor, že náhrobní deska byla při objevení Kunhutiny hrobky v 17. stol. jako poškozená ponechána pod dlažbou. Biskup Podlaha ji z přikrytého hrobu nechal vyzvednout a připevnit na severní zeď v blízkosti umělecky provedené barokní mříže domnělého hrobu Kunhutina. V kapli byla pohřbena také abatyše kněžna Anežka, dcera krále Vladislava a sestra Přemysla Otakara I. Její pravděpodobný hrob byl se zbytky zetlelého oděvu, se zlomkem rozpadlé berly a s nepatrnými pozůstatky zetlelé kostry objeven u jižní zdi kaple. V jiných otevřených hrobkách, většinou z cihel pozdně gotických a renesančních, ležely kostry jménem neoznačených abatyší jiřského kláštera. V jedné hrobce kostra měla pod hlavou položen velký celý prejz.

Kaple P. Marie byla v době gotické prodloužena přizděnou polygonální apsidou s opěrnými pilíři. Gotický půdorys kaple nakreslil v roce 1567 stavitel Bonifác Wolmuth, takže známe její vzhled, označil ji však jako pustou kapli. Pravděpodobně ve druhé polovině 16. stol. byla při stavbě dnešní křížové chodby západní část románské kaple s vchodem zbořena a tím zkrácena, a zbytky jejích základů zůstaly zachovány pod dlažbou křížové chodby. Vnitřek dnešní kaple je vlastně upraveným původním gotickým půdorysem bez opěrných pilířů na vnější straně

apsidy, odstraněných při stavbě klášterních budov během poloviny 17. stol. Na jižní zdi kaple byla zazděná porušená gotická okna. V dubnu 1968 bylo objeveno na východní zdi kaple, k níž byla přizděna oltářní mensa, neporušené velké gotické okno, zazděné v druhé polovině 17. stol. Okno bylo vysoké 510 cm × 150 cm a mělo vnitřní světlost 435 × 95 cm. Gotická kaple měla vnitřní délku bez zdiva 18,35 m, dnešní zkrácená kaple má vnitřek dlouhý 14,45 m. Románská kaple byla i se zdivem dlouhá 15,50 m, uvnitř 13,65 m. Vnitřek zkrácené gotické kaple byl ve druhé polovině 17. stol. omítnut a stěny byly opatřeny barokní výzdobou.

Poznatky z celého jiřského areálu, z historického a kulturního hlediska tak významného pro nejstarší dějiny Čech a přemyslovské dynastie, přispěly k prohloubení poznání částí kostelní stavby, jakož i jejích proměn; přitom byly identifikovány hroby přemyslovských knížat, knížecích dcer, abatyší a představených jiřského kláštera až do 18. stol.

V. Mencl důkladně prostudoval a promyslel celý stavební vývoj jiřské basiliky a napsal, že kostel je napohled jednoduchý a prostý, ale ve skutečnosti snad nejsložitější mezi románskými památkami u nás.

Monografická práce o archeologickém výzkumu v jiřském kostele a klášteře se připravuje k tisku.

Svatovítská rotunda knížete Václava a basilika Spytihněvova

Po smrti knížete Vratislava v roce 921 nastoupil na knížecí stolec Václav, který byl zakladatelem třetího kostela na Pražském hradě. Kostel byl zasvěcen sv. Vítu, římskému mučedníku z doby císaře Diokleciána. Kníže Václav znal světce Víta pravděpodobně z vyprávění svých církevně slovanských vychovatelů, ale bezpro-

středním podnětem k vybudování kostela byly světcovy ostatky, které Václav dostal darem ze strany saské. Ve Starém Městě na Moravě byl kostel zasvěcený sv. Vítu založen — podle V. Hrubého — již v druhé polovině 9. stol., asi pod vlivem bavorsko-franské mise. V letech 926—929 byla pravděpodobně započata stavba svatyně, avšak její vysvěcení se konalo až po smrti knížete. Kostel Václavův ve tvaru rotundy byl vybudován uprostřed hradního ostrohu na skále nad hlubokou roklí, která probíhala k jihu po svahu návrší. Na západní straně kostela byla vyvýšenina Žiži, o níž bylo již výše pojednáno. Východně od kostela stál kamenný knížecí stolec, na kterém byla přemyslovská knížata po starobylém zvyku za souhlasu lidu nastolována po obřadech v kostele sv. Jiří.

Než stavba rotundy byla ukončena, kníže Václav vyslovil přání, aby byl v tomto kostele pohřben. Odpovídalo to běžným zvykům tehdejší doby, kdy zakladateli kostela bylo pro jeho hrob vyhrazeno čestné místo v kostele. O tom, že Václavův kostel byl rotundou, postavenou po římském způsobu, zmiňuje se Kosmas k roku 1060.

Podle Kosmovy kroniky a Kristiánovy legendy či nejstaršího českého historického spisu byl kníže Václav zavražděn v září roku 929. J. Pekař po analýze historických zpráv přijímá za datum úmrtí knížete Václava 28. září 929; je to v souladu se závěry V. Novotného. Fr. Palacký i jiní historikové kladli datum Václavovy smrti k roku 935 a 936. Nejnověji probírá zprávy legend a kronik, týkající se smrti Václavovy, historik Z. Fiala, který za správné datum Václavovy smrti rovněž považuje rok 935.

Zbytky základů Václavovy rotundy byly objeveny při dostavbě svatovítského dómu za oprav v roce 1911 i v roce 1928 a plně potvrdily zprávu Kosmovu o nejstarší její podobě.

V roce 1933 byly plány z roku 1913 architektem Hilbertem revidovány, přičemž byl rekonstruován celý půdorys rotundy se čtyřmi apsidami. Na východní straně se nezachovalo ani zdivo kruhové lodi rotundy, ani základy východní apsidy, kde stál hlavní oltář svatovítský. Oboje bylo poškozeno již v roce 1060 základy Spytihněvovy basiliky. Jaký vzhled měla východní apsida, není možno dnes říci, je však třeba předpokládat, že byla honosněji vybavena již proto, že zde stál hlavní oltář. Nelze s jistotou rozhodnout, zda byla na západní straně rovněž půlkruhová apsida, neboť tam byly nalezeny a v roce 1913 do celkového plánu zakresleny jen nepatrné zbytky zdiva. Kníže Břetislav převezl v roce 1039 z Hnězdna ostatky sv. Vojtěcha a uložil je v nově postavené věžovité přístavbě či kapli v průčelí rotundy, která — podle slov Kosmy — stála jakoby u vchodu do Václavovy rotundy. V rotundě byl také pohřben kníže Břetislav I. Kosmas píše k roku 1060: „... kníže Spytihněv viděl v den svátku sv. Václava, že kostel sv. Víta, vystavěný knížetem Václavem ve tvaru rotundy podle vzoru okrouhlých římských kostelů, nestačí pojmut nával lidu. U zmíněného kostela, jakoby ve dveřích, byla kaple či kostelíček (ecclesiola) a v jeho středu, v místě velmi těsném, byl hrob sv. Vojtěcha. Kníže Spytihněv rozhodl oba kostely zbořit a postavit pro oba dědice české země nový, velký kostel, jehož základy byly skutečně v roce 1060 položeny ...“

Na západní straně byly zbytky zdiva apsidy na dosud zveřejněných plánech různě zakresleny. Šrafovaná plocha u zbytku západní apsidy naznačuje shluk zdiva, které pravděpodobně představuje půdorys kostelíčka či věže, v němž byl hrob sv. Vojtěcha. Zdivo Václavovy rotundy bylo porušeno a odstraněno stavbou pozdější basiliky a gotického svatovítského chrámu a podle K. Hilberta i četnými hroby a hrobkami. Avšak severní apsida, které bylo nejvíce zapotřebí pro zakreslení cel-

kového půdorysu rotundy, byla naštěstí zachována. Rotunda bez apsid měla vnější průměr 13 m, vnitřní šířka lodi i s apsidami měla rozměr 23,30 m. Zdivo kruhové lodi bylo široké 1,44 m, jak se zjistilo v roce 1911. Vchod do rotundy byl na západní straně.

Tělesné pozůstatky Václavovy, uložené ve Staré Boleslavi, byly tři roky po smrti poprvé vyzdvíženy z hrobu, přeneseny na Pražský hrad do svatovítské rotundy jím založené a pohřbeny v jižní apsidě před oltářem sv. Apoštolů. Podruhé byl hrob Václavův přenesen do nové trojlodní basiliky sv. Víta, vybudované Spytihněvem a Vratislavem v 11. stol., a uložen na jižní straně východního chóru basiliky v nové kapli jemu zasvěcené v místech dnešní kaple svatováclavské. K roku 1143 pokračovatel Kosmův — mnich sázavský — má zprávu, že ve svatovítské basilice byla nalezena košile sv. Václava (... et cilicium sancti Vencezlai inventum est); kde byla nalezena, není však uvedeno. V roce 1343 byla Václavova lebka z hrobu vyňata a vsazena na ni královská koruna, kterou dal zhotovit králevic Karel. V letech 1343—1348 byly z hrobu vybrány i kosti sv. Václava a uloženy v domečkovité schránce, která byla uchovávána v novém oltáři gotické kaple. Arcibiskup Jan Očko z Vlašimě vložil za přítomnosti tří biskupů pro sepulchrum oltáře částechky ostatků sv. Václava do olověné krabičky spolu s listinou, opatřenou jeho pečeti. Plné její znění zachoval nám J. Pešina z Čechorodu u příležitosti zřizování nového Václavova mausolea v roce 1671 arcibiskupem Matoušem Ferd. Sobkem z Billenberka, který obložil gotický oltář mramory.

Oltář s hrobem sv. Václava byl otevřen v roce 1911 architektem K. Hilbertem, což podrobně popsal A. Podlaha, z něhož citujeme uvedené údaje. Po odstranění mensy objevil se uprostřed oltáře obdélníkový prostor z pískovcových kvádrů. Na dně byla ztrouchnivělá prkna a domečkovitá rozpadlá schránka v původním gotic-

kém oltáři. Pod dnem celé prostory se objevily obrysy olověné truhly 2 m dlouhé a 70 cm široké, plné hlíny. Hlína, jež se dotýkala těla Václavova, byla v roce 1346 až 1348 na přání krále Karla vybrána z hrobu knížete Václava v kapli románské basiliky. V olověné truhle byla menší olověná truhlice se stříbrnou deskou, opatřenou nápisem, a s drobnými kostmi, mezi nimiž byly zbytky vosku s otiskem pečetního prstenu Karla IV. V hlíně byl rovněž nalezen brakteát Přemysla Otakara II. a parvus pragensis z doby Václava II. Všechny kosterné pozůstatky sv. Václava byly antropologicky zpracovány J. Hnátkem a J. Matiegkou.

Původní hrob Václavův byl v jižní apsidě svatovítské rotundy a základy zdiva apsidy se dochovaly pod dlažbou svatováclavské kaple do naší doby. Nevelké zbytky zdiva severní apsidy, objevené při výzkumu krypty sv. Kosmy a Damiana, jsou dnes zpřístupněny pod dlažbou chrámu v této kryptě směrem ke vchodu do královské hrobky. Objevené zbytky základů severní apsidy pomohly stanovit rozměry rotundy. V jižní apsidě s hrobem knížete Václava byl uvnitř objeven omítnutý věnec zdiva, probíhajícího kolem vnitřního líce apsidy. Zmíněné zdivo bylo mělčeji založeno než základy apsidy a bylo Hilbertem považováno za podporu klenby apsidy i jako ochrana hrobu sv. Václava v době, kdy byla knížetem Spytihněvem v roce 1060 stavěna basilika. K. Guth však správně ukázal, že tato vnitřní zeď svou omítkou a přesným navázáním na vnitřní ústupek vnitřního oblouku apsidy, jehož vydutí prodlužuje, neukazuje na nouzové provizorium. Pravděpodobně je třeba přiklonit se k domněnce, že vnitřní zeď v apsidě náleží původní rotundě vybudované knížetem Václavem, je proto starší, první apsidou Václavova kostela a měla menší rozměry. Zdivo nové větší apsidy bylo široké 90—94 cm, předzáklad měl mimořádnou šířku 35 cm, uvnitř apsidy však rozšíření předzákladu chybí, což lze vyložit tím,

že vnitřní předzáklad nemohl být založen z toho důvodu, že v jeho těsné blízkosti stály základy zdiva starší apsidy. V apsidě byla vyhloubena do břidlicové skály hrobová jáma, do níž byly původně vloženy ostatky knížete Václava. U prvního historika či legendisty Kristiána je nejstarší zmínka o mostě přes Vltavu — jeho polohu přesně neznáme — přes který byly vezeny ze Staré Boleslavi ostatky Václavovy. Podlaha v jižní apsidě u hrobu knížete Václava byla vylita mazanicí z vápna a písku, jakýmsi betonem, na povrchu uhlazeným, o síle 6—8 cm. V kruhové lodi před vchodem do kaple václavské byla dlažba z podobné vápenné mazanice a na jejím povrchu byl vytvořen rozvilinový ornament z malých říčních oblázků vtlačených do mazanice. Dlažba před vchodem do kaple byla poškozena dvěma hroby s rakvemi z vydlabaného kmene, které ležely v hloubce 198 cm. V jižní rakvi byla nalezena kostra muže, pravděpodobně příslušníka knížecí rodiny. Druhý pohřeb byl porušen základy basiliky.

Pražské biskupství bylo založeno kolem roku 973 v době Boleslava II., jak nám o něm podal zprávu Kosmas. Uvedené datum není však přesně určeno a názory historiků se v jeho stanovení rozcházejí. V. Novotný soudí, že pražské biskupství bylo založeno v roce 973, nejpozději v roce 974. V poslední době je historik Z. Fiala též přesvědčen o tom, že papežský list, jehož část znění jsme uvedli na str. 105, je padělkem, a dovozuje, že biskupství pražské bylo fundováno v letech 972—976. Rotunda Václavova se stala hlavním biskupským kostelem. Nestal se jím větší a honosnější kostel jiřský, v tu dobu nově vybudovaný Boleslavem II., a to pravděpodobně proto, že ve svatovítské rotundě byl pohřben kníže Václav, kdežto větší kostel jiřský byl určen jako svatyně prvního ženského kláštera řádu benediktinek na českém území. Kníže Spytihněv zemřel na jaře roku 1061 a rozestavěnou svato-

vítskou basiliku dokončil jeho bratr kníže Vratislav II. V roce 1067 byla dostavěna václavská kaple i sakristie, později východní krypta sv. Kosmy a Damiana, a v roce 1074 byl kostel hotov a vysvěcen. V roce 1091 basilika vyhořela, byla však znovu opravena, takže roku 1094 byl hlavní oltář vysvěcen a o dvě léta později, roku 1096, byl obnovený chrám konsekrován. Basilika svatovítská, vybudovaná Spytihněvem a Vratislavem II. na základech Václavovy rotundy, byla trojlodním kostelem se dvěma chóry, umístěnými na východní a západní straně. Kůr východní byl velký čtverec s apsidou pro oltář, po jeho stranách byly vedlejší lodi s menšími apsidami. Pod kůrem byla krypta sv. Kosmy a Damiana. Západní kůr tvořila příčná loď a pod ní byla krypta sv. Martina. V rozích mezi příčnou lodí a dvěma loděmi po stranách stály dvě věže. Třetí věž byla u kaple svatováclavské. Kostel byl zasvěcen sv. Vítu a Vojtěchu a věž u kaple svatováclavské nesla jméno sv. Václava. Zmiňuje se o ní kanovník vyšehradský k roku 1132; kdy píše, že hořela věž sv. Václava, ale přispěním sv. Víta a Vojtěcha neshořela. Jediný pohled na basiliku svatovítskou, vybudovanou knížetem Spytihněvem a Vratislavem ve 2. polovině 11. stol., je zachován na kresbě v bibli Velislavově ze 14. stol., kde kromě dvou věží na straně západní stojí u kaple svatováclavské na jižní straně věž třetí. Kostel byl prostorný, jeho délka měřila 70 m, šířka trojlodí 24,50 m, šířka s lodí křížovou měla 36,60 m, šířka hlavní lodi 9,09 m, postranní loď severní byla široká 4,70 m, jižní 5,10 m. Vnitřek basiliky byl rozdělen sloupy z červeného pískovce, jejichž povrch byl zdoben dvěma druhy ozdob pletencových plastických motivů. Zlomky sloupů z červeného pískovce byly po zrušení basiliky vyváženy na III. nádvoří a byly naházeny dovnitř chodby ke kostelu sv. Bartoloměje, kde byly při archeologickém výzkumu také nalezeny. Zmíněná chodba byla při započetí stavby gotického dómu v době Karlově zrušena, kos-

tel však zůstal dále v používání. Patky sloupů ze zbořené krypty sv. Martina, rovněž z červeného pískovce, byly naskládány v řadě v hloubce 160 cm pod povrchem, objevené u dnešního severozápadního průčelí gotického chrámu na začátku dnešní Vikářské ulice.

Ve svatovítském chrámu byla první královská korunovační slavnost v Čechách dne 15. června 1085, kdy byl kníže Vratislav se svojí manželkou Svatavou korunován na prvního českého krále. V pozdějších staletích byli v basilice korunováni další přemyslovští králové.

Do basiliky bylo přeneseno tělo knížete Břetislava I., předtím pohřbené v rotundě Václavově. Později sem byla převezena také Břetislavova manželka Jitka a uložena do hrobu vedle svého chotě. Basilika se tak stala pohřebištěm knížat, králů a biskupů až do doby Karlovy. Jejich těla byla pak při postupném bourání basiliky přenesena do nového gotického chrámu, započatého Karlem IV.; přenášení pozůstatků těl z hrobek v basilice líčí a přesně zaznamenává přímý účastník Beneš Krabice z Weitmile.

Zbytky základů basiliky, zbořené za Karla IV., byly postupně odkrývány od poč. 19. stol. do roku 1927 při opravách gotického chrámu a při dostavbě jeho západní části. Jižní apside rotundy s hrobem knížete Václava byla začleněna jak do Vratislavovy basiliky, tak i do gotického chrámu Karlova jako kaple svatováclavská. V kapli nad hrobem Václavovým byl uložen symbol českého státu — královská koruna.

Kostel sv. Bartoloměje

V roce 1920 objevil hradní stavitel K. Fiala při kanalizačních pracích na východním konci III. nádvoří část základů kostela. Jeho kněžiště bylo založeno zčásti nad zasypanou hlubokou příčnou rokličí, která původně probíhala od Zlaté brány svatovítského kostela jižním sva-

hem návrší. Dobře zachované základové zdivo i s chodbou, přizděnou na severní straně kostela a stavěnou pokročilejší románskou technikou, byly odkryty v roce 1925 (obr. 53). Kostel byl dlouhý 15,06 m, široký 7,25 m. Půlkruhová apside, uvnitř dvakrát odstupňovaná, byla vyplněna v celé šíři zdivem, na němž se zachovaly základy oltáře. Na severní straně kostela zůstal ve zdivu na původním místě ošlapaný pískovcový práh vchodu, kterým se vcházelo do kostela před přizděním chodby. Po jejím přizdění vstupovalo se zmíněným vchodem dále, avšak nikoliv přímo z nádvoří jako dosud, nýbrž chodbou a vchodem na severní straně z uličky u svatovítského chrámu. Vnitřek kostela měl dlažbu z opukových desek (rozměry: 46×34 , 41×34 cm, uprostřed před oltářem měly desky rozměry 59×47 , 47×48 cm, kolem oltáře 30×26 , 32×24 , 20×19 cm). Ve výši 50 cm nad dlažbou bylo opukové zdivo kostela načervenalé po velkém ohni. Dlažba uprostřed kostela je proláklá po sesednutí navážek na svahu rokle; byly tu vlastně tři dlažby. Nejmladší, z opukových desek, odkrytá celá, náleží době Karla IV. Ležela na navážce, ve které byl nalezen silný tuhový střep, kusy hnědého profilovaného pískovce a zlomky sloupů z červeného pískovce s pletencovým ornamentem, které se dostaly do navážky ze zbořené svatovítské basiliky. Navážka kryla starší mazanícovou hlinitou podlahu, načervenalou od ohně; v úrovni podlahy nesly i stěny kostela stopy požáru. Nejstarší, maltová podlaha pod hlinitou podlahou spočívala na světlejší navážce, kterou byl vyrovnán terén před stavbou. Navážka obsahovala četné zlomky opuky, zčervenalé ohněm. Chodba k severnímu vchodu kostela (byl to jediný vchod) byla založena na měkkých navážkách z 10. až 11. stol., které vyplňovaly přirozenou rokli. Před výstavbou kostela i přistavěné chodby stála na západním svahu rokle srubová obydlí služebnictva a hospodářské budovy. Bylo jich několik vrstev nad sebou;

chodba byla postavena teprve do navážek nad zetlelými půdorysy srubů. Dřevěný kostel nebyl doložen nálezy dřeva, které by se mohly označit jako zbytky půdorysné, protože zde vůbec nikdy nestál. Na severní straně, těsně u jižní zdi lodi svatovítské basiliky, bylo zdivo chodby rovněž ukončeno; nebylo ubouráno a dokládá, že chodba nebyla spojena s basilikou, ale že měla z této strany samostatný vchod. Mezi svatovítskou basilikou a severním koncem chodby probíhala cesta, ze které se vcházelo do chodby po schodech, objevených pod základy barokní rampy, dnes již neexistující. Zdi chodby měly šířku 70 cm a byly od sebe vzdáleny 340 cm. Do základů zdiva chodby byly zazděny dřevěné kleštiny, které na měkkém terénu zpevňovaly základy. Líc kvádríkového zdiva ve hloubce 120 cm od povrchu byl zbarven požárem do červena. Zdivo chodby, přizděné později ke kostelu, liší se poněkud od zdiva kostela jednak rovnými a hlazenými kvádríky, jednak zbarvením malty. Je proto pravděpodobné, že chodba byla postavena ve druhé polovině 12. stol. Uvnitř chodby, těsně u východní zdi bývalé rampy, bylo objeveno 13 pohřbů. Jedna z koster byla pochována ve zděné hrobce z opukových lomových kamenů. Na jejích prsou ležel bronzový kalich vysoký 7 cm, o průměru otvoru 5 cm, s podstavcem průměru 4,5 cm, a bronzová patena o průměru 7 cm (obr. 54). Když byla chodba zrušena, byl její vnitřek i plocha východně od ní zavežena násypem se zlomky sloupů ze zbořené svatovítské basiliky. Kostel existoval však dále bez chodby, i když terén kolem kostela byl zvýšen. Vchodu s pískovcovým prahem na severní straně bylo používáno i nadále. Druhý vchod ke kostelu nebyl vůbec zjištěn. Kostel byl vybudován snad ke konci 11. stol.; jeho řádkové zdivo vykazuje v hladkém zpracování povrchu kvádríků pokročilejší techniku než opukové kvádríkové zdivo na základech Sptyhňevovy svatovítské basiliky.

Kostel byl založen na jižním svahu návrší, jižní strana kostela byla do terénu zapuštěna hlouběji než strana severní. Roh lodi kostela u spojení s apsidou byl z pískovce, vrchní dva kvádry měly hnědou barvu, spodní byly světlejší. Pískovcové nároží má na povrchu hluboké i mělké rýhy, pravděpodobně od broušení mečů a nožů. V hloubce 240 cm od vrchního pískovce je rozšířený základ jižní zdi kostela široký 19 cm, stavěný z opuky. Seseďáním navážek pod základy byla apsida odtržena od jižní zdi lodi a podél ní byla 160 cm silná opuková suť promíšená tmavou maltou, která zasahovala jen ke svahu rokle; apsida byla založena na navážkách v rokli, takže teprve v hloubce 70 cm pod rozšířeným základem byla bahnitá tmavá výplň rokle. Kostel byl založen nad první hradbou a jeho jižní základy byly postaveny přímo do čelní opukové zdi druhého rozšířeného opevnění hradiště z 10. stol. Pravidelnými vrty byl u západní zdi chodby zjištěn povrch skály a rokle v hloubce 580 cm; hloubka rokle od bývalého povrchu nádvoří měřila 9 m. Vrty východně od apsidy kostela dosáhly břidlice rokle v hloubce 925 cm.

Objevený kostel dal podnět k různým dohadům o jeho zasvěcení. Objevitel kostela, stavitel K. Fiala, byl zpočátku přesvědčen, že našel zbytky kostela P. Marie, který zde byl postaven na místě dřevěného nejstaršího kostela, založeného knížetem Bořivojem. Členové Archeologické komise pro výzkum Pražského hradu rovněž souhlasili se stavitelem Fialou o zasvěcení kostela, avšak s postupujícím archeologickým výzkumem bylo od tohoto názoru upuštěno. Prvnímu výkladu zcela odporuje jednak zapuštění základů kostela do pozdějších navážek na západním svahu rokle, hlavně však ta okolnost, že jižní část kostela stála na opevnění z 10. stol., kostel sám pak byl postaven nedaleko zděné hradby břetislavsko-soběslavské, která probíhala jižněji od něho. Později uvažoval stavitel Fiala o zasvěcení tohoto kostela sv.

Bartoloměji, potom však znovu změnil svůj názor a domníval se, že zasvěcení kostela není možno určit; konečně jej považoval za kostel sv. Ondřeje. Kostel podobného zasvěcení na Pražském hradě však nestál.

Jiní badatelé (K. Guth, V. Mencl) byli dále přesvědčeni, že objevený kostel byl zasvěcen P. Marii a sv. Ondřeji, další pak, např. J. Cibulka, vyslovují názor, že kostel sv. Bartoloměje na Pražském hradě neexistoval. I když objevitel kostela K. Fiala upustil bez udání příčin od svých původních názorů o zasvěcení P. Marii nebo sv. Bartoloměji, mnoho důvodů nutí vrátit se k jeho názoru, že jde o kostel sv. Bartoloměje, jež odňal Václav I. kostelu svatovítskému. V jeho původní listině, vztahující se k této události, se výslovně píše o kostelu sv. Bartoloměje jako o „capellam sancti Bartholomei in castro pragensi“. Kostel sv. Bartoloměje vrátil zpět kostelu pražskému (svatovítskému) syn Václavův Přemysl Otakar II. dne 10. července 1254. Základy jiné kostelní stavby na Pražském hradě, na kterou by se mohlo vztahovat toto zasvěcení, nebyly dosud objeveny; na Pražském hradě není také místa, kde by mohly být v budoucnu objeveny základy nějaké další kostelní stavby.

Někteří badatelé vyslovují i dnes názor, že tento kostel byl zasvěcen P. Marii a že stojí u hlavní brány Hradu. Hlavní brána byla však na západní straně Hradu a tam také byly objeveny nad sebou dva půdorysy kostelů, které podle všech zjištěných okolností jsou kostelem P. Marie, jak jsme o tom již výše podrobně hovořili. Naprosto jasným důkazem toho, že kostel na III. nádvoří nemůže být nejstarším kostelem Pražského hradu, založeným koncem 9. stol., je zapuštění jeho základů do druhé fáze zříčeného staršího opevnění, které je z doby mladší než nejstarší kostel P. Marie a může být datováno až do 10. stol. nebo do první poloviny 11. stol. Bartolomějský kostel byl založen až po vybudování zděné hradby Břetislavovy.

K severovýchodní straně apsidy bartolomějského kostela a k chodbě byla přizděna budova, asi obydlí kněze. Z přízemí této budovy je zachován vchod směrem ke starému paláci. Přicházelo se k němu kolem budovy ze 13. stol. s vysokou opukovou ohořelou podezdívkou, která měla v rozích dřevěné sloupy a stála před výstavbou sloupové síně Václava IV. u zrušené a již zasypané cesty od jižní brány. Severně od této budovy jsou zachovány zbytky paláce Václava I., jehož východní část souvisela asi s palácem Přemysla Otakara II. pod dnešní Zelenou síní. Ve zdivu paláce Václava I. jsou zazděny části sloupů s románským pletencovým ornamentem. Na jižní straně, ve zdi kněžské budovy u apsidy kostela sv. Bartoloměje je malé okno se zachovanou železnou mřížkou. Přizděním dvou zdí na jihu a na východě k vnější východní stěně kněžské budovy vznikla čtvercová místnost, v níž bylo objeveno na podlaze větší množství silných tuhových zlomků tyglíků, jakož i nádob ohořelých a ohněm pokroucených. Byla tam nalezena i struska, což může ukazovat, že v této místnosti byl taven kov. Budova stála na terasové zdi, která probíhá roklí od severu k jihu.

Kostel Všech svatých

V místech, kde byl založen kostel Všech svatých, byla v 10.—11. stol. na svahu pěstována vinná réva. Při hloubení větších sond na ploše mezi starým palácem, býv. Ústavem šlechticů a kostelem Všech svatých byly podél původní délky svahu objeveny znatelné stopy úzkých ploch terasovitě nad sebou položených. Připomínají terasy, na kterých mohly být vysazovány keře vinné révy.

O gotickém jednolodním kolegiátním kostele Všech svatých se dosud soudilo, že byl založen za Přemysla

Otakara II., v roce 1263, nejvyšším zemským sudím Čechem na popud děkana Víta. Vysvěcen byl již v únoru roku 1264 a sloužil zemskému soudnictví ke skládání přísah. Byla to kaple královská a Karel IV. založil při ní kapitolu, jejíž kanovnická místa byla obsazována výhradně mistry Karlovy universitní koleje. Kaple byla v letech 1364—1386 Petrem Parlěrem zvětšena východním směrem, avšak požár v roce 1541 parlěrovské dílo zle poškodil.

Nynější vzhled dostal kostel po obnově uskutečněné Alžbětou, ovdovělou královnou francouzskou, dcerou Maxmiliána II. a sestrou Rudolfa II. Byl tehdy také prodloužen na západ k Vladislavskému sálu. Odtud vedl renesanční portál z doby Rudolfa II., jímž vstupovali zemští soudci, aby skládali přísahu před zasedáním ve Sněmovní síni.

Kostel Všem svatých má svůj původ v kapli knížecí, která byla na východní straně paláce a byla jeho součástí. Kaple zasahuje svým půdorysem pod dnešní západní část kostela Všem svatých, má obdélný prostor a na její východní straně je hluboký výklenek pro oltář. Na jižní straně je zachováno jedno původní okno. Na západní straně byla empora se stopami schodiště, kudy se vcházelo z obytné knížecí místnosti. Ve výši podlahy zmíněné knížecí obytné místnosti nad touto kaplí byla zjištěna pozdější dělicí zeď, která, jak se ukázalo, byla součástí kaple mladší. Zeď má dva zachované vchody (jeden gotický na severní straně) a stopy po šikmém schodišti z knížecího obydlí na mladší emporu. Zeď lze dobře sledovat do výše podlahy Vladislavského sálu. Pátráním v zasypaných sklepních prostorech pod kostelem Všem svatých, kde je také krypta býv. Ústavu šlechticů z roku 1755, zjistil stavitel K. Fiala celý půdorys románské kaple s apsidou, k níž náleží i výše popsaná zeď, která byla západní stěnou kaple. Jižní zeď kaple byla založena na hradbě a severní její část stojí blízko

palácové věže čtyřbokého půdorysu, na východní straně Soběslavova paláce, dosud zcela neprobádané. Severní zeď kaple přiléhá svým západním koncem k východní zdi knížecího paláce, jak nejnověji zjistil J. Sokol. Nelze zatím rozhodnout, zda kaple byla za knížete Soběslava v roce 1135 stavěna současně s palácem, anebo byla později k němu přizděna. Stará palácová kaple byla ke konci 12. stol. knížetem Fridrichem nově opravena a podle tzv. vyšehradské listiny byla v roce 1185 za téhož knížete vysvěcena. Ve vyšehradské listině je také zmínka, že kaple byla postavena ve zdech Pražského hradu. Podle krátké doby mezi započatím prací v roce 1263 a vysvěcením kaple již v únoru 1264 je možno soudit, že nejvyšší sudí Čech nevybudoval novou kapli, ale provedl pouze větší opravy. Kostel Všech svatých byl ve 12. stol. součástí knížecího paláce a je možné, že kaple má svůj původ již v paláci knížete Břetislava v druhé polovině 11. stol.

Kaple sv. Jana Křtitele

Na Pražském hradě stál v areálu jiřského kláštera kostel sv. Jana Křtitele, který měl svého kaplana. Podle záznamu z roku 1396 byl této kapli darován dům a vinice na Opyši. Ze zprávy vysvítá, že kostel byl v jakémsi spojení s klášterem, avšak jeho poloha nebyla známa a také zbytky jeho základů dosud nebyly objeveny. Archivář Pražského hradu J. Morávek hledal kapli na východ od jiřského kláštera v místech dřívějších kasáren, vybudovaných na ploše bývalých klášterních hospodářských budov, od něhož na východ směrem k ohradní zdi Purkrabství byl hřbitov. Při úpravě domu čp. 12 (Zlaté uličky čp. 40) bylo objeveno několik hrobů, obložených opukovými kameny, které potvrzují existenci hřbitova. V roce 1496 má plocha na východ od jiřského kláštera pojmenování „na Špitále“.

Polohu kaple sv. Jana Křtitele lze dnes stanovit přesněji, a to na základě nových dokladů, objevených v poslední době M. Vilímkovou ve Státním ústředním archivu. Podle topografických údajů z druhé poloviny 16. stol. stála kaple v Jiřské ulici, v místech dnešního domu čp. 9, a zasahovala k domu čp. 10, u jehož západního konce byla příčná ulička. Poslední zpráva o kostele sv. Jana Křtitele je z roku 1624.

Zmíněné dva domy mají základy zapuštěné do břidlicové skály, která je na severní straně vyšší a byla zde zarovnáována navážkami do Zlaté uličky. Dům čp. 8 na východní straně domu čp. 9 není podsklepen, stojí na svahu a má základy založené ve skále. Dům čp. 9 má sklepy; v jedné jejich části je dnes ústřední topení. Na straně východní, blíže k západním základům domu čp. 8, je ve sklepě zaoblená zeď a podle M. Vilímkové může ukazovat na zbytky vnitřku apsidy. Zdivo sklepa je však omítnuto a jistě v budoucnu bude prosondováno. Z toho lze usuzovat, že svah byl již dříve upraven pro základy kaple sv. Jana Křtitele. Zbytky jejích základů jsou pravděpodobně zachovány ve sklepech domu čp. 9 na celé ploše a západní průčelí kaple zasahuje, jak se zdá, do půdorysu domu čp. 10.

Kapli sv. Jana Křtitele končí stručný popis nejstarších kostelů na Pražském hradě. Novověké kaple uvnitř paláců i na II. nádvoří nesouvisí již s naším tématem.

VIII

Předrománská pohřebiště na Pražském hradě

Již od nejstarších dob byla místa pohřbívání mrtvých těsně spjata se sídlišti. V pravěku byli mrtví pohřbíváni někdy buď přímo na sídlištní ploše, častěji však v jejím blízkém sousedství. V době rané historie pohřbívali Slované své mrtvé z větší části pod mohylovými násypy; v jednotlivých mohylách bylo také i více pohřbů. Obyvatelé slovanských osad a hradišť zakládali hřbitovy v době předkřesťanské mimo sídliště a opevněná místa. Hroby byly soustřeďovány na větších plochách blízko sebe, nelze proto vždy s jistotou říci, zda nad všemi hroby byly také navršeny mohylové násypy nebo rovy. V Žalově u Levého Hradce, na pohřebišti severozápadně od cesty k Žalovu v místech dnešní cihelny, nebylo stop po mohylách. Bude-li se v budoucnu zkoumat plocha východně od cihelny a na pravé straně cesty do Žalova, kde lze na svahu předpokládat ještě část hřbitova, mohly by se zjistit začátky pohřebiště a snad také pohřby pod mohylovými násypy.

Před založením hradiště Prahy na západní rovné ploše hradního ostrohu, v místech monolitu a biskupského paláce, byla kultovní vyvýšenina Žiži, o níž se zmiňuje Kosmas k roku 1004. Biskupský palác (dnes kulturní dům) byl postaven na zmíněné břidlicové vyvýšenině těsně u cesty od brány v jihozápadním okraji Hradu (dnešní III. nádvoří). Vyvýšenina se povlovně snižovala k Václavově rotundě. Těsně u vyvýšeniny Žiži bylo nejstarší pohřebiště na Pražském hradě, na jehož jihovýchodním okraji u cesty byl objeven 50 cm pod povrchem

dlažby hrob bojovníka ve velké dubové truhle, pokryté víkem z měkkého dřeva (obr. 56). U nohou kostry stálo vědérko, u pravé nohy ležel meč (obr. 57) a sekera, u levého boku byl nůž, dýka a ocílka. Hloubka 50 cm pod povrchem dlažby nasvědčuje tomu, že nad hrobem byla nasypána mohyla. Na jihovýchod od popsaného hrobu bojovníka ležely na prknech dvě značně zetlelé kostry, které měly u boku dýky. Také na začínajícím svahu vyvýšeniny severozápadně od hrobu s mečem byly objeveny tři vrstvy koster nad sebou, což ukazuje, že se na tomto místě pohřbívalo delší dobu (obr. 55). Kostry byly pochovány bez veškerých ozdob, jedna z nich však měla u boku železnou dýku.

Popisovaný hřbitov nepatřil ke kostelu, souvisel jen s místem kultovního obětiště Žiži. Velká část pohřebiště byla poškozena pozdější budovou biskupského paláce, založeného — stejně jako nejstarší kostel P. Marie — v místech předkřesťanského kultu, jehož plocha zaujímala pravděpodobně celou západní část hradiště. Podle zjištěných okolností náleží pohřebiště době těsně před založením hradiště a knížecího sídla.

Jiné starobylé pohřebiště bylo objeveno a zkoumáno v letech 1950—1952 v těsné blízkosti Pražského hradu na severní straně Jeleního příkopu nad levým břehem Brusnice — u Jízdárny Pražského hradu. Patří do doby, kdy se ještě neujaly plně křesťanské zvyky, které se jen pozvolna vžívaly, nejdříve především ve vyšších vrstvách tehdejší společnosti. Pohřebiště je současné s prvním kostelem P. Marie a náleží k němu. Od kostela vedla k pohřebišti cesta, vyrovnaná na povrchu drobnou břídlíci a směřující do Jeleního příkopu. Pohřebiště mělo patrně větší rozlohu, protože již od 19. stol. byly objevovány při různých pracích v Jízdárně hroby a keramika. Nálezy, na které se přišlo ve starší době, není však možno místně přesněji určit, protože všechny zahrady za Jelením příkopem byly označovány souhrnným názvem „Za-

hrada Královská“ nebo „Císařská“. Je však možné, že i tyto starší, dnes ztracené nálezy pocházely z pohřebiště u Jízdárny, protože při pozdějších pracích v zahradě, nazývané dnes Královskou, se nikdy na hroby nepřišlo. V roce 1919 byl u Jízdárny nalezen hrob s nádobkou, která se však ztratila; další kostrový hrob byl odkryt v roce 1936 při úpravě tenisového hřiště. Při stavbě nových garáží na jih od Jízdárny v letech 1950—1952 se přišlo na zbytky kdysi velkého pohřebiště. Velká část zahrady a tenisové hřiště, ležící na sprašovém podloží, byly přitom do hloubky odstraněny bagry a buldozery až k podélné jižní zdi jízdárenské budovy. Při těchto rychlých pracích bylo porušeno asi 100 hrobů; jejich polohu se podařilo zaměřit do celkového plánu a z velké části je bylo možno i prozkoumat.

Kostry byly orientovány hlavou k západu, ležely na prknech a v rakvích z prken nebo z vydlabaného kmene; některé kostry a rakve byly obloženy opukovými kameny. Část hrobů obsahovala také ozdoby, a to zlacené hrozníčkovité náušnice z českých dílen, záušnice z bronzo-
vého drátu s mnohonásobným i jednoduchým esovitým ukončením, skleněné korále, starobylé zlaté filigrán-
ní závěsky, železné nože, vědérka a nádoby (obr. 9). Současně byl objeven hromadný hrob z třicetileté války. Pohřebiště u Jízdárny sahá svými začátky před založení hradiště a existovalo v těchto místech ještě dále určitou dobu po vybudování knížecího sídla. Také na jižním svahu Jeleního příkopu pod Španělským sálem byly v hloubce 6 m objeveny hroby obložené opukovými kameny. V pozdější době zasahoval pravděpodobně až do těchto míst podél cesty od kostela P. Marie hřbitov, když se již přestalo pohřbívat u Jízdárny. V prohlubujícím se křesťanství se pohřbívalo již bezprostředně okolo kostela, stejně jako to vidíme u jiných středověkých křesťanských svatyní. Na východní straně apsidy kostela a také na jeho straně jižní byl objeven větší počet pohř-

bů, u kterých byly jen esovité záušnice a skleněné kroužky.

Hřbitovy byly odkryty při různých stavebních úpravách a při archeologickém výzkumu rovněž u kostelů přímo na hradní ploše. Po dlouhá staletí byly stavbami poškozovány, takže z nich zbyly jen nepatrné části. Na východním úpatí kopce Žiži, od dnešního monolitu ke svatovítské basilice, běžely od brány v jihozápadním rohu III. nádvoří ve dvou vrstvách nad sebou dvě cesty, vykládané oblázky. Směřovaly nejdříve k Václavově rotundě, později byly porušeny základy basiliky. Podél cest a nad nimi byly objeveny kostry, které náležely hrobům u rotundy Václavovy, mladší pak byly u cesty ke Spytihněvově basilice. Další hroby souvisely již s hřbitovem kolem svatovítské basiliky a zakládaly se po celé její jižní straně ještě v době Karlově. Další pohřebiště bylo na jižní a východní straně kostela sv. Jiří, od jeho kněžiště až na plochu před dnešní východní průčelí kláštera a pod cestou do Zlaté uličky u domu čp. 13. Zde byly v roce 1956 a v roce 1967 objeveny hroby z 11.—12. stol., obložené opukovými kameny a zde také stála ještě na začátku 17. stol. kaple sv. Jana Křtitele.

Pohřbívalo se rovněž v samotném jiřském kostele, stejně jako v kostele svatovítském. Na jižní straně dnešního III. nádvoří u kostela sv. Bartoloměje byly již při stavbě schodiště v jihovýchodním rohu nádvoří v rokli v hloubce 13,50 m od původního povrchu nádvoří objeveny dva hroby z konce 11.—12. stol., obložené opukovými kameny, které by mohly nejspíše souviset se hřbitovem u tohoto kostela. O hrobech v chodbě na severní straně bartolomějského kostela byla již zmínka.

Hřbitovy zakládáné kolem kostelů náležejí již do doby plně vyvinutého křesťanského kultu a rituálu.

Kostry pohřbené v rakvích obložených opukovými kameny byly také nalezeny v průjezdu mezi III. a II. nádvořím na západní straně u základů a pod základy

břetislavské hradby. Byly odkryty pouze v šíři průchodu; rozšířit výzkum na větší plochu nebylo tehdy možno a ani v budoucnu nebude již toto místo na II. nádvoří pro výzkumné práce zpřístupněno, možno však předpokládat, že pohřby byly rovněž po obou stranách průchodu.

Byl podán výčet dosud známých a zkoumaných pohřebišť z různých míst Pražského hradu. Nezkoumané zůstalo pohřebiště u kaple sv. Jana Křtitele. Proto chybí určení jeho přesné polohy a časového zařazení. Pohřebiště náleželo pravděpodobně v první řadě jirskému klášteru, avšak byli na něm pohřbíváni i obyvatelé Hradu.

Kaple sv. Jana Křtitele patřila nejspíše k zmíněnému hřbitovu. Při stavebních pracích v domě čp. 12 byly objeveny dva hroby a třetí byl nalezen při kladení vodu, přičemž byla kostra porušena. O kostrách byla již předtím zmínka. V původní vrstvě černého humusu, v hloubce 60—80 cm od povrchu dnešní dlažby, byly nalezeny také dvě železné zlomené dýky či nože. Velká část hřbitova byl poškozena pozdějšími stavbami a v 19. i 20. stol. hloubením štol pro vodovodní i plynové potrubí a elektrické kabely.

Slovanská pohřebiště v okolí Pražského hradu byla již stručně popsána v pasáži o osídlení hradčanského okolí.

Doslov

Na základě archeologických dokumentů získaných výzkumy jsme stručně vylíčili nejstarší dějiny Pražského hradu a jeho okolí. Vidíme, že část pražského území nad levým břehem Vltavy měla od dávnověku i později v době slovanské významnou úlohu pro život lidí a jejich sídel, zakládaných zde pro výhodnou polohu v blízkosti velkého vodního toku a pro geomorfologický útvar celé této prosluněné plochy, otevřené k jihovýchodu. Můžeme sledovat, jak se zde mění kmeny i jejich kultury, po stránce archeologické zhodnocené R. Turkem a J. Filipem. Z historického hlediska přinesla archeologie důležité doklady o existenci Slovanů na tomto území již od 5. stol., kdy spolu s prvními Slovany obývaly širší pražskou oblast i poslední zbytky germánských kmenů. Z pozdějších pevných osad slovanských je jednou z nejdůležitějších sídliště ze 7.—8. stol., navrstvené na starší sídelní horizont germánský z doby římského císařství na dnešním Malostranském náměstí. Sídliště malostranské bylo základem pozdějšího podhradí Pražského hradu. Stejně tak plocha Hradčan a jejich nejbližšího okolí byla záhy osídlena; tudy procházely cesty jak přes ostroh pozdějšího Hradu, tak i Úvozem na Malou Stranu. Rozsáhlé hřbitovy na Panenské a na Loretánském náměstí svědčí o hustotě osídlení v jejich blízkosti. Dálková komunikační síť, která se soustřeďovala a křižovala v této zeměpisně výhodné oblasti po obou stranách vltavského proudu, byla rovněž jednou z příčin vzniku důležitého historického tržiště, vychvalovaného kolem roku 967

arabsko-židovským diplomatem, cestovatelem a obchodníkem Ibráhímem ibn Ja'kúbem.

V tomto populačně vyvinutém prostředí byly vytvořeny podmínky pro založení hospodářského a politického střediska knížecího sídla. Když bylo započato s přičleňováním i sousedních kmenů přemyslovskými knížaty, bylo knížecí sídlo přeneseno v posledních desítiletích 9. století z Levého Hradce na návrší, vybíhající z hradčanské plochy, a na něm bylo vybudováno nové a větší hradiště Praha. Tímto novým sídlem nad pražskou kotlinou vyvrcholil pod vedením přemyslovských knížat mocensko-politický vývoj, rozrůstala se okolní sídliště, v nichž se soustřeďovala řemeslná výroba a u dálkových cest i velké obchodní mezinárodní středisko. Hradiště, předcházející v širším okolí založení Prahy, ztrácejí tím svůj význam a pravděpodobně zanikají. Založení druhého knížecího hradiště nad pražskou kotlinou, dnešního Vyšehradu, nedlouho po vybudování hradiště Prahy souviselo s potřebou obrany pravého vltavského břehu. Všechny tyto převratné změny daly přemyslovským knížatům mocenské prostředky pro další připojování oblastí jiných kmenů k území českého kmene ve středu země a k jeho vládnoucímu knížecímu sídlu na Pražském hradě.

Výstavba knížecího sídliště na úzkém hřbetu, který Kosmas srovnával s mořským delfinem, byla dobře volena a promyšlena z hlediska tehdejší válečné obranné techniky i výhod, které poskytovala pro příbytky knížete a jeho družiny. Nejstarší opevnění bylo postaveno na svahu ostrohu a probíhalo vhodným terénem. Vnější strana této hradby měla opukovou čelní zeď. Za ní byly hlinité násypy, proložené vrstvami příčných trámů — roštů, které byly zakotveny do čelní zdi i do svahu.

Archeologický výzkum nám sice dovolil nahlédnout do způsobu, jakým bylo nejstarší opevnění zbudováno, ale o tom, kdo je stavěl a kdo stavební práce řídil,

nemůžeme vyslovit ani domněnky, zvláště proto, že mlčí i písemné prameny. Při výběru místa pro hradiště mělo nejspíše hlavní slovo přání knížete a snad i rádců z jeho družiny; značný počet pracovních sil, jichž bylo k jeho výstavbě zapotřebí, dodávaly pravděpodobně okolní osady, je však třeba předpokládat, že vytýčení obvodu hradiště a řízení jeho výstavby bylo v rukou zkušených odborníků znalých válečného díla — snad členů knížecí družiny.

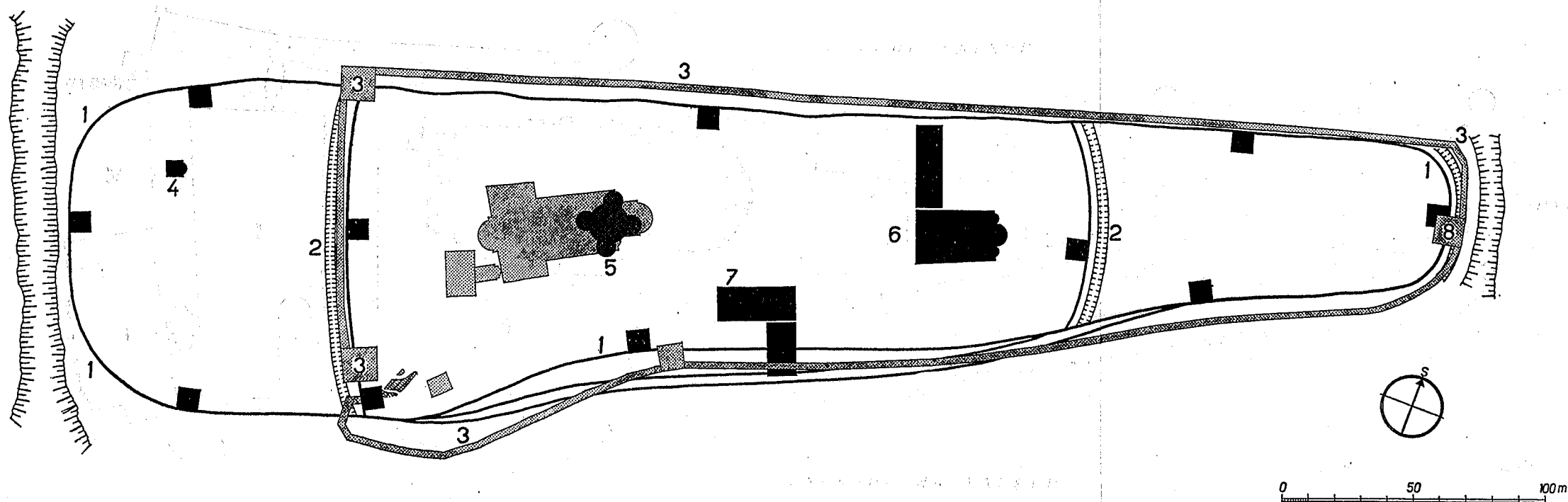
Plocha hradního ostrohu, obehnaná nejstaršími hradbami, byla rozdělena dvěma příčnými lehčími valovými násypy s palisádou na tři části. Z nich prostřední, která byla nejlépe chráněna, byla vyhrazena knížeti, jeho družině, nejbližšímu služebnictvu i pravděpodobně řemeslníkům mincovny a stály na ní — s výjimkou nejstaršího kostela P. Marie — také kostely a kněžské příbytky. Nejstarší z těchto obydlí nebyla buď nalezena nebo je nedovedeme určit. Domy kněží však byly stavěny i ve starší době na severní straně, blíže hradby nad Jelením příkopem.

Obě krajní plochy hradního návrší byly předhradími. O způsobu jejich celkové zástavby nejsme informováni, logickým předpokladem však je, že i na nich sídlili obránci hradiště a strážci bran v hradbách; na západním předhradí, u kostela P. Marie, kde byly zjištěny zbytky spálených dřevěných staveb, bydlili patrně kněží tohoto kostela a konečně na obou plochách také i knížecí služebnictvo. Na vnější straně hradeb západně od jižní brány byla odkryta srubová stavení řemeslníků zpracovávajících kov, kteří se nepochybně zabývali výrobou přímo pro potřeby obyvatelů hradiště. Kov byl zpracováván v pozdější době i uvnitř Hradu. Ve věžovité místnosti, přistavěné k apsidě bartolomějského kostela, byly nalezeny malé tuhové tyglíky na tavení kovu a struska. Víme, že na Pražském hradě byly také raženy mince, doposud však neznáme místo, kde tato mincovna stála.

Život na hradišti byl ve starší době poměrně prostý. Sám kníže ještě v první polovině 11. stol. bydlel ve srubové stavbě, která se lišila od příbytků ostatních obyvatel hradiště jen podezdívkou stavěnou na sucho, dlaždicovou podlahou a jistě i větší rozlohou. Zda byl nejstarší knížecí palác nějakým umělým způsobem (valovým násypem?) oddělen od ostatního prostoru střední části hradiště, není bezpečně zjištěno. Jisté však je, že pro knížecí sídlo byla záměrně zvolena východní strana střední části hradiště, oddělená od její ostatní plochy přirozenou příčnou roklí, u níž byl i jediný přímý vstup do této části hradiště, umístěný zde tak, aby byla nejlépe zabezpečena jeho obrana. Na západním svahu této rokle i na jiných místech střední plochy hradiště byly odkryty zbytky dřevěných příbytků knížecího služebnictva, zakládaných postupně v několika vrstvách nad sebou. Byly stavěny převážně srubovou technikou a v některých případech jejich půdorysy (dvě místnosti s předsíní uprostřed) přímo navazují na půdorysnou dispozici podobných staveb na Levém Hradci. Je škoda, že neznáme současná obydlí na neopevněných sídlištích. Jejich srovnání se stavbami na hradištích by umožnilo lepší poznání sociální struktury tehdejší doby.

Rozdělení střední části hradiště i celkové členění ostrohu na tři plochy ukazuje na třídní diferenciaci jeho obyvatel a svědčí o tom, že Pražský hrad je již ve svých počátcích plně feudálním knížecím sídlem, s rozvrstvenou feudální společností, a že svým společenským vývojem zcela souhlasí s vývojem společnosti západoevropské.

Výstavbou volně stojící zděné hradby dochází za knížete Břetislava k zásadní přeměně struktury hradního návrší. Opevněná jeho plocha přestává být hradištěm a stává se středověkým hradem. Původní rozčlenění hradiště na tři části zůstalo přitom stále zachováno, i když zděná Břetislavova hradba obytnou plochu na

- 1 — Opevnění z 9. a 10. stol. — Na západní straně přiléhalo k přirozené rokli, která sloužila jako příkop, na východní straně, na opyši u dnešní Černé věže, byl vyhlouben příkop umělý
- 2 — příkopy s valem a s palisádou; rozdělovaly hradiště v 10. stol. na tři části

- 3 — zděná hradba Břetislava I.; opevnění po roce 1042
- 4 — kostel P. Marie
- 5 — svatovítská rotunda, vystavěná knížetem Václavem; v r. 1060 byla pojata do basiliky, založené knížetem Spytihněvem. Na západní straně, v těsné blízkosti basiliky, stál biskupský dům a kaple sv. Mořice

- 6 — kostel sv. Jiří s klášterem
- 7 — knížecí palác (9. až 1. pol. 11. stol.)
- 8 — Černá věž

západní straně zkrátila; západního předhradí bylo pak plně využito pro zesílení obrany Hradu. Současně s novou hradbou vystavěl Břetislav jistě i opukový, na maltu zděný knížecí palác. Jeho přesný půdorys neznáme, protože byl knížetem Soběslavem v roce 1135 přebudován v honosnou budovu podobnou západoevropským falcím, rozdělenou na komnaty, která je dodnes ve svém půdorysu zachována.

Původní opevnění určovalo i pozdější ráz zástavby Hradu daleko mladšími budovami. Paláce a příbytky byly buď přistavovány ke hradbě, nebo byly na ní přímo založeny, nepřekračovaly však hranice opevnění. Pouze na III. nádvoří se rozšířila jižní fronta paláce doby habsburské svým půdorysem jižně od hradby, avšak i tam má ve svých severních základech zdivo hradby břetislavsko-soběslavské, takže i dnes je možno sledovat na půdorysu Hradu průběh starého opevnění. Knížecí palác byl podle zvyku, charakteristického pro část západních Slovanů, v blízkosti opevnění. I v pozdější době královský palác a paláce dvořanů se opíraly o hradbu na jižní straně ostrohu, na severní straně pak Purkrabství, jiřský klášter, svatovítská kapitula i domy kněží zaujaly okraj ostrohu u hradební zdi nad Jelením příkopem.

Kostely, založené v 10. stol. na dominantních bodech návrší, spolu s opevněním bělostně svítily do dálky opukovými zdmi, jak to viděl a popsal Ibráhím ibn Ja'kúb. S vůlí knížete byly kostely budovány jako symboly nově se šířícího křesťanství. Byly jeho vlastnictvím a kníže, jako zakladatel kostela, byl v něm podle tehdejšího zvyku na čestném místě pohřben. Kníže Spytihněv se svou manželkou byl uložen do hrobky v mladším kostele P. Marie. Původní kostel Bořivojův, na němž Spytihněv mladší kostel vybudoval, je závažným svědectvím starobylé architektury, ovlivněné ve svých počátcích nejpravděpodobněji kostely velkomoravskými.

Umístění kostela P. Marie v dosti velké vzdálenosti od knížecího paláce — až na západním předhradí — svědčí o tom, že kostel byl vystavěn dříve než knížecí sídlo a že pro jeho umístění mělo rozhodující význam předkřesťanské kultovní místo, na němž nebo u něhož byl kostel založen.

Vratislav, zakladatel jiřského kostela, byl v něm rovněž pohřben; také kníže Václav, zakladatel svatovítské rotundy, byl v ní uložen k poslednímu odpočinku. Další knížata 10.—11. stol. byla pohřbívána v kostele sv. Jiří. Kosmas popisuje toliko pohřeb knížete Oldřicha, ale podle tradice, udržované v jiřském kostele, byl před hlavním oltářem hrob Boleslava II., jako zakladatele nového kostela i jiřského kláštera. Jeho hrob, odkrytý při archeologickém výzkumu, přinesl svou úpravou důležité poznatky o způsobu, jakým byli Přemyslovci v 10. stol. pohřbíváni. Hrobka Vratislavova, po pravé straně hrobu Boleslava II., vydala svědectví o pietním uložení kostí tohoto knížete, vybraných z hrobu na témže místě pod dlažbou kostela za Václava IV. Z kulturně historického hlediska je to významné. Bylo by zajímavé, dojde-li k výzkumu krypty vyšehradské basiliky, kde byl kromě jiných koncem 11. stol. pochován také král Vratislav, sledovat, zda v jeho uložení do hrobu budou uchovány ještě stopy starých pohřebních zvyků, nebo zda byl pohřben již podle přísného křesťanského rituálu.

V kostele sv. Jiří si zasluhují pozornosti také pohřby abatyší jiřského kláštera ze 17.—18. stol. v blízkosti knížecích hrobek a hroby klášterních sester pod dlažbou hlavní lodi kostela i lodí postranních. Při výzkumu klášterní kaple P. Marie (pozdější kaple annenské) byly odkryty většinou hroby neznámých abatyší gotického období. V místech oltáře, přímo v apsidě, byl však odkryt i neporušený hrob první abatyše kláštera, kněžny Mlady, pohřbené ještě podle starobylého rituálu; podařilo se objevit i netknutý hrob další abatyše z přemyslovského

rodu, Kunhuty (zemřelé v roce 1321), dcery Přemysla Otakara II.

Poznali jsme také bližší i vzdálenější okolí Pražského hradu od nejstarších dob, hlavně však od doby, kdy Slované vstoupili do pražské kotliny. Nálezy zachované na sídlištích a v hrobech svědčí svým stářím o zvláště soustředěném osídlení blízkého i vzdálenějšího okolí Pražského hradu na prahu dějin. Tato oblast, vtěsnaná od severu k jihu mezi vody Vltavy, na západě vymezená Bílou horou a Šárkou, byla vyhledávána pro osídlování od nejzazšího pravěku. Stala se zvláště důležitou a významnou pro pozdější zakládání osad, jejich růst a pro vznik knížecího sídla; zde postupně krystalizovala plocha i jádro budoucího města Prahy. Dominantou tohoto rozsáhlého území stal se od druhé poloviny 9. stol. Pražský hrad a zůstal jí během staletí až do dnešní doby, vždy honosnější a mohutnější. Nálezy slovanských sídlišť a pohřebišť vyzdvihují význam tohoto území pro dějiny a kulturu českého národa, území, na kterém takřka každá hrouda půdy je prosycena dějinami, a v níž jsou skryty pomíjející zbytky těch, kteří tvořili tyto dějiny od dob nejstarších až po naše dny. Rostoucí populace na rozšiřovaných i nově zakládaných sídlištích byla předzvěstí vzniku ústředí západoslovanského kmene Čechů, který svými státnickými, politickými i hospodářskými schopnostmi dovedl sjednotit širší kmenové oblasti v jeden národ a udržet živou hranici Slovanstva v západních částech středoevropské oikumeny až do našich dnů. Pomáhala mu při tom jak hrdost na jeho dávné předky, tak i vysoká kulturní vyspělost.

Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten

Zusammenfassung

In dieser Abhandlung wird anhand archäologischer Belege die älteste Geschichte der Prager Burg und deren Umgebung in Kürze umrissen. Die erwähnten Belege wurden durch die Erforschung der Siedlungs- und Begräbnisplätze, sowie auch durch Einzelfunde ermittelt. Dabei zeigte es sich, daß der am linken Ufer der Moldau gelegene Prager Stadtteil, sowie auch weiter nordwestlich, nördlich und nord-östlich gelegene Gebiete eine wichtige Rolle in der Vorzeit, wie auch in der slawischen Zeit gespielt haben. Schon nach der geomorphologischen Terrainbildung zu schließen, war das ganze Gebiet dem Süden und der Sonne zugekehrt und der Nähe des grossen Stroms wegen wurde es vom damaligen Menschen zur Gründung geeigneter Siedlungsplätze ausgesucht. Wir können die Aufeinanderfolge der einzelnen Kulturen und Stämme vom archäologischen Standpunkt aus verfolgen, so wie sie J. Filip in seinem Buch „Das vorzeitliche Prag“ zutreffend dargelegt hat. Vom historischen Gesichtspunkt hat die Archäologie hinreichende Belege für die Existenz der Slawen im Prager Becken schon seit dem 5. Jahrh. erbracht; im breiteren Prager Gebiet siedelten die ersten Slawen zusammen mit den Resten der germanischen Stämme. Die auf dem Kleinseitner Ring entdeckte Ansiedlung des älteren Siedlungshorizonts aus der Zeit der römischen Kaiserzeit ist von den späteren slawischen ständigen Siedlungsplätzen aus dem 7.—8. Jahrh. überschichtet. Die Kleinseitner slawische Siedlung bildete die Grundlage der späteren Vorburg (suburbium) der Prager Burg. Ebenso wurde das Gebiet des Hradschins und seiner nächsten Nachbarschaft schon sehr frühzeitig besiedelt. Durch diese Gebiete führten die Verkehrswege längs des Südabhangs durch das Kleinseitner Gebiet zur Moldau und geradeaus ostwärts durch die Hradschiner Fläche und den Berghang hinab, auf dem später der fürstliche Sitz und Burgwall Praha errichtet wurde.

In diesem für die Besiedlung günstigen Milieu waren die Grundlagen für die Schaffung eines wirtschaftlichen und poli-

tischen Zentrums, des fürstlichen Sitzes, gegeben. Gleich zu Beginn hatten die Přemyslidenfürsten die Nachbarstämme angegliedert; der Fürstensitz wurde am Ende des 9. Jahrh. von Levý Hradec auf die längliche Anhöhe, die sich von der Hradschiner Ebene ostwärts erstreckt, verlegt und dort der neue und grössere Burgwall Praha erbaut. Der neue Fürstensitz oberhalb des Prager Beckens hat unter der Führung der Přemyslidenfürsten den Höhepunkt seiner politischen Macht erreicht. Die Siedlungsorte haben sich in erheblichem Mass entwickelt, das Kunstbauwerk formte sich aus und an den Kreuzungen der Kommunikationen entstand ein mitteleuropäisches berühmtes Handelszentrum.

Die großen Begräbnisplätze in der Nähe von Strahov, „Panenská“ und Loretaplatz am Hradschin, bezeugen die einstige dichte Besiedlung. Das in diesem geographisch günstig gelegenen Gebiet auf beiden Seiten des Moldaustromes konzentrierte Verkehrsnetz ist von V. Mencl ausführlich gewertet worden. Es trug auch zur Entwicklung des wichtigen historischen Marktplatzes auf der Kleinseite und am Hradschin bei, der um das Jahr 967 von dem arabisch-jüdischen Kaufmann Ibráhím ibn Ja'kúb gepriesen wird. — Im Jahre 1142 fielen in der Vorburg (suburbium, Kleinseite) die jüdische Schule (Synagoge) und andere Gebäude einem Brand zum Opfer.

Die einstigen Burgwälle, die im Gebiete von Prag bestanden haben, verloren langsam an Bedeutung. Die Gründung des zweiten Fürstenburgwalls am Vyšehrad, nicht lange nach der Gründung des Fürstensitzes Prag, war mit dem Schutz und der Verteidigung des rechten Moldauufers verbunden. Alle diese durchgreifenden Änderungen haben den Přemyslidenfürsten die Machtmittel gegeben, die weiteren Stämmegebiete jenen in Mittelböhmen, dem fürstlichen Sitz auf der Prager Burg anzugliedern.

Die Gründung des Fürstensitzes Prag auf der engen Anhöhe, die der Chronist Kosmas mit einem Delphin vergleicht, war vom Standpunkt der damaligen Verteidigungstechnik und im Hinblick auf die günstigen Bedingungen für den Wohnsitz der Fürsten und des fürstlichen Gefolges gut gewählt. Die älteste Befestigung wurde längs des Abhangs der Anhöhe gebaut. Die äussere Seite der Befestigung hatte eine steinerne Stirnwand, die mit Lehmschutt und einer Holzkonstruktion verbunden war. Die archäologischen Forschungen auf der Prager Burg ermöglichten es uns, die Art und Bauweise der ältesten Befestigung näher kennenzulernen. Doch darüber, wer die Befestigung gebaut

und die Arbeiten geleitet hatte, schweigen die schriftlichen Quellen und wir können diesbezüglich nicht einmal Vermutungen aussprechen. Bei der Wahl des Ortes für den Bau des Burgwalls war in erster Linie die strategische Lage des Ortes, der Wunsch des Fürstes und seines Gefolges entscheidend. Die Befestigung und die Ausmessung der ganzen Fläche, die befestigt werden sollte, haben Fachleute und Kenner der Kriegstechnik durchgeführt. Das Burgareal mit der ältesten Befestigung war durch zwei leichtere Wälle mit Palisaden in drei kleinere Flächen aufgeteilt. Die mittlere Fläche war am besten geschützt und für das Fürstenpalais und die Gebäude des Gefolges bestimmt. Hier standen die Kirchen und die Priesterwohnungen an der nördlichen Seite des Abhangs in der Nähe der Befestigungsanlagen im Hirschgraben. Die westliche und östliche Fläche bildeten die Vorburgen. Auf welche Weise beide Flächen für Bauten ausgenutzt wurden, darüber sind wir nicht genügend unterrichtet; wahrscheinlich haben hier die Handwerker, die Befestigungs- und Torwächter gewohnt. Auf der westlichen Fläche, wo die älteste vom ersten christlichen Fürsten Bořivoj erbaute St. Marien-Kirche stand, wurden verkohlte Reste hölzerner Gebäude gefunden, die wahrscheinlich dem Priester der oben genannten Kirche angehört hatten. Südlich der Burgfläche dicht an der äusseren Seite der Befestigung, in der Nähe des fürstlichen Palais und des südlichen Turms, wurde der Grundriss eines abgebrannten hölzernen Gebäudes abgedeckt, das von den Metallhandwerkern, die das Metall für den Bedarf der Burgwallbewohner verarbeiteten, bewohnt gewesen sein mochte. Das Metall wurde auch in der inneren Burg neben dem fürstlichen Palais verarbeitet. Im turmartigen Zubau an die St. Bartholomäus-Kirche hat man kleine Graphittiegel zur Metallverarbeitung und Schlacke gefunden. Wir wissen zwar, daß auf der Prager Burg Münzen geprägt wurden, doch haben wir keine Kenntnis davon, wo die Münzenwerkstätte gestanden hatte.

Die Lebensbedingungen in der ältesten Periode der Prager Burg waren verhältnismäßig bescheiden. Der Fürst selbst hat noch in der ersten Hälfte des 11. Jahrh. in einem Blockhaus gewohnt, dem die Grundsteinmauern ohne Mörtel als Unterlage gedient haben. Der Fußboden bestand aus gebrannten dreieckigen Pflasterziegeln, die in Sechsecken gelegt waren. Ob das fürstliche Palais selbst durch einen Wall von den anderen Teilen der Burganlage abgesondert war, ist nicht sicher. Aber wir können mit Gewißheit behaupten, daß für den fürstlichen Sitz absichtlich der Ostteil der mittleren, durch eine natürliche Mulde vom

Westteil getrennten Burgfläche gewählt worden war. An der Südseite dieser Mulde stand auch ein Turm, durch den ein Eingang in den mittleren Teil der Anlage führte, so daß die Verteidigung gut gesichert war. Auf dem westlichen Hang der Mulde und an anderen Stellen der mittleren Burgfläche wurden in zwei bis drei Schichten übereinander liegende Reste hölzerner Grundrisse von Blockhäusern entdeckt, die der fürstlichen Gefolgschaft angehört haben dürften. Zeitlich kann man die Blockhäuser in das 9.—10. Jahrh. einreihen.

Die Gliederung der mittleren Fläche des Burgwalls und der ganzen Anhöhe in drei Teile zeigt die soziale Verschiedenheit der Bewohner des Burgwalls; dieser Umstand ist auch ein Beweis dafür, daß die Prager Burg schon von ihrem Anbeginn an ein feudaler fürstlicher Sitz mit einer differenzierten feudalen Gesellschaftsordnung war und daß sie hinsichtlich ihres gesellschaftlichen Aufschwungs mit der bei den westeuropäischen Nachbarn verlaufenden Entwicklung Schritt hielt.

Mit dem Bau der freistehenden gemörtelten Burgmauer, die in der Hälfte des 11. Jahrh. vom Fürsten Břetislav durchgeführt worden ist, erfolgte eine gründliche Änderung in der Struktur der Burganhöhe, die als Burgwall zu bestehen aufhörte und nunmehr zu einer mittelalterlichen Burg wurde. Die frühere Dreiteilung der ganzen Burgoberfläche blieb weiter bewahrt, aber im westlichen Teil, der früher als Vorburg galt, wurde jetzt die Wohnfläche verkleinert und der ganze Raum als Verteidigungsgebiet bestimmt. Hier hat man neben dem ersten natürlichen Graben am Hradschiner Platz den neuen Graben am östlichen Rand des heutigen II. Burghofs ausgeworfen. Dort, wo heute der mittlere Burgflügel steht, hat Fürst Břetislav nach dem Jahre 1042 die Burgmauer mit dem Turm im südwestlichen Teil des III. Burghofs (der später der Goldene oder Weisse Turm genannt wurde), und mit dem Haupteingang in das mittlere Areal errichtet. Fürst Břetislav hat auch das fürstliche Palais aus Stein gebaut, aber sein genauer Grundriß ist vorläufig noch unbekannt. Das Palais nahm die Form einer langen Pfalz an, die Fürst Soběslav in Jahre 1135 in Wohnräume aufteilte, ähnlich wie die westeuropäischen Pfalzen, deren Räume sich im Ganzen bis heute erhalten haben.

Das fürstliche Palais wurde derart gebaut, daß seine Südwand zugleich auch als Burgmauer diente, auf deren Außenseite die sechseckigen Basteien entstanden, deren untere Teile aus einer massiven Mauer waren. Die königlichen Bauten sowie die Gebäude der Höflinge stützten sich an die Burgmauer. Im östlichen

Teil der Burgfläche an der Südseite des Hirschgrabens standen das Burggrafenpalais, das St. Georgskloster, die Gebäude der Priester, das St. Veitskloster ebenfalls dicht an der Befestigung.

Die Befestigungsmauer bildete die Grenze für sämtliche Burgbauten, wie Paläste und andere Gebäude, die alle an die Burgmauer angebaut waren oder deren Fundamente direkt an der Befestigungsmauer lagen. Nur im III. Burghof verbreiteten sich die Paläste in der Habsburgerzeit im 16.—17. Jahrh. weiter südwärts, so daß die Befestigungsmauer hier ihre Funktion verlor und zur Grundmauer des nördlichen Teils der ganzen Südfront der Prager Burg wurde.

Die Kirchen, die im 10. Jahrh. die Burganhöhe dominierten, sowie die Befestigungsstirnwand hat Ibráhím ibn Ja'kúb eingehend beschrieben. Sie sind im Auftrage der Fürsten als Symbole des beginnenden Christentums gebaut worden, waren fürstliches Eigentum und der Fürst als Begründer und Inhaber der Kirchegebäude wurde nach damaliger Sitte am Ehrenplatz in der Kirche bestattet. Fürst Spytihněv, Sohn des Fürsten Bořivoj, und seine Gemahlin sind in der Gruft der jüngeren St. Marien-Kirche beigesetzt. Die älteste von Fürst Bořivoj erbaute St. Marien-Kirche, auf deren Grundmauer Fürst Spytihněv später die jüngere Kirche errichten liess, bildet einen wichtigen Beleg der Architektur, die wahrscheinlich von Großmähren aus beeinflusst worden war. Die vom fürstlichen Palais weit entfernte Lage der Kirche in der westlichen Vorburg bezeugt nämlich, daß die Kirche noch vor dem Burgwall Prag gebaut worden war. Die entscheidende Rolle bei der Gründung der Kirche hatte die vorchristliche Kultstätte, an der oder über der die Kirche angelegt wurde.

Fürst Vratislav, der Gründer der St. Georgskirche, und Fürst Wenzel, der Gründer der St. Veitsrotunde, sind in den Kirchen, die sie errichten liessen, auch bestattet worden. Die weiteren Fürsten des 10.—11. Jahrh. wurden in der St. Georgskirche beigesetzt. Der Chronist Kosmas berichtet uns nur über die Bestattung des Fürsten Oldřich im Jahre 1034. Nach der Tradition, die in der St. Georgskirche bewahrt wurde, lag das Grab des Fürsten Boleslav II., der die neue Kirche samt Kloster gegründet hatte, in der Achse der Kirche. Das gelegentlich der archäologischen Forschungen geöffnete Grab erbrachte uns ein wichtiges Zeugnis hinsichtlich der Art und Weise, wie die Přemyslidenfürsten im 10. Jahrh. begraben wurden. Die Gruft des Fürsten Vratislav an der rechten Seite der Kirche und rechts von der Gruft des Fürsten Boleslav II., überzeugte uns von der

pietätvollen sekundären Beisetzung der Knochen Vratislavs im Jahre 1379 unter König Wenzel IV. Vom kulturhistorischen Standpunkt aus ist diese Feststellung sehr wichtig. Sie wird auch in naher Zukunft, bis die archäologischen Forschungen in der Krypta der Vyšehradter Basilika eingeleitet sein werden, ihre Bedeutung haben. In der Basilika wurden am Ende des 11. Jahrh. König Vratislav, später Fürst Soběslav u.a. beigesetzt. Falls das Grab des Königs Vratislav noch erhalten geblieben ist, wird es interessant sein, festzustellen, ob sich im Grabe noch Spuren alter Ritualien vorfinden oder ob zu dieser Zeit bereits der christliche Begräbnisritus vorherrschend war. Bei der Erforschung der St. Maria-Kapelle im St. Georgskloster (ehemalige St. Annen-Kapelle) wurden Gräber unbekannter Äbtissinnen aus der gotischen Zeit entdeckt. Inmitten der Apside, an der Altarstelle, kam das unversehrte Grab wahrscheinlich der Gründerin des Klosters der Prinzessin Mlada, die auch nach dem alten Ritus begraben worden war, zum Vorschein. Ein weiteres unbeschädigtes Grab ist das der Äbtissin aus dem Přemyslidenhaus Kunigunde, der Tochter des Königs Přemysl Otakar II., die im Jahre 1321 verstarb.

Aufmerksamkeit verdienen schließlich die in der Nähe der fürstlichen Gräber gelegenen Äbtissinnengräber aus den 17.—18. Jahrh., sowie jene der Nonnen, die im ganzen Kirchenraum bestattet wurden. Alle Gräber mussten geräumt werden.

In der vorliegenden Arbeit haben wir die nahe und entfernter gelegenen Stellen der Prager Burg von der ältesten Vorzeit an behandelt. Vor allem aber von jener Zeit an, da die Slawen in das Prager Gebiet einzogen. Die Bevölkerungszunahme auf den alten und neu gegründeten Siedlungen führte zur Heranbildung des Zentrums des westslawischen Stammes der Tschechen, denen es dank ihren staatlichen, politischen und wirtschaftlichen Fähigkeiten gelang, die weiteren Stämme zu einem Volk zu vereinigen und somit eine Grenze der Slawen im westlichen Mitteleuropa bis zu unseren Tagen zu schaffen. Bei all dem hat ihnen das stolze, überlieferte Kulturgut ihrer Ahnen geholfen.

Literatura

- V. *Birnbaum*, Stavební povaha nejstarších basilik, ČSPSČ XXVII, 1919
- Románská Praha, Ročenka kruhu pro pěstování dějin umění 1923
- Chrám sv. Víta, Kniha o Praze I, Praha 1930
- J. *Běhm*, Kronika objeveného věku, Praha 1941
- Bylanské pohřebiště v Praze Střešovicích, Zprávy St. ústavu arch. II-III
- I. *Borkovský*, Skrčené pohřby doby knížecí v Čechách, PA 41, 1936—1938, Praha 1939
- Staroslovanská keramika ve střední Evropě, Praha 1940
- Soběslavská hradba v Rožmberském paláci na Pražském hradě, ZPP V, č. 8, 1941
- Hrob bojovníka z doby knížecí na Pražském hradě, PA XLII, 1942
- Nález skleněného poháru s arabským nápisem na Pražském hradě, ČSPSČ LIV, 1946
- Staročeské pohřebiště poblíže hradu Pražského, Historia Slovaca V, Bratislava 1947
- Bořivojův kostel P. Marie na Pražském hradě, PA XLIII, (historická část), 1948
- O počátcích Pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze, Praha 1949
- Objev nového kostela na Pražském hradě, AR II, 1950
- Nález kostela Panny Marie na Pražském hradě (předběžná zpráva v publikaci „Význam objevu nejstaršího kostelíka na Pražském hradě“), Praha 1951
- Hrobka v nejstarším kostele na Pražském hradě, AR III, 1951
- Pohřebiště u královské Jízdárny na Pražském hradě, AR III, 1951
- Kostel P. Marie na Pražském hradě, PA XLIV, 1953
- Poloha kopce „Žiži“ na Pražském hradě, ČSPSČ LXII, 1954
- Výzkumy v Černé věži na Pražském hradě, PA LI, 1960

- K otázce nejstarších kostelů na Pražském hradě, PA LI, 1960
- Der altböhmische Přemysliden Fürstensitz Praha (seine Anfänge und seine Entwicklung), Historica III, Praha 1961
- Hrobka Boleslava II. v basilice sv. Jiří na Pražském hradě, PA LII, 1961
- Pražský hrad na rozhraní 10.—11. stol. Architektura v českém národním dědictví, Praha 1961, 851—860
- Opyš pražského hradu, PA LIII, 1962
- Od počátku pravěkého osídlení k Praze slovanské, Dějiny Prahy, Praha 1964
- J. Cibulka*, O poloze kostela P. Marie na hradě Pražském, ČSPSČ XLI, 1933
- Václavova rotunda, Svatováclavský sborník I, 1934
- Kostel sv. Jiří na hradě Pražském, Stavební dějiny a průvodce památkami, Praha 1936
- J. Čarek*, Románská Praha, Praha 1947
- Praha v období raného a vrcholného feudalismu do roku 1391. Dějiny Prahy, Praha 1964
- K rekonstrukci vývoje rozlohy raně feudální Prahy, Pražský sborník historický, 1966
- J. Dobráš*, Dějiny československého území před vystoupením Slovanů, Praha 1964
- K. Fiala*, Starý hrad pražský (vydání časopisu Stavitel), 1922
- Archeologické výzkumy a conservační práce, Český svět, XXIV/5,6, 1927
- Bývalý dům biskupův na hradě Pražském, PA XXXVI, 1927
- Hrad pražský v době románské, ČSPSČ 1933
- Z. Fiala*, Dva kritické příspěvky ke starým dějinám českým, Sborník historický IX, Praha 1962
- Přemyslovské Čechy, Praha 1965
- O pražském názvosloví a jeho význam ve vyprávěcích a diplomatických pramenech 12.—13. stol. až do založení Města pražského, ve Sborníku Z českých dějin, in memoriam V. Husy, Praha 1966
- J. Filip*, Praha pravěká, Jak rostla Praha, 1939
- Pravěké Československo, Stopami věků, Praha 1948
- Praha pravěká, Osmera knih o Praze I/3, Praha 1949
- Obchodní styky Čech s Římem v době Augustově a problém mocenského střediska tehdejších Čech, AR 1952
- Keltové ve střední Evropě, Praha 1956
- F. Graus*, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I, Praha 1953

- K. Guth*, O datování nejstarších částí basiliky sv. Jiří, Ročenka kruhu pro pěst. dějin umění za rok 1915, 1916, Praha
- České rotundy, PA XXXIV, 1924
- Pražský Hrad, Československo, Praha 1929
- Počátky Prahy, Sborník V. Novotného, 1929
- Silueta hradu, Kniha o Praze I, 1930
- Praha a Libušín, ČSPSČ XXXIX, 1931
- Die Prager Burg, Prager Rundschau 1931
- Praha, Budeč, Boleslav, zvl. otisk ze Svatováclavského sborníku I, 1934
- L. Hájek*, Šňůrový hrob v Bubenči, PA XXXVII, 1931
- Jordansmühlský hrob v Praze - Bubenči, PA XXXVIII, 1932
- K. Hilbert*, O nálezech rotundy Václavovy, Svatováclavský sborník I, 1934
- O. Hynie*, Základové půdy staveb Pražského hradu, Zprávy veř. služby technické XVII, 3, Praha 1935
- V. Chaloupecký*, Praha v době románské (Historický úvod), Osmera knih o Praze II, Praha 1948
- L. Jansová*, Žárové hroby s vypíchanou keramikou v Praze — Bubenči (Terronská ul.), Zprávy St. arch. ústavu IV, 1931
- J. Janáček*, Vyprávění o Vyšehradu, Praha 1964
- J. A. Jíra*, Osada rázu provinciálně římského v Podbabě a Bubenči, ČSPSČ 18, 19
- J. Kalousek*, Stručný přehled dějin hradu Pražského, O královském hradě pražském, knihovna Sborníku věd právních a státních, 1907
- Kosmova kronika, Fontes rerum Bohemicarum II, Praha 1874
- Kronika Dalimilova. Nejstarší česká rýmovaná kronika t. řeč. Dalimila, k vydání připravili *B. Havránek* a *J. Daňhelka*, hist. poznámky *Z. Kristen*, Praha 1957
- J. Květ*, Praha románská, o sochařství, malířství a uměleckých řemeslech, Osmera knih o Praze II, Praha 1948
- J. Ludvíkovský*, Legenda t.zv. Kristiána, Naše věda XXVII, č. 7—8, 1950
- Crescente fide, Gumpold a Kristián, Sborník prací Filosof. fakulty brněnské university, Brno 1955
- V. Mencl*, Kostel sv. Jiří na hradě Pražském, PA XLII, 1939—46, skup. historická
- Praha předrománská a románská, Osmera knih o Praze II, Praha 1948
- A. Merhautová*, Basilika sv. Jiří na Pražském hradě, Praha 1966
- Na úsvitu křesťanství, red. *V. Chaloupecký*, Praha 1942 (překlady *J. Ludvíkovského* legendy Kristiánovy a Crescente fide)

- L. Niederle*, Merovejská kultura v Čechách, PA XXX, 1918
- V. Novotný*, České dějiny I, Praha 1912
- B. Novotný*, Hrob velmože z počátku doby římské v Praze-Bubenči, PA XLVI, 1955
- J. Pekař*, Die Wenzels und Ludmilalegenden, Praha 1906
- J. Podlaha*, Hrob sv. Václava, Svatováclavský sborník I, Praha 1934
- Pokračovatelé Kosmovi, Letopisy české k r. 1234, 1243; Letopisy české k r. 1278, Fontes rerum Bohemicarum II, Praha 1874
- F. Prantl*, Z geologie Velké Prahy (zvl. otisk Věstníku Stát. geol. ústavu IV, 1928; VII, č. 3, 1931
- O geologické stavbě hradčanského ostrohu, Zprávy památkové péče, I/1
- H. Preidel*, O době římské a stěhování národů na našem území, Vorgeschichte der deutschen Stämme II, 1943
- J. Schráníl*, Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Leipzig-Breslau 1928
- Československo v pravěku, Československá vlastivěda II, Praha 1933
- B. Svoboda*, Čechy a římské imperium, Praha 1948
- Čechy v době stěhování národů, Praha 1965
- A. Stocký*, Praha pravěká I, 1924; II, 1931 Zprávy Památkového Sboru hl. m. Prahy
- Pravěk země České I (Věk kamenný), Praha 1926 — Praha v době římského císařství, Kniha o Praze, 1930
- M. Štěpánek*, Opevněná sídliště 8.—12. stol. ve střední Evropě, Praha 1965
- V. Ryneš*, Mlada Přemyslovna, Praha 1944
- Nejstarší pohřebiště Přemyslovců, Duchovní pastýř 7, 1964
- K počátkům úctysv. Víta v českých zemích, Slavia XXXV/4, 1966
- V. V. Tomek*, Základy starého místopisu pražského III, IV, 1872
- Dějepis města Prahy I, Praha 1892
- R. Turek*, K počátkům Prahy, PA XLIII, 1947—48 (podrobně sebrané nálezy z doby slovanské)
- Kmenová území v Čechách, ČNM, odděl. společ. CXXI, 1952
- Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen, Praha 1957
- Pravěk Československa, Praha 1960 (dílo vypracované kolektivem autorů za redakce a vedení *J. Neustupného*), str. 386—411
- Čechy na úsvitě dějin, Praha 1963

- Die Anfänge der Stadt Prag, Probleme des frühen Mittelalters in archäologischer und historischer Sicht, Berlin 1966
- J. Vais*, Sborník staroslovanských památek o sv. Václavu a sv. Ludmile, Praha 1929
- M. Vilímková*, Pražský hrad, severní výběžek — Západní křídlo, I. koncept. Stát. ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze, Praha, listopad 1968
- V. Vojtěšek*, O prvopočátcích Prahy, Sborník pro hospod. a soc. dějiny II, 1947
- Q. Záruba*, Příspěvek k poznání vltavských teras v Praze, Rozpravy II. tř. České Akademie L, 8, 1940
- Podélný profil vltavskými terasami mezi Kamýkem a Veltrusy, Rozpravy II. třídy České Akademie, Ročník LIII, č. 9

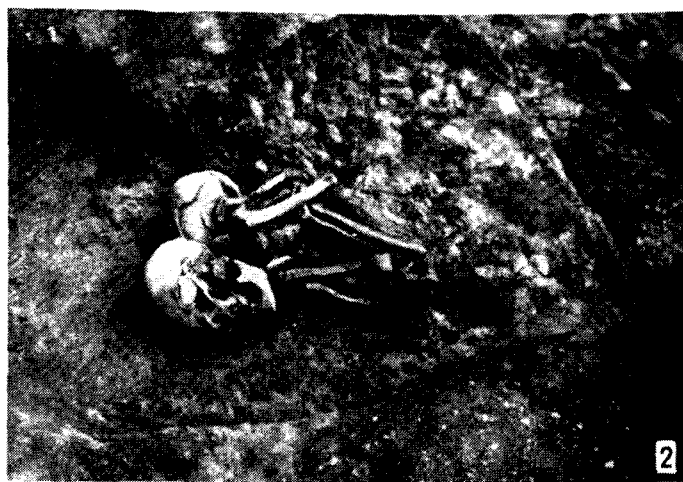
Polynologický posudek vypracovaný *dr. M. Puchmajerovou* byl zapůjčen k nahlédnutí z archivu Pražského hradu

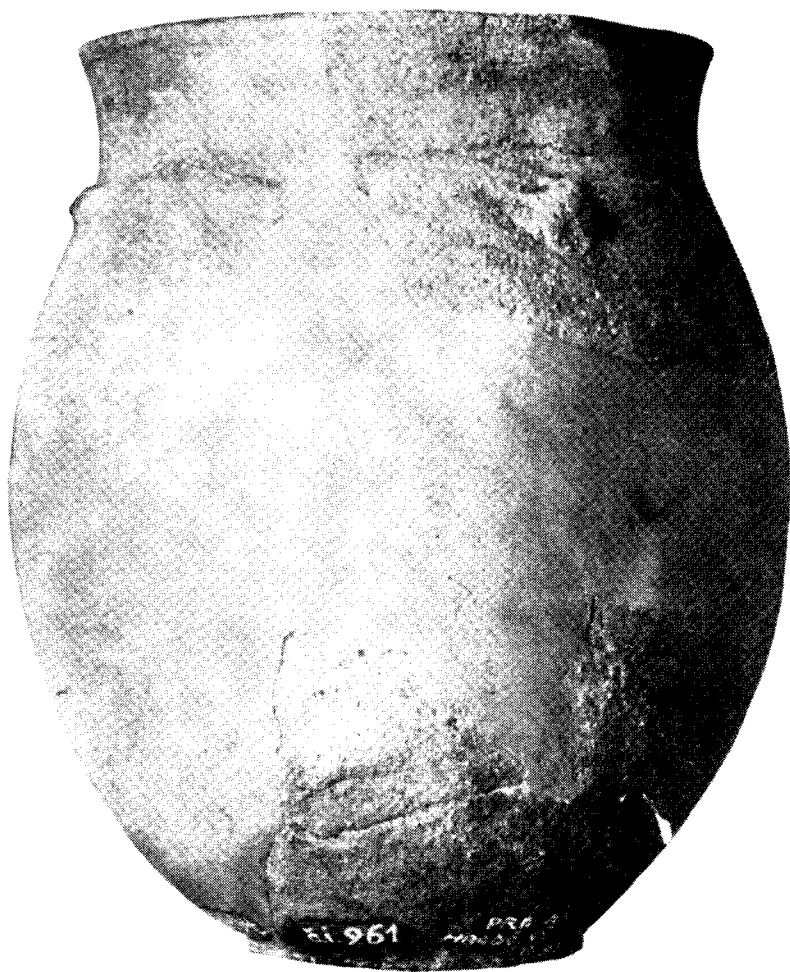
Písemný posudek o geologických pozorováních při výzkumu u Purkrabství (Dům dětí) a sousedního domu čp. 7 vypracoval *prof. dr. Q. Záruba, dr. K. Žebera a asist. dr. R. Šimek*

Obrazové přílohy 1—62

Obr. 1. Pražský hrad. Výřez z rytiny F. Hoogenberghe z r. 1572. Pohled z Letné. Vyniká strmost svahu hradního návrší, zvl. jižní strana, i když poněkud zkreslená.

Obr. 3. Hradčanské náměstí. Nádob s pupíky na hrdle z únětického sídliště.

Obr. 2. Hradčany, Jelení ulice a Lumbeho zahrada. Ukázky keramiky z nejstaršího osídlení, z eneolitu i nejstarší doby bronzové; zbytky únětického dvojhrobu (2), u něhož byl nalezen koflík (1).

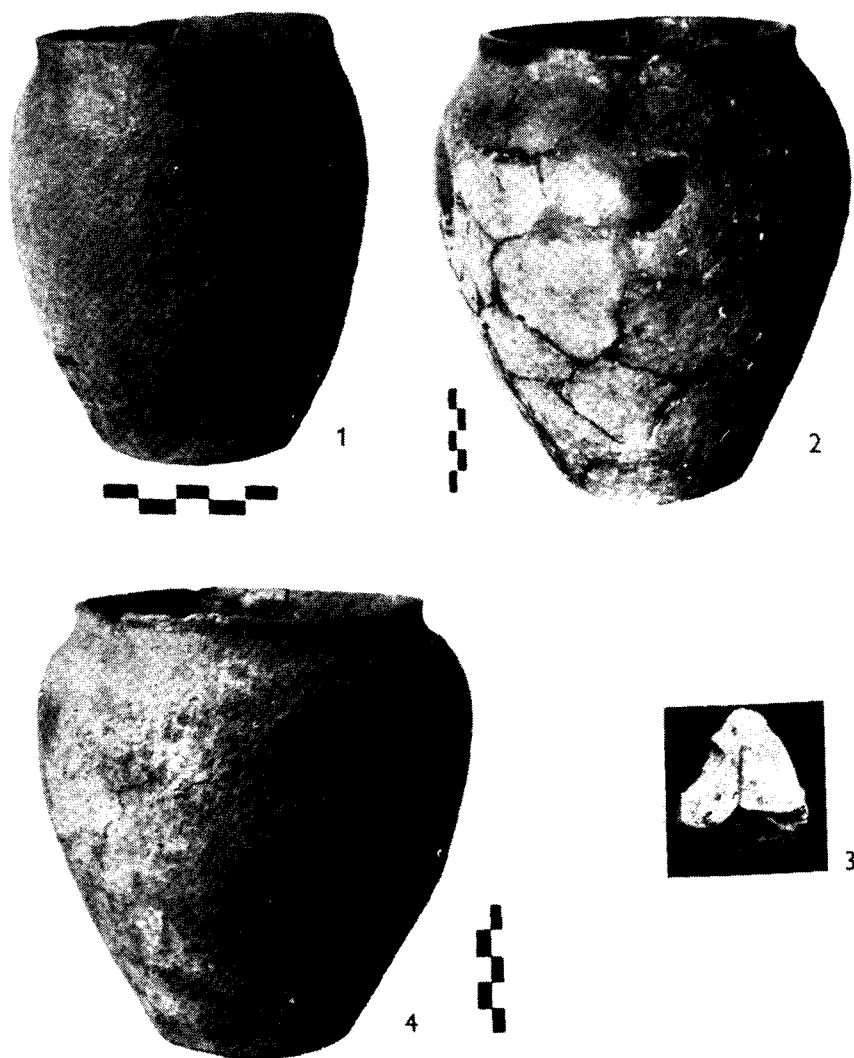
Obr. 4. Malostranské náměstí. Severní strana nádrže na vodu, se zbytky sídlištních vrstev z období římského a starobylého slovanského osídlení.

Obr. 5. Libčice n. Vltavou, severně od Roztok. Nádobu pražského typu, objevená na sídlišti.

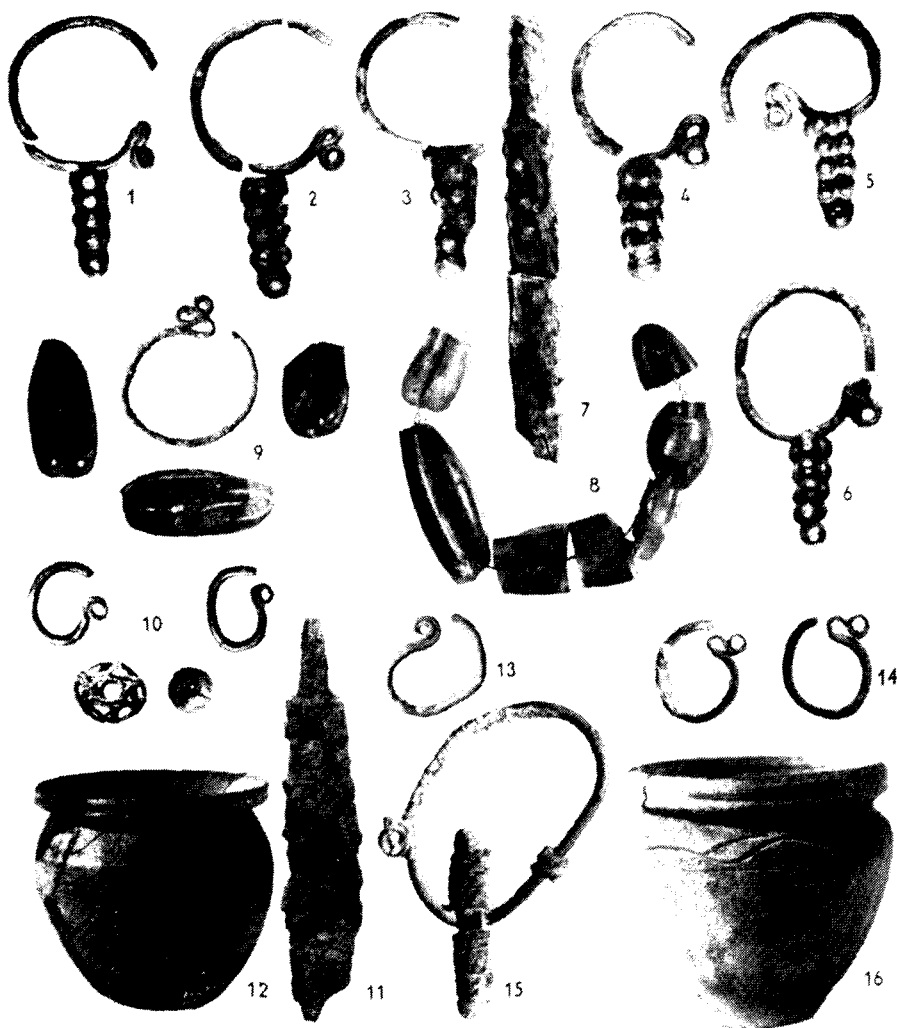
Obr. 6. Praha-Veleslavín, cihelna, jáma s keramikou pražského typu. V jámě byly nalezeny: bronzový zvonek (asi kultovního významu), v. 96 mm, přesešlen, střepy nádob a pís-kovcové brousky (zachránil J. A. Jíra).

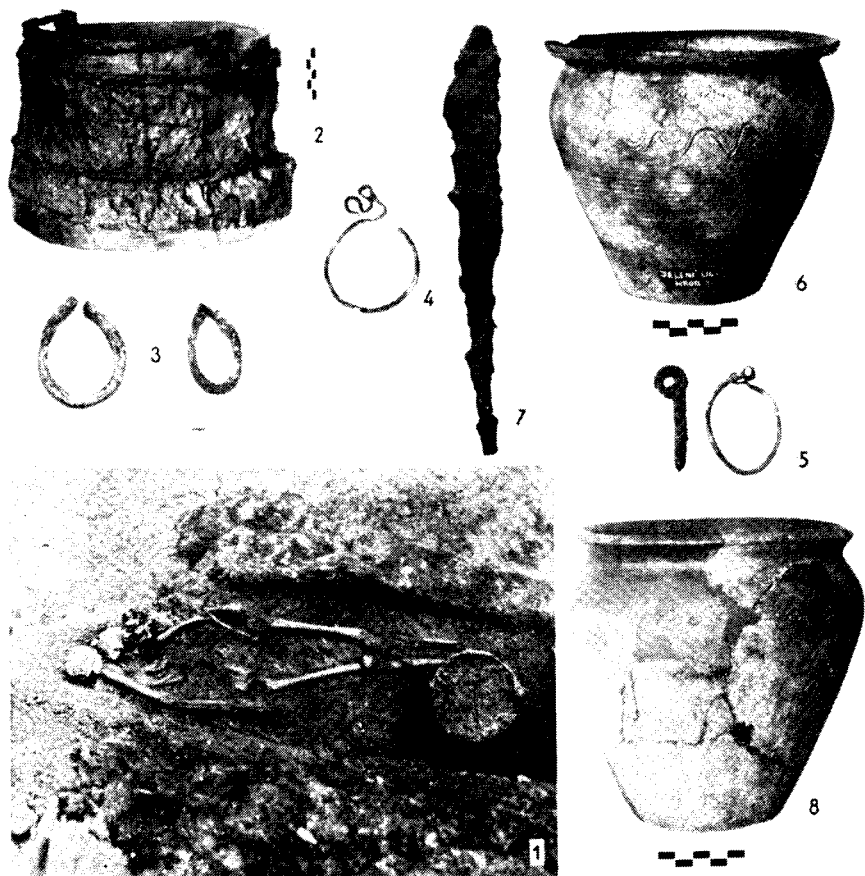
Obr. 7. Keramika prvních Slovanů na pražském území, tzv. pražský typ. Nádoby ze sídlišť ve Veleslavíně (1), v Bubenči (4) a z zárového pohřbu na Loretánském náměstí spolu s pazourkovým křesadlem (2,3).

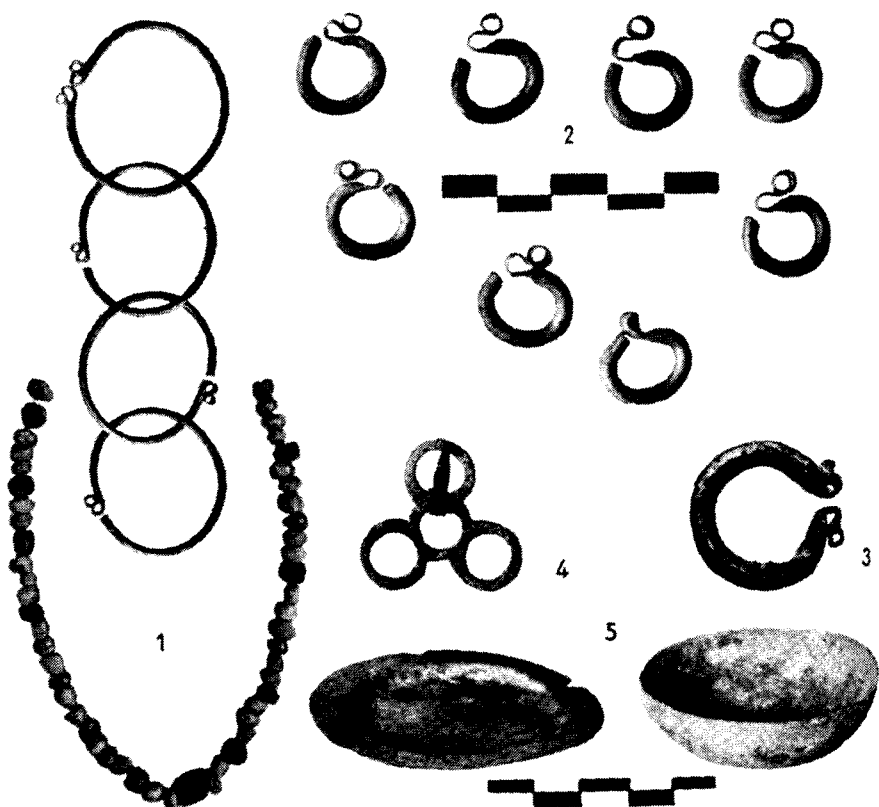
Obr. 8. Praha-Pohořelec, na Malovance (pole za sokolovnou, jižně od kasáren na Pohorelci). Čtyři nádoby, z nichž tři byly zdobeny vlnicí, z hrobů z 9. stol. Nádoba č. 1 — v. 91 mm; č. 2 — v. 70 mm; č. 3 — pohárovitá nádoba zdobená vodorovnými rýhami — v. 120 mm; nádoba č. 4 — v. 150 mm. (Řezy nádob viz str. 34.)

Obr. 9. Pražský hrad, pohřebiště u Jízdárny. Dětský hrob, v němž bylo nalezeno 8 pozlacených hrozníkovitých náušnic (dvě poškozené) nůž a korále (1—8); hrob 28: esovitá záušnice s mnohonásobným es a tři skleněné korále (9); hrob 73: dvě pozlacené náušničky s očkem a skleněný korálek (10); hrob 9: nůž (11) a nádoba (12); hrob 10: záušnice s očkem (13); hrob 7: dvě esovitě záušnice (14); hrob 15: hrozníčkovitá náušnice (15); hrob 8: nádoba (16).

Obr. 10. Hradčany, Jelení ulice. Pohřebiště z 9. stol. Hrob 6: kostra s vědérkem (1); vědérko (2); hrob 3: dvě náušničky (3); hrob 7: dvě náušnice esovité a s mnohonásobným es, železný předmět s očkem (4,5); hrob 5: nádoba z kostrového hrobu (6); hrob 1: nůž (7) a nádoba (8).

Obr. 11. Hradčany, Loretánské náměstí. Hrob 241: 8 záušnic — ukázka záušnic navlečených na sebe, a korále (1); hrob 209: 8 esovitých záušnic (2); hrob 134: náušnice plátované stříbrem, se dvěma es (3); hrob 461: bronzová přezka se železným jazýčkem, podobná přezkám, vyskytujícím se v Maďarsku (4); hrob 286: pohřeb kněze, bronzová mistička kalichu, pravděpodobně s dřevěnou nožkou; nalezena společně s patenou na prsou kostry (5).

Obr. 12. Hradčany, Loretánské náměstí. Obětiště rozměru $3,5 \times 3$ m, obložené plochými opukovými deskami. Vnitřek byl vyhlazen a vypálen od ohně do červena.

Obr. 13. Na severní straně obětiště byla jáma, v níž byly nalezeny lebky beraní, hovězí a větší množství jiných zvířecích kostí.

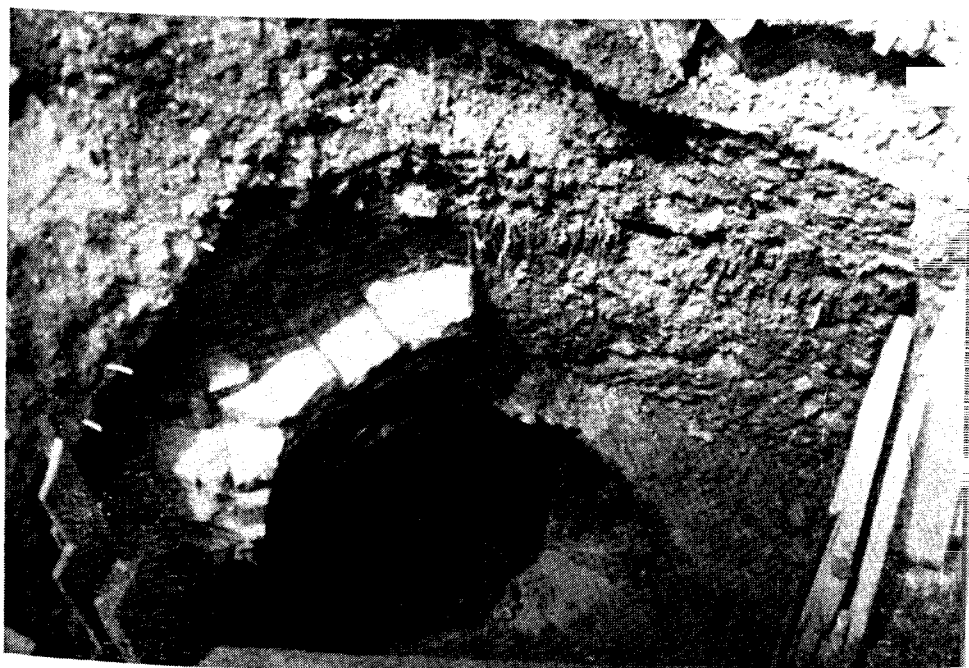

Obr. 14. Celkový pohled ze Zlaté brány svatovítského chrámu
na zkoumanou střední a západní plochu III. nádvoří. Výzkum
v r. 1926.

Obr. 15. III. nádvoří. Čelní opuková zeď opevnění s bermou z 9.—10. stol. Pohled od západu.

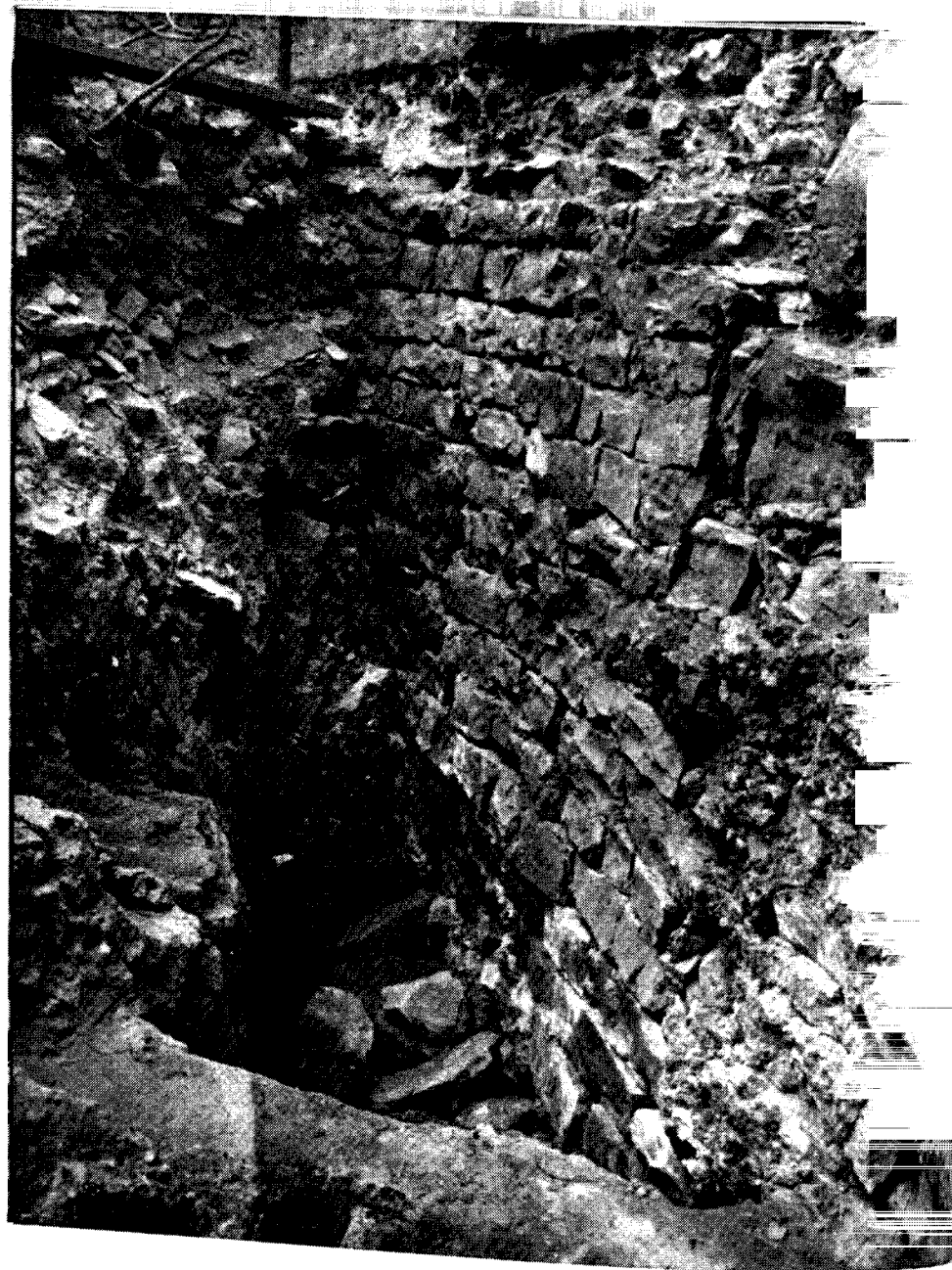
Obr. 16. III. nádvoří. Zbytky opukové obruby studny z 10. stol., objevené v rokli pod svatováclavskou kaplí.

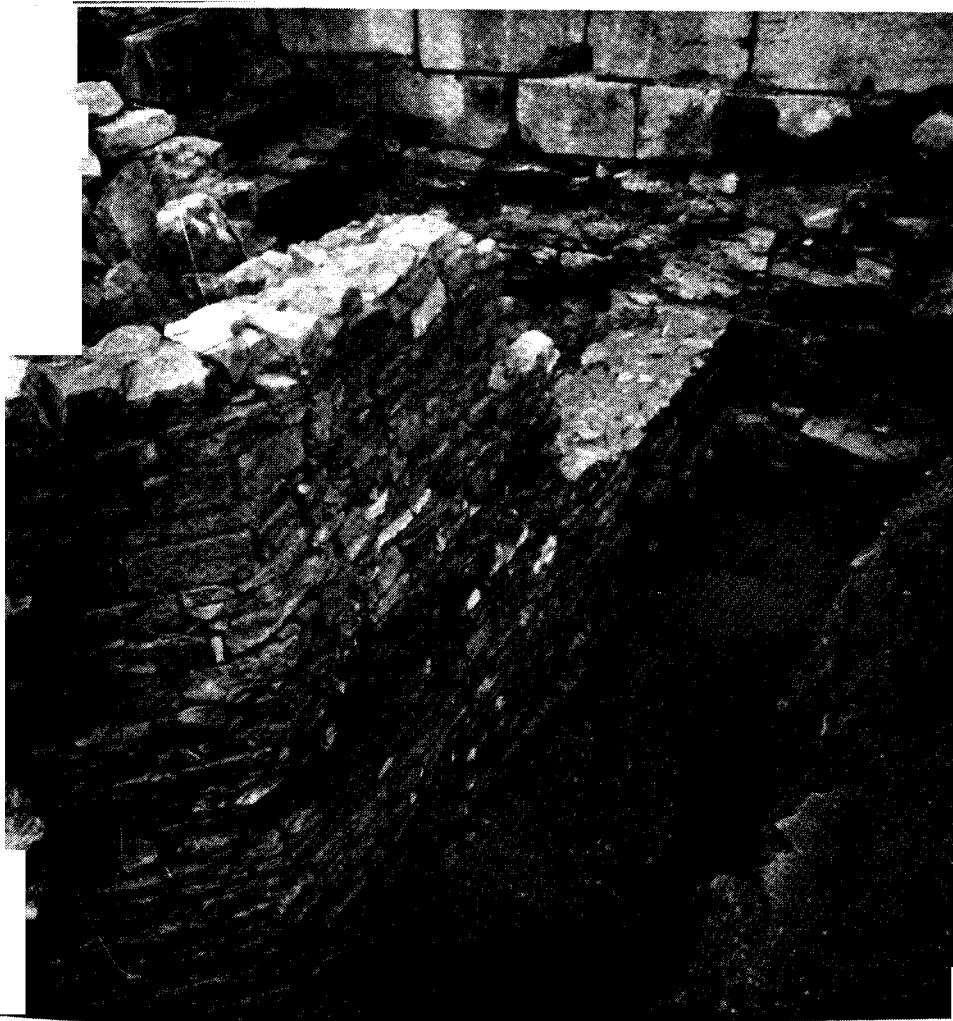
Obr. 17. III. nádvoří. Kotvová konstrukce dřevěných roštů uvnitř navázek druhého opevnění. Pohled od jihu.

Obr. 18. Opyš, východní konec Hradu mezi Černou věží a Purkrabstvím. Roštová konstrukce opevnění z 10. stol. Pohled od východu.

Obr. 19. Opyš, východní konec Hradu mezi Černou věží a Purkrabstvím. Pohled na rozrušené zbytky čelní zdi opevnění z 10. stol. a hradbu knížete Břetislava; na ní postavena hradba soběslavská a k oběma přizděna hradba z velkých kvádrů z doby jagellonské (na pravé straně obr.).

Obr. 20. Na opyši na východní straně Černé věže byly objeveny zbytky bastionu po zazdění brány ve věži v době Václava I.

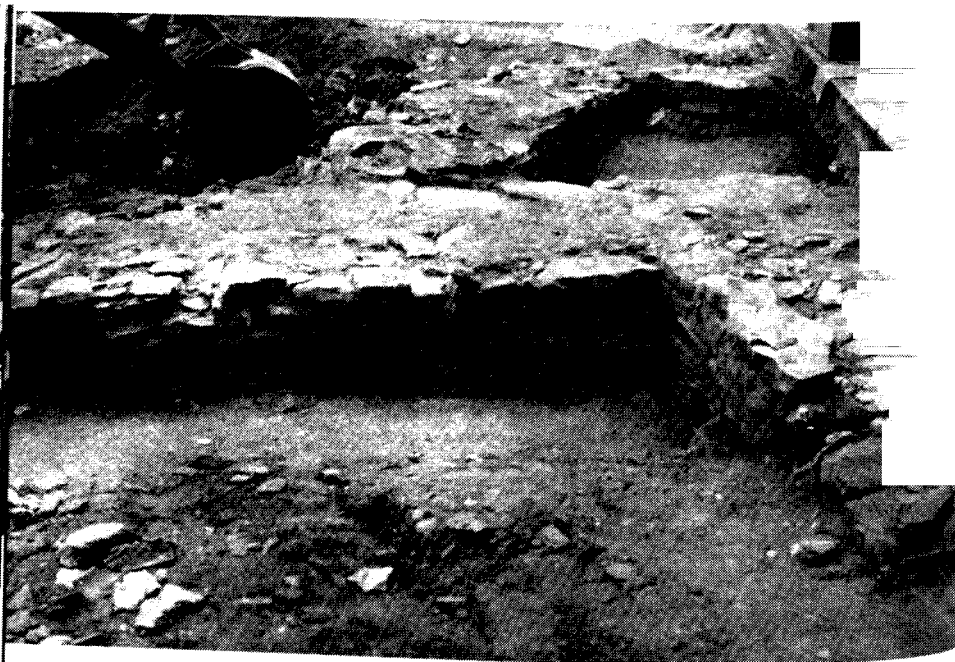
Obr. 23. Vladislavský dvorek. Zbytky čelní zdi třetího opevnění, objevené u východní zdi Ludvíkova křídla na jižní straně Vladislavského sálu. Pohled od jihu.

Obr. 21. III. nádvoří — jihozápadní roh. Obranná věž před branou v Bílé věži. Pohled od východu.

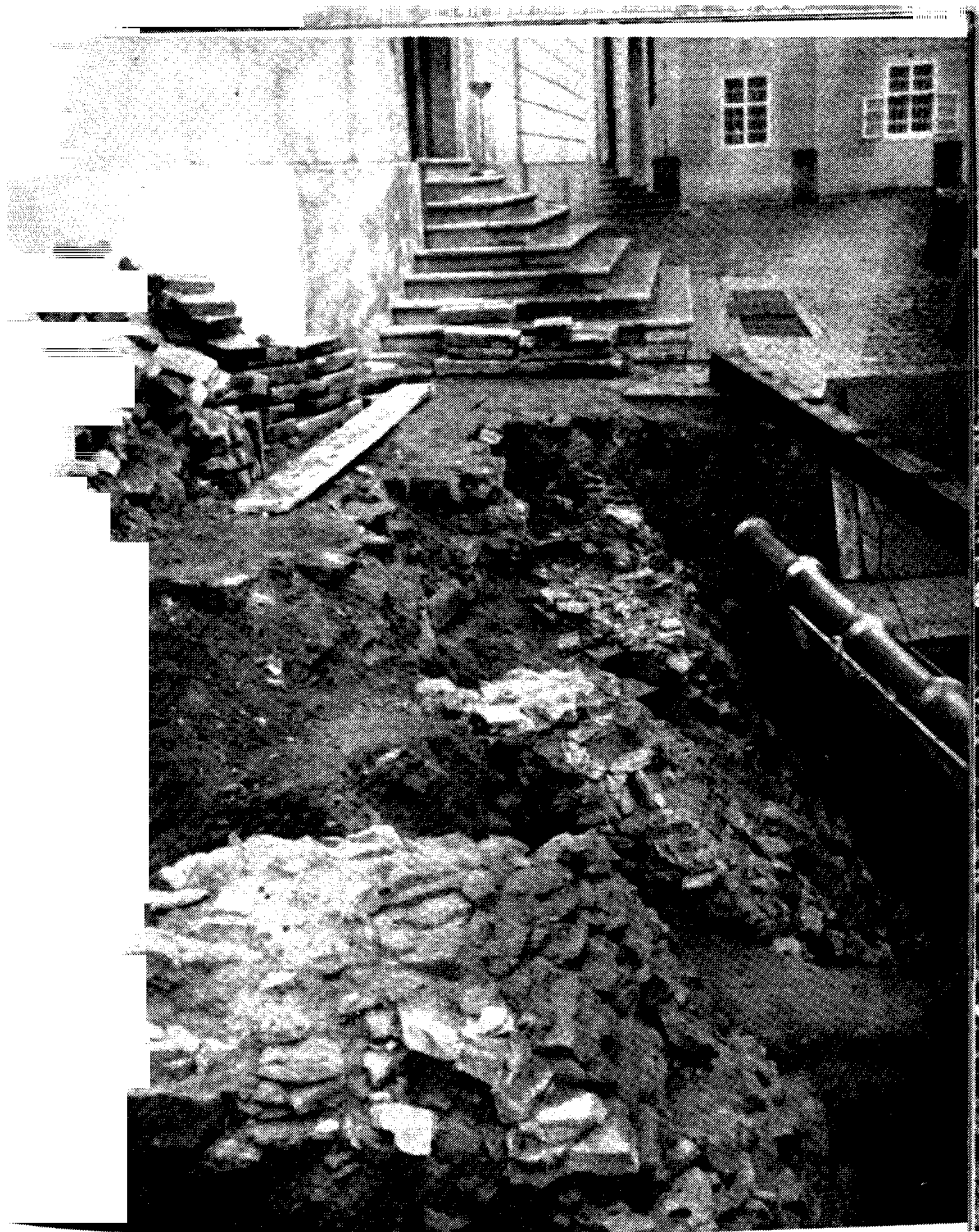
Obr. 22. III. nádvoří. Cesta vykládaná prkny, směřující z jihozápadního rohu nádvoří od Bílé věže k Václavově rotundě. Pohled od severovýchodu.

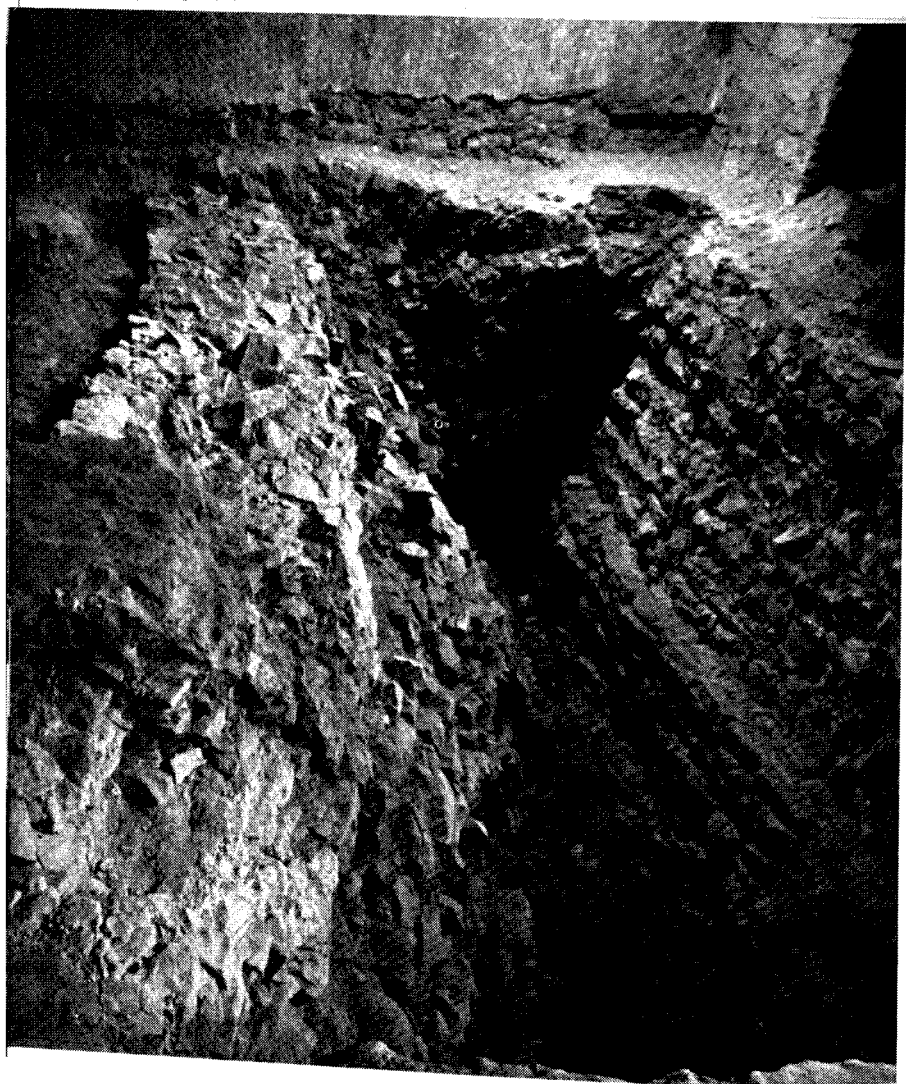
Obr. 24. II. nádvoří, jižní část. Zděná klenba mostu od Bílé věže přes příkop Přemysla Otakara II. Pohled od severu.

Obr. 25. II. nádvoří. Na západní straně příkopu byly objeveny zbytky základů věže Přemysla Otakara II., k nimž směřuje zdívo mostu přes příkop. Pohled od západu.

Obr. 26. II. nádvoří. Zděný východní svah příkopu Přemysla Otakara II. Zed sněhuje pod schodiště a základy kaple sv. Kříže. Pohled od severu.

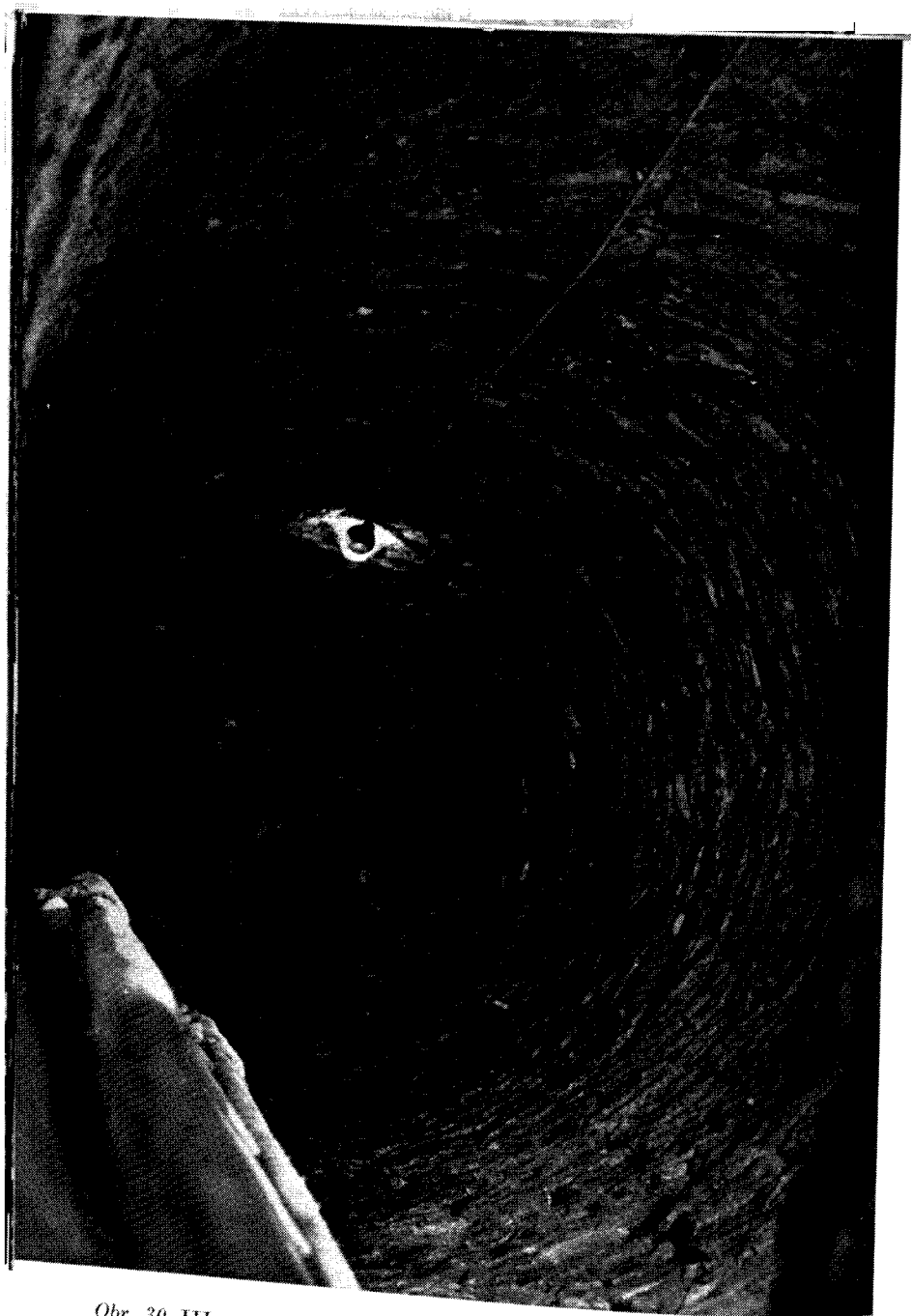
Obr. 27. Pohled od severu na východní zděný svah druhého příkopu Přemysla Otakara II. v západním traktu Hradu u Španělského sálu. Na pravé straně obrázku vidíme základy západní zdi traktu.

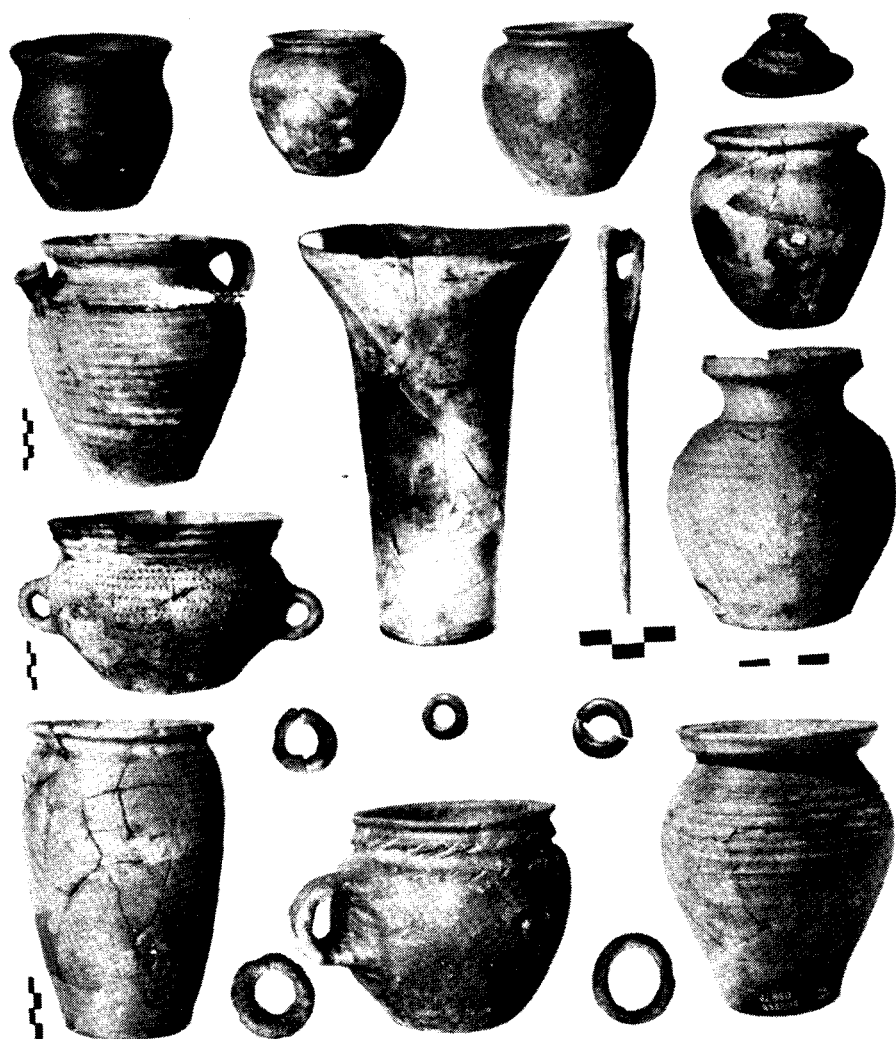
Obr. 28. Nádvoří „Na baště“ (IV). Zděný západní svah druhého příkopu Přemysla Otakara II. Pohled od severovýchodu.

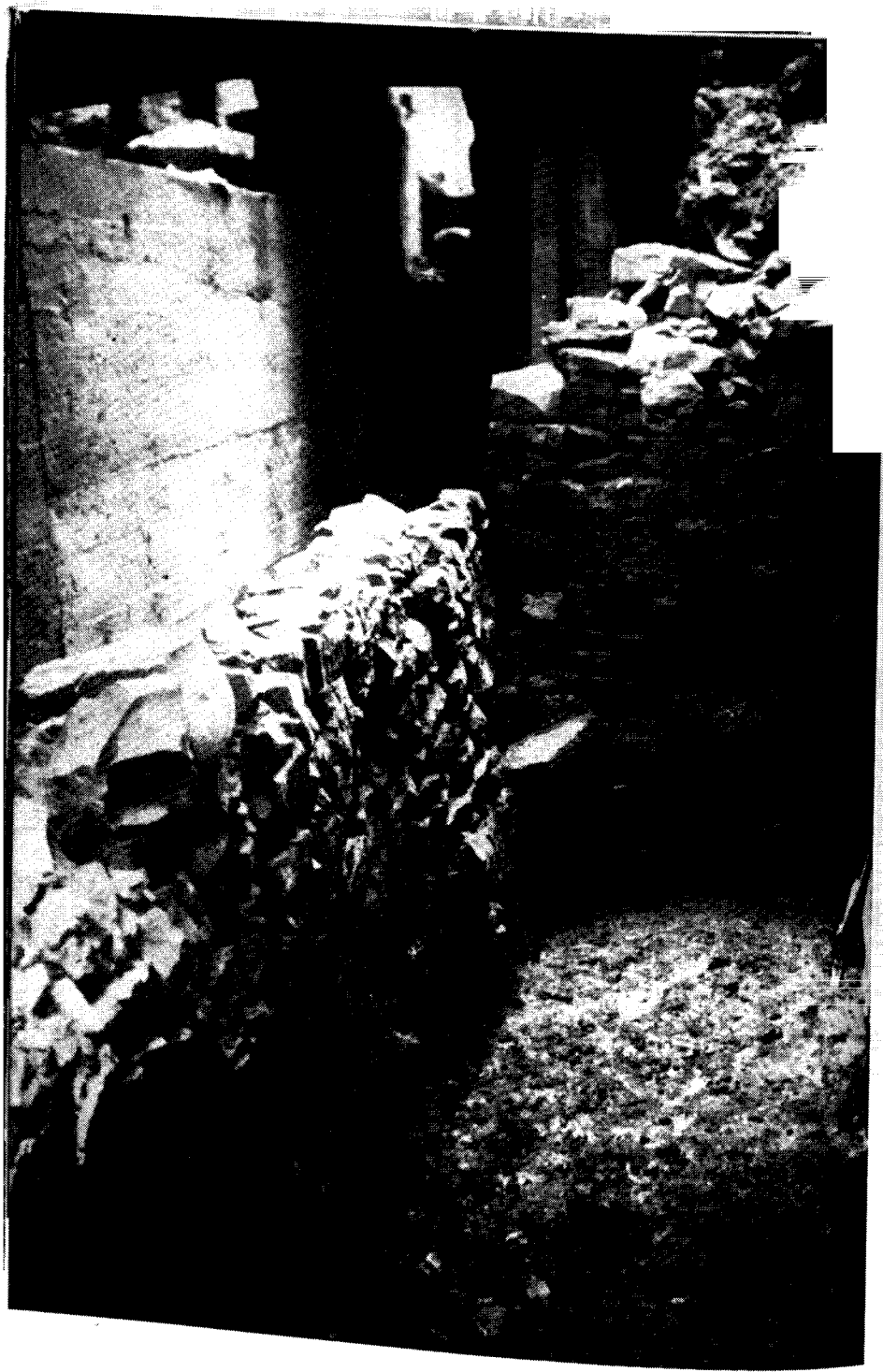
Obr. 29. Nádvoří „Na baště“. Zbytky základů obranné věže proti hlavnímu vchodu do Hradu u dlážděné cesty západně od kostela P. Marie. Pohled od jihu.

Obr. 30. III. nádvoří — jihozápadní roh u Bílé věže. Románská studna z rozhraní 12. a 13. stol. Ze studny bylo vybráno asi 120 celých nádob, množství keramických zlomků aj. Pohled dovnitř studny.

Obr. 31. Předměty ze studny v jihozápadním rohu III. nádvoří: nádoby s výlevkou, zdobené malovaným červeným proužkem, poprvé se vyskytující nádoby s jedním a s dvěma uchy, skleněné kroužky (platidla) a kostěné jehly.

Obr. 33. Dvorek na jižní straně Vladislavského sálu. Zbytky knížecího paláce s kamennou podezdívkou a s dlažbou z trojúhelníkovitých dlaždic (10.—11. stol.). Pohled od západu.

Obr. 32. III. nádvoří před předsíní Vladislavského sálu. Kamenná podezdívka paláce budovy z konce 12. stol., která na vnějších rozích měla sloupy.

Obr. 34. III. nádvoří u západního svatovítského portálu. Objevené srubové stavby různého stáří (nad sebou). Ve starší z nich je korýtko.

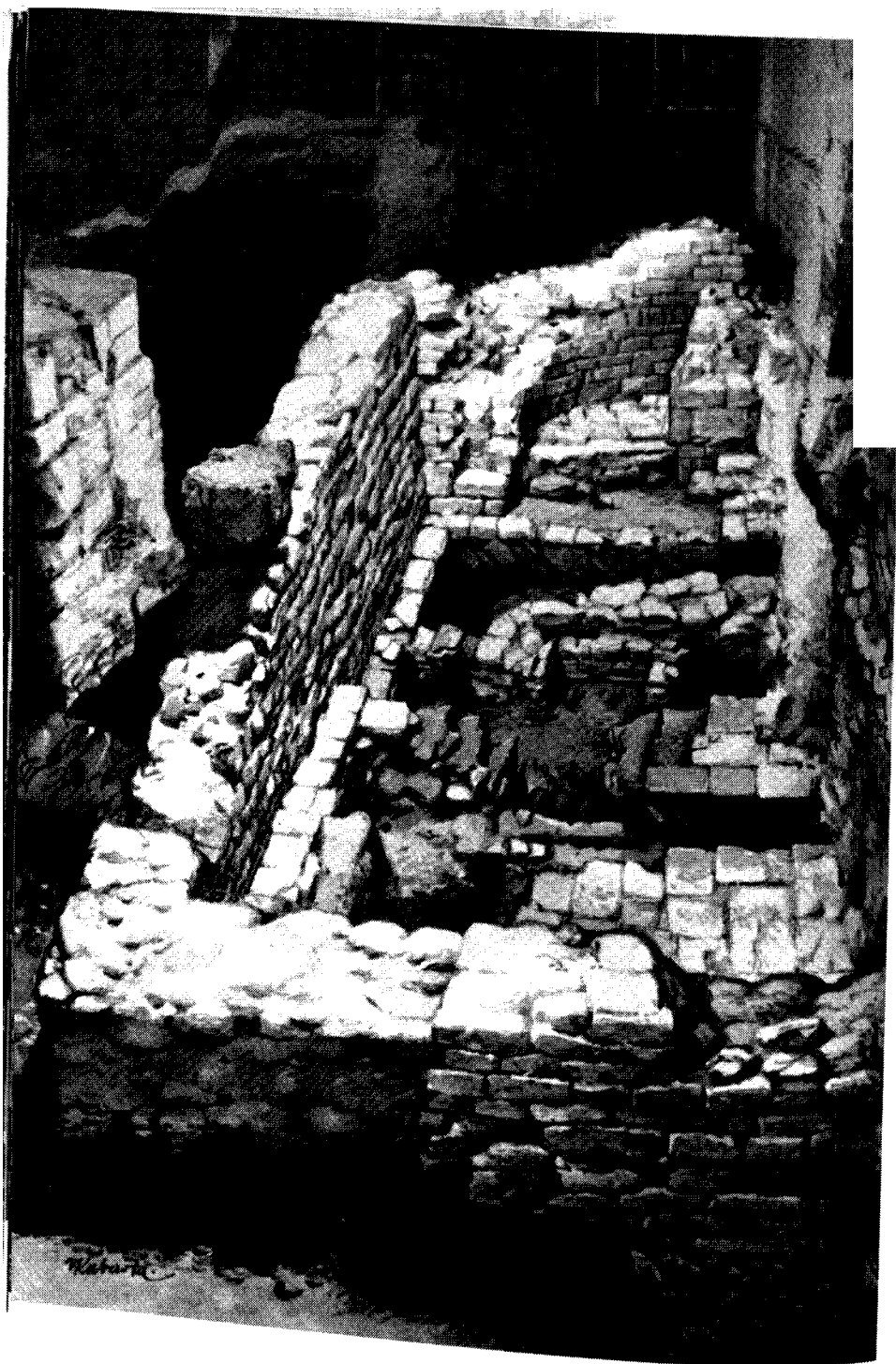
Obr. 35. III. nádvoří. Nejstarší srubová stavba na západním svahu rokle.

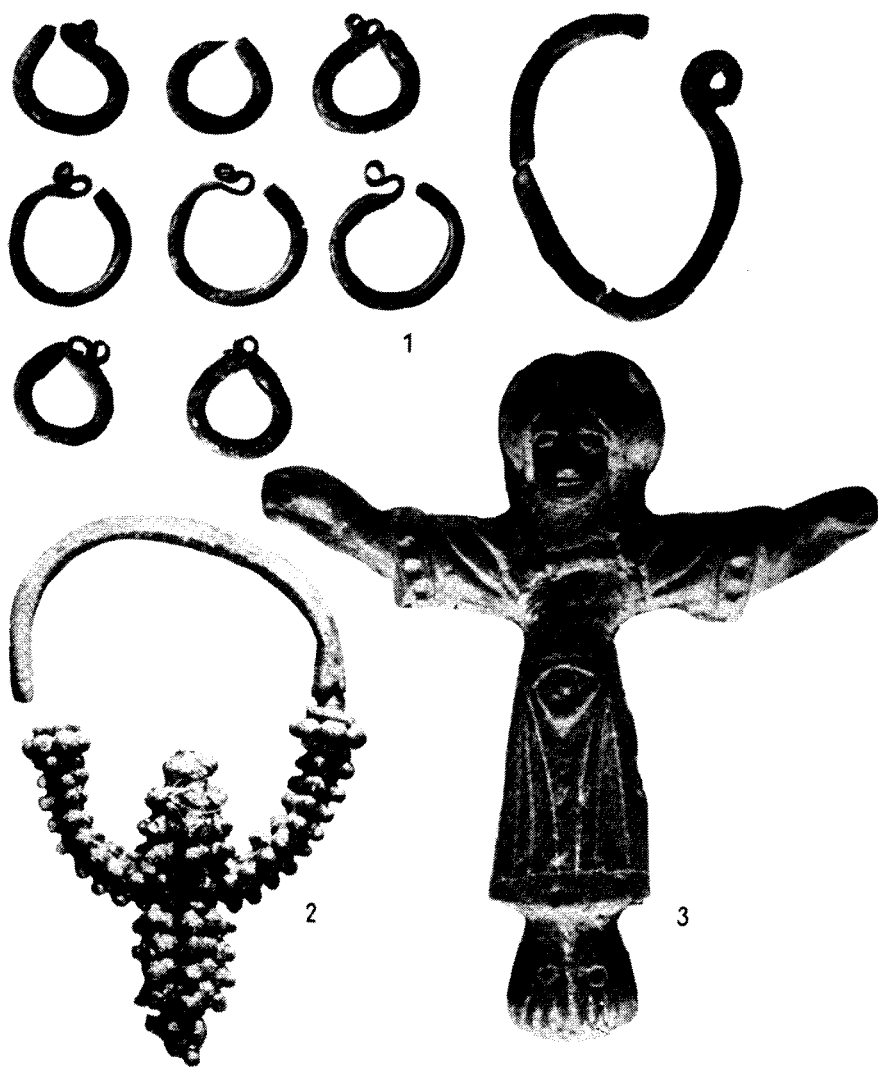

Obr. 36. III. nádvoří. Srubová stavba s korýtkem. Pohled od jihu.

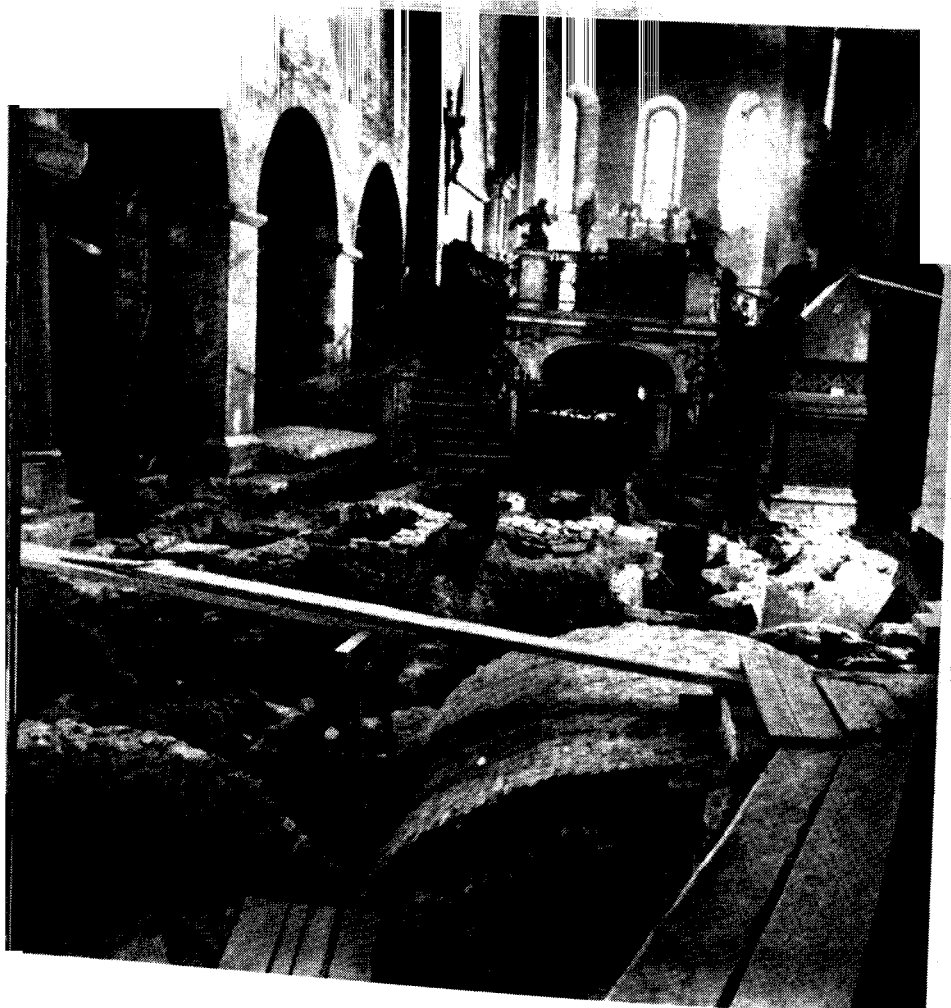
Obr. 37. III. nádvoří. Srubová stavba u západního portálu sv. Víta. Pohled od jihovýchodu.

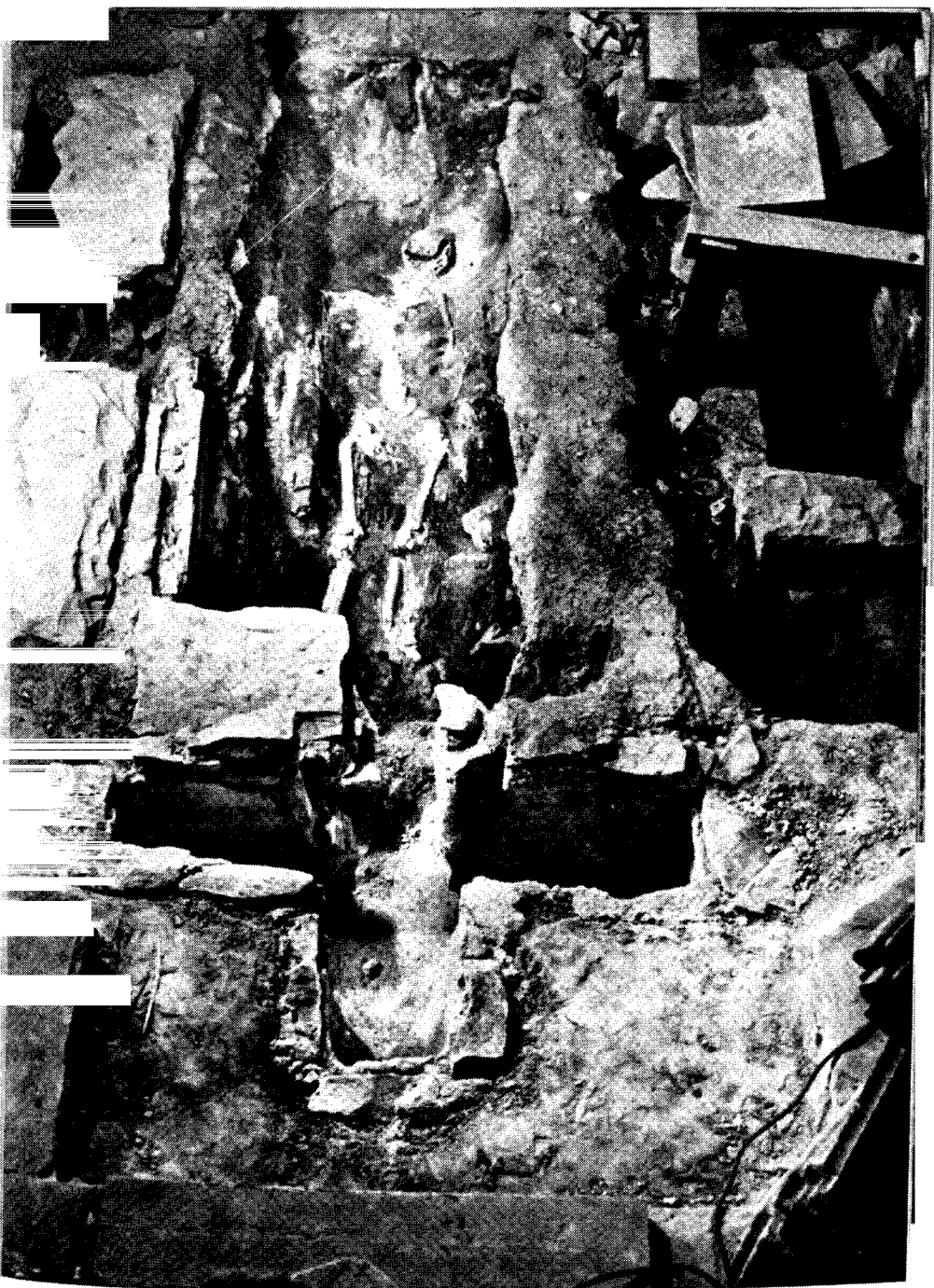

Obr. 39. Kostel P. Marie. Bronzové záušnice nalezené v hrobech kolem kostela; bronzový Ukřižovaný, objevený na pohřebišti na východní straně kostela (3); stříbrné náušnice ležely v hrobce uvnitř kostela u lebky kněžny (1,2).

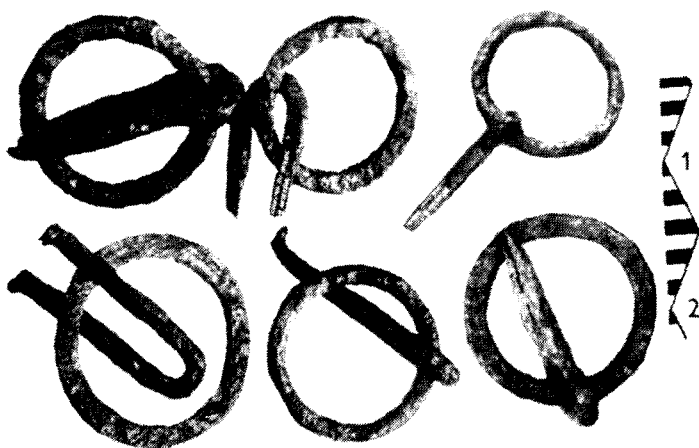
Obr. 38. Kostel P. Marie. Půdorys mladšího kostela s hrobkou, starší a mladší oltář, dlažba. Pohled od západu.

Obr. 40. Kostel sv. Jiří. Celkový pohled od západu do hlavní lodě v době výzkumu. Vpravo hrobka Vratislavova, uprostřed hrobka Boleslava II. a na její západní straně podezdívka pro oltář sv. Kříže, který zde stával ještě v pol. 19. stol.

Obr. 41. Kostel sv. Jiří. Hrob Boleslava II. a křížový útvar pisciny — křtitelnice. Pohled od východu z hlavního oltáře.

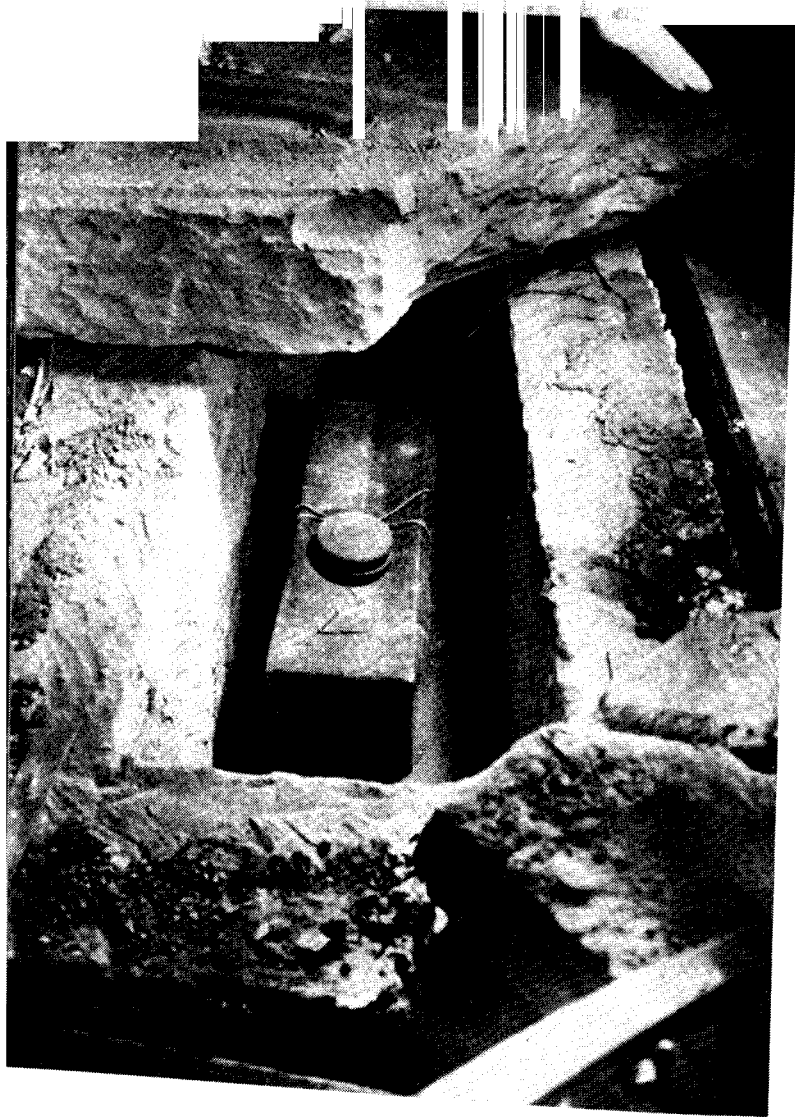
Obr. 42. Kostel sv. Jiří. Železné kruhy z rakve Boleslava II., nalezené po obou stranách konců rakve.

Obr. 43. Kaple pod jižní věží, vystavěná Boleslavem II. současně s kostelem pro hrob sv. Ludmily. Uprostřed prázdná hrobová jáma, z níž byly pozůstatky sv. Ludmily vyzdvíženy Karlem IV.

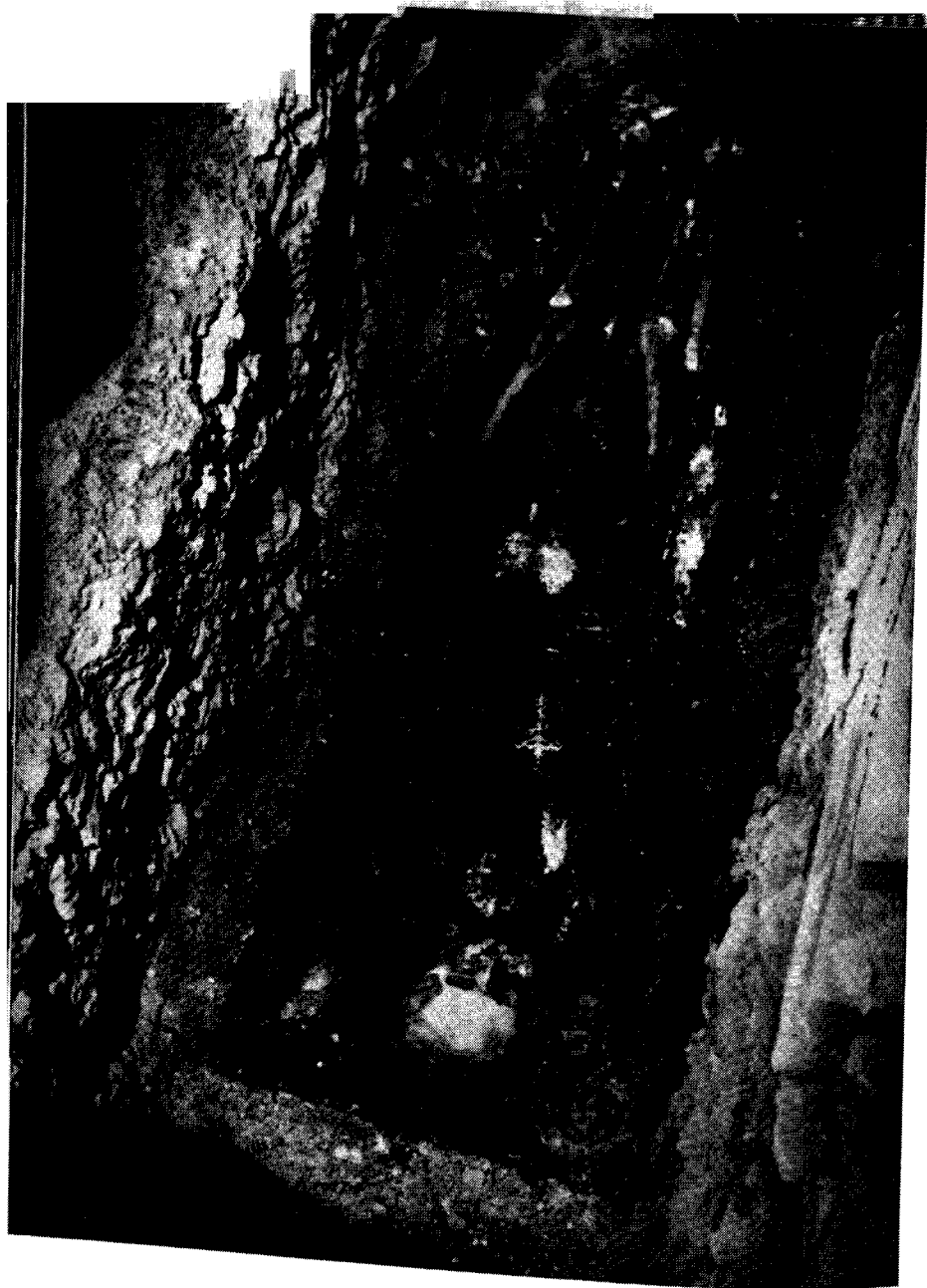
Obr. 44. Kostel sv. Jiří. Hrobka na severní straně hrobky Boleslava II., přizděná k jižní zdi hrobky mladší (hrob knížete Oldřicha). V hrobce byly sekundárně uloženy pozůstatky kostí muže a ženy (Boleslav I.?). Pohled od jihu.

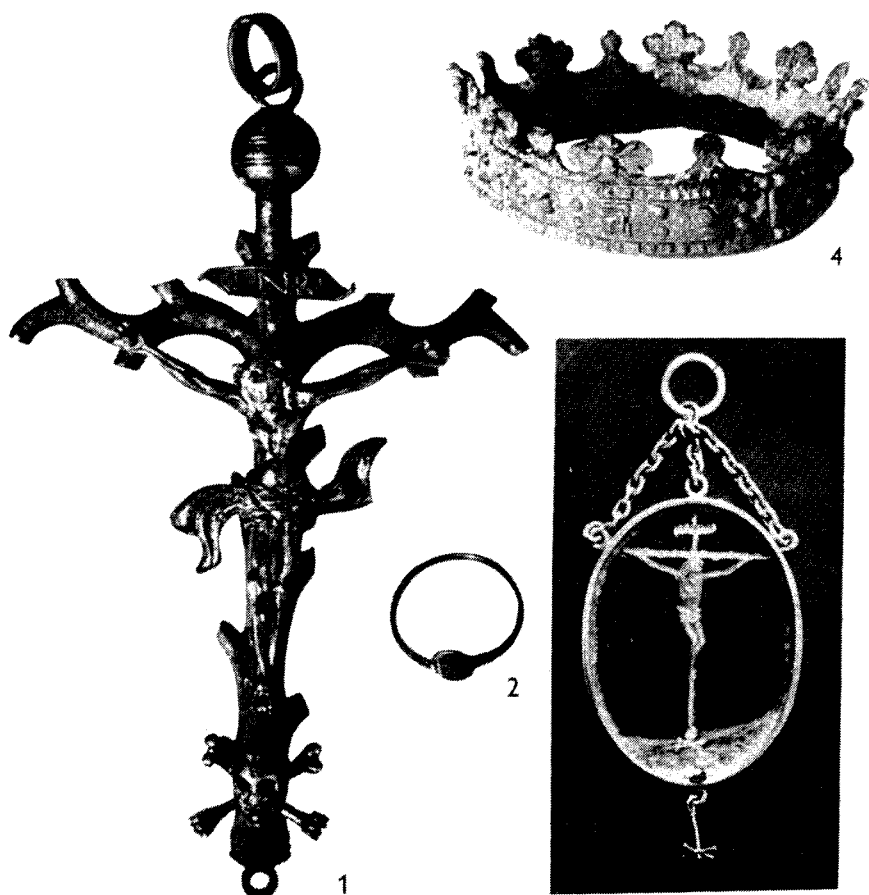
*Obr. 45. Kostel sv. Jiří. Hrobka Vratislavova. Olověná schránka
s listinou z r. 1379.*

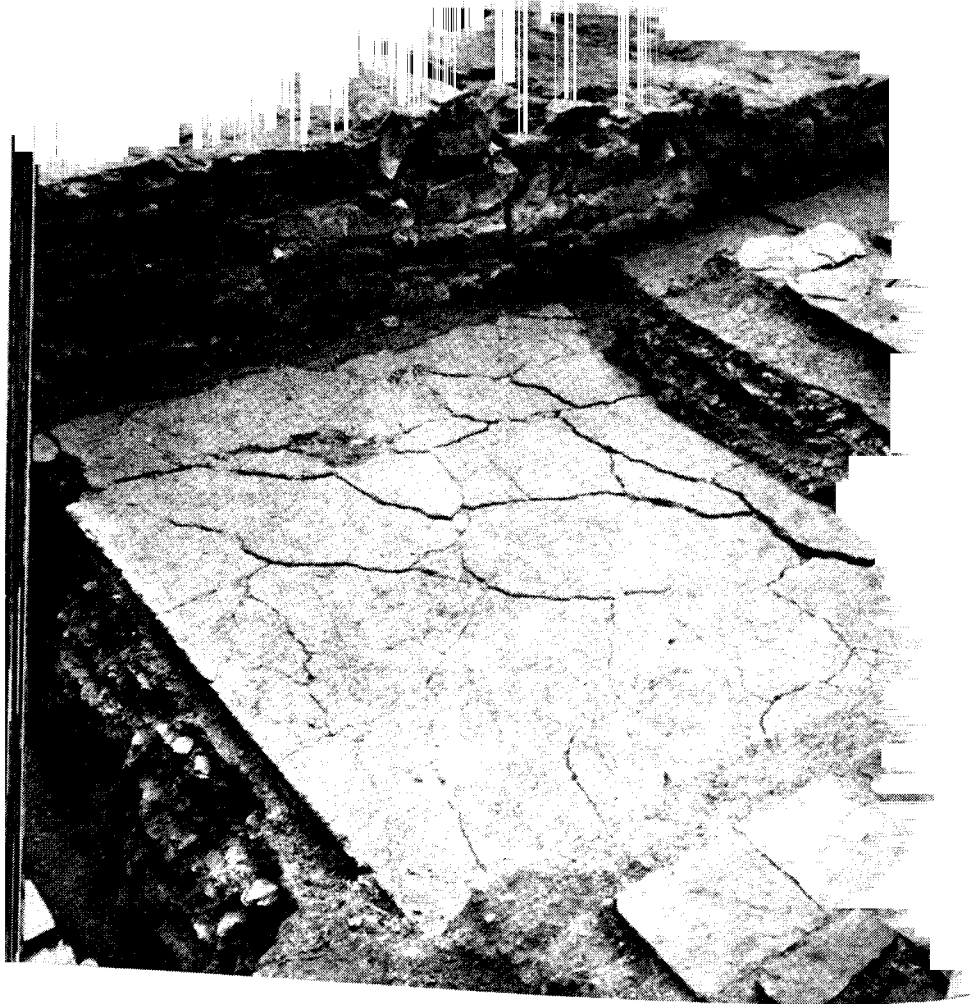
Obr. 46. Hrobka Vratislavova. V olověné schránce byly uloženy kosti knížete Vratislava, zahalené do lněného plátna.

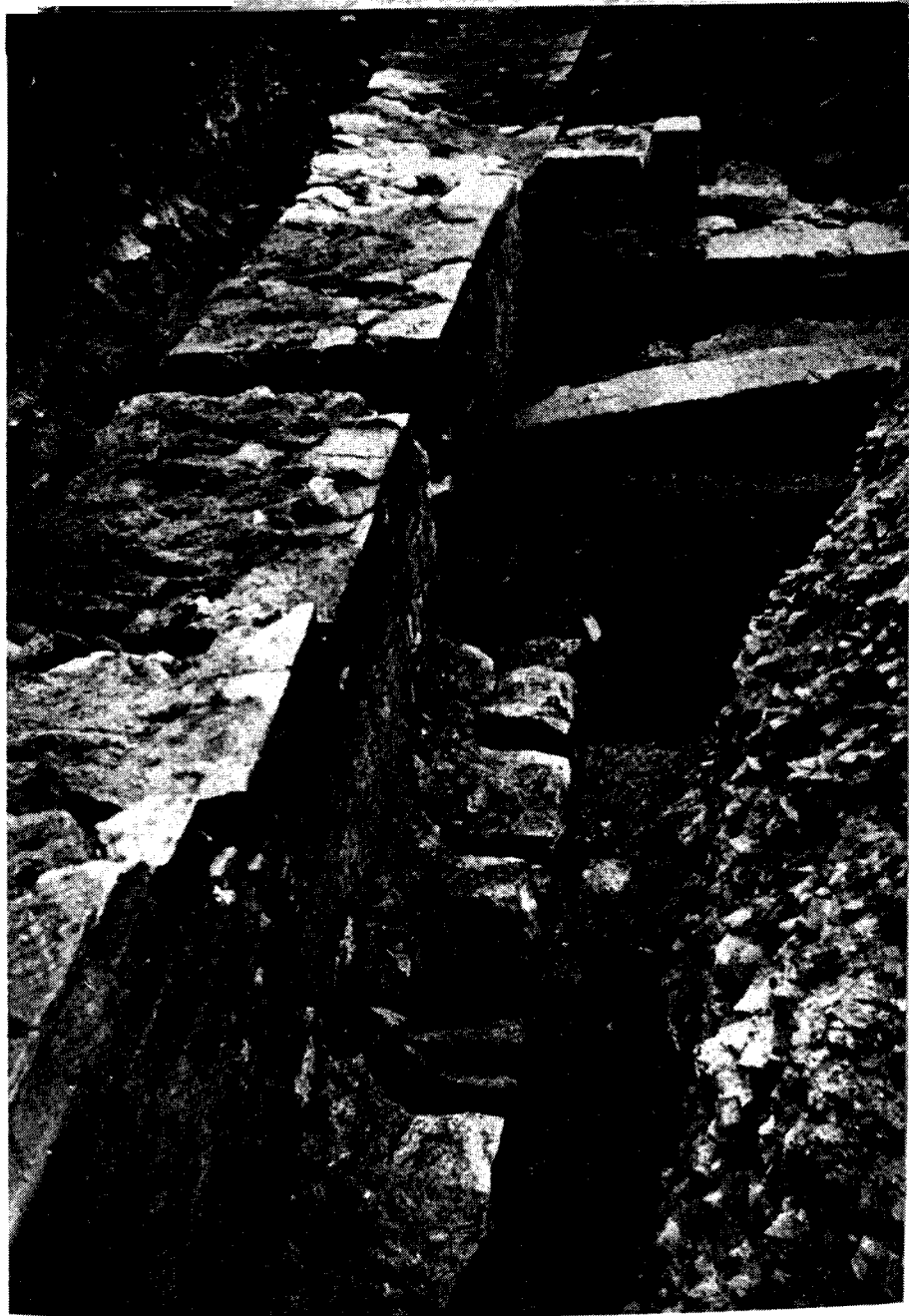
Obr. 47. Kostel sv. Jiří. Hrobka s kostrou abatyše Judity Eibenštolerové z Eibenštolu (†1600). Na prsou kostry leží stříbrný kříž. Hrobová jáma byla zapuštěna mezi hroby Boleslava II. a Vratislava, přičemž poškodila také dvě hrobky knížecích dětí na jižní straně hrobky Boleslava II.

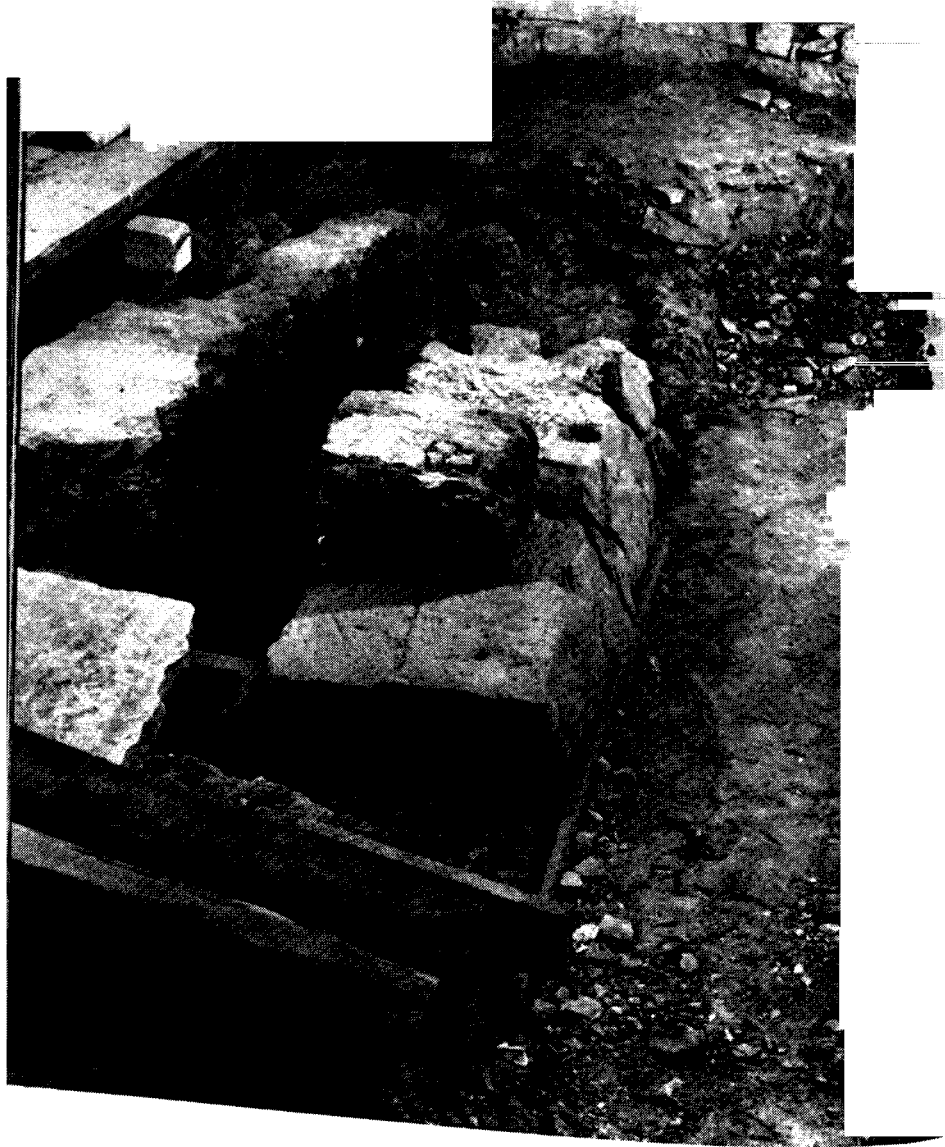
Obr. 48. Z hrobky abatyše Judity Eibenštolerové z Eibenštolu: stříbrný kříž se zlatým Kristem — práce vyspělé zlatnické techniky pozdně gotické doby (1); medailóněk z křišťálu s vyrytým Ukřižovaným, vsazený do oválného zlatého rámečku a opatřený zlatými řetízkami (3); zlatý prsten (2). Dřevěná pozlacená korunka, nalezená v hrobě na hlavě abatyše Heleny Pieronky de Galliano (4).

Obr. 49. Maltová dlažba v nejstarší budově jiřského kláštera. Na ni pak byla položena dlažba z opukových desek, načervenalých od požáru v r. 1142. Pohled od jihovýchodu.

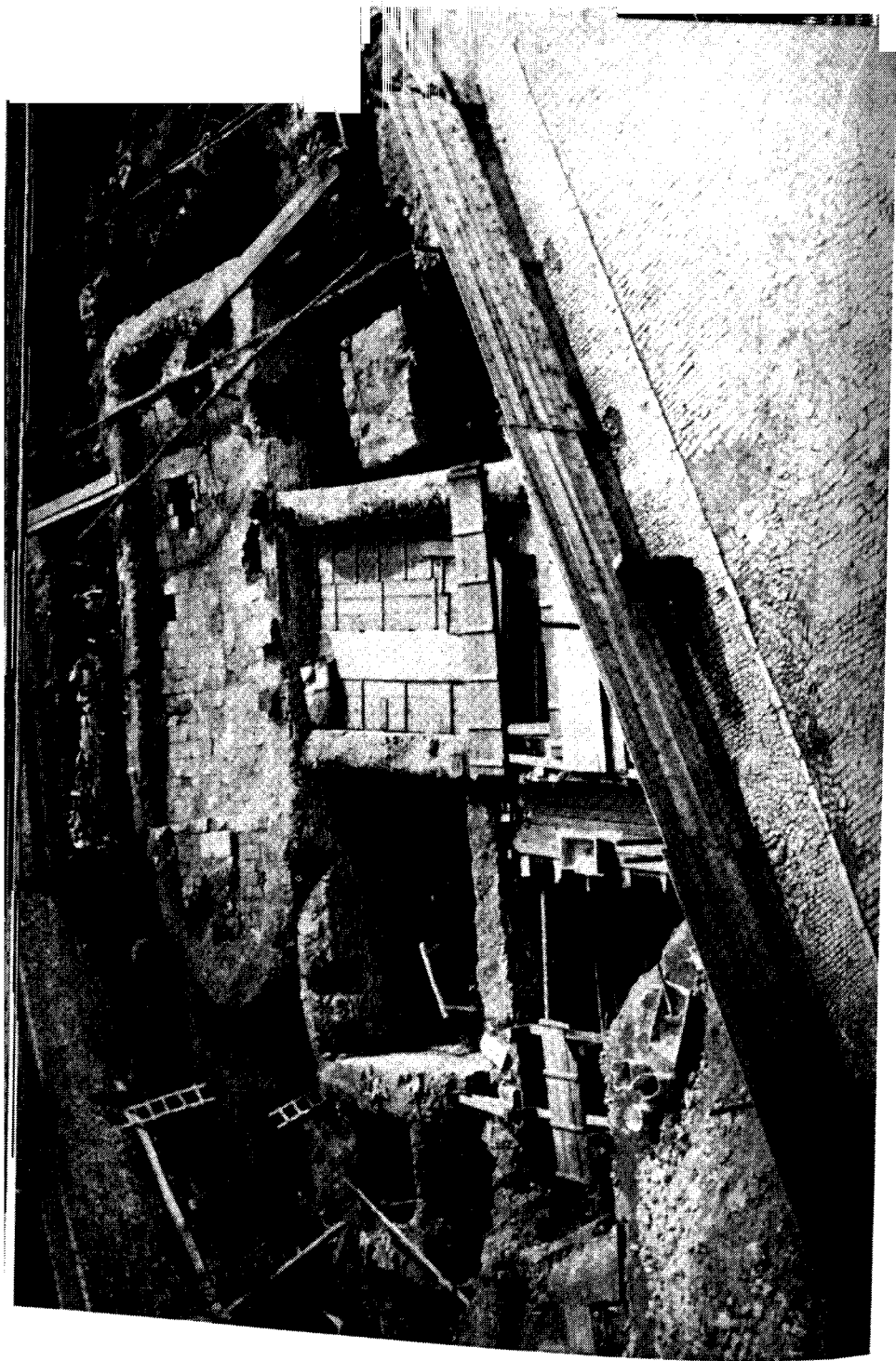
Obr. 50. Zahrada jiřského kláštera. Východní zeď nejstaršího kláštera, poškozená pravděpodobně ve 13. stol. posunutím půdy do Jeleního příkopu. Pohled od severu.

Obr. 51. Jiřský klášter, kaple P. Marie (býv. kaple sv. Anny). Uprostřed apsidy kaple, na místě oltáře, byla objevena náhrobní deska z hnědého pískovce. Pod deskou byla kostra kněžny Mlady.

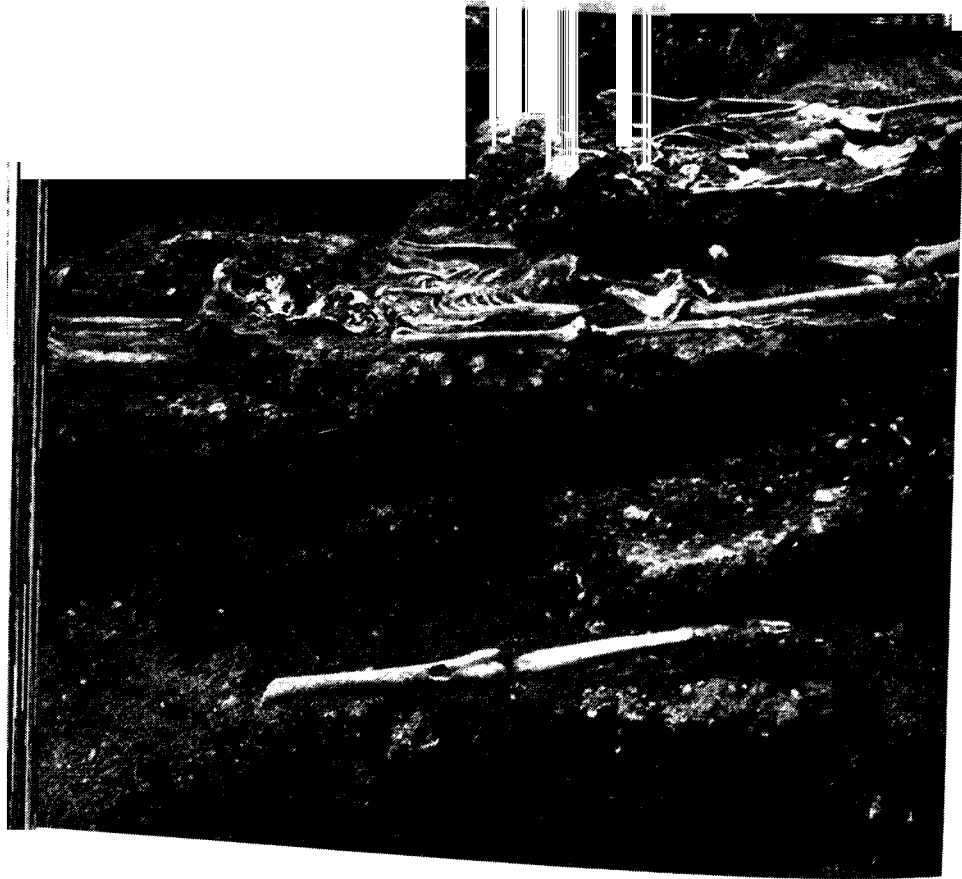
Obr. 52. Kostra kněžny Mlady, zakladatelky a první abatyše
jiřského kláštera.

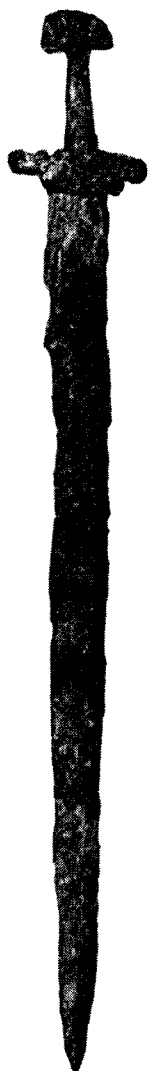

Obr. 54. Kostel sv. Bartoloměje. Bronzový kalich s patenou, nalezený v hrobce u kostry v chodbě přizděné ke kostelu (12. — 13. stol.).

Obr. 53. Kostel sv. Bartoloměje na III. nádvoří, s přizděnou chodbou a budovou na severní straně. Pohled od severu s věže svatovítského chrámu.

Obr. 55. III. nádvoří. Pohřebiště na jižním úpatí Žiži. Několik vrstev koster nad sebou, časově různých.

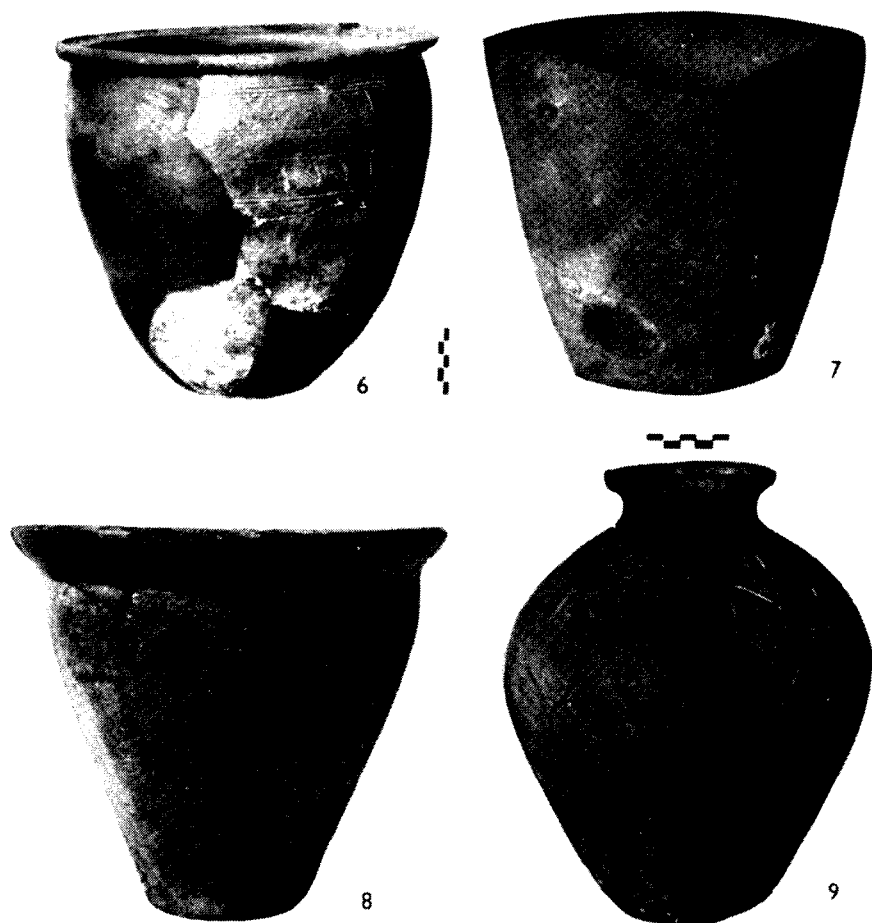

Obr. 56. III. nádvoří. Hrob bojovníka s mečem, vědérkem, nožem a dýkou, břitvou a ocílkou, objevený na jižním konci pohřebiště na Žiži, v těsné blízkosti dnešního monolitu.

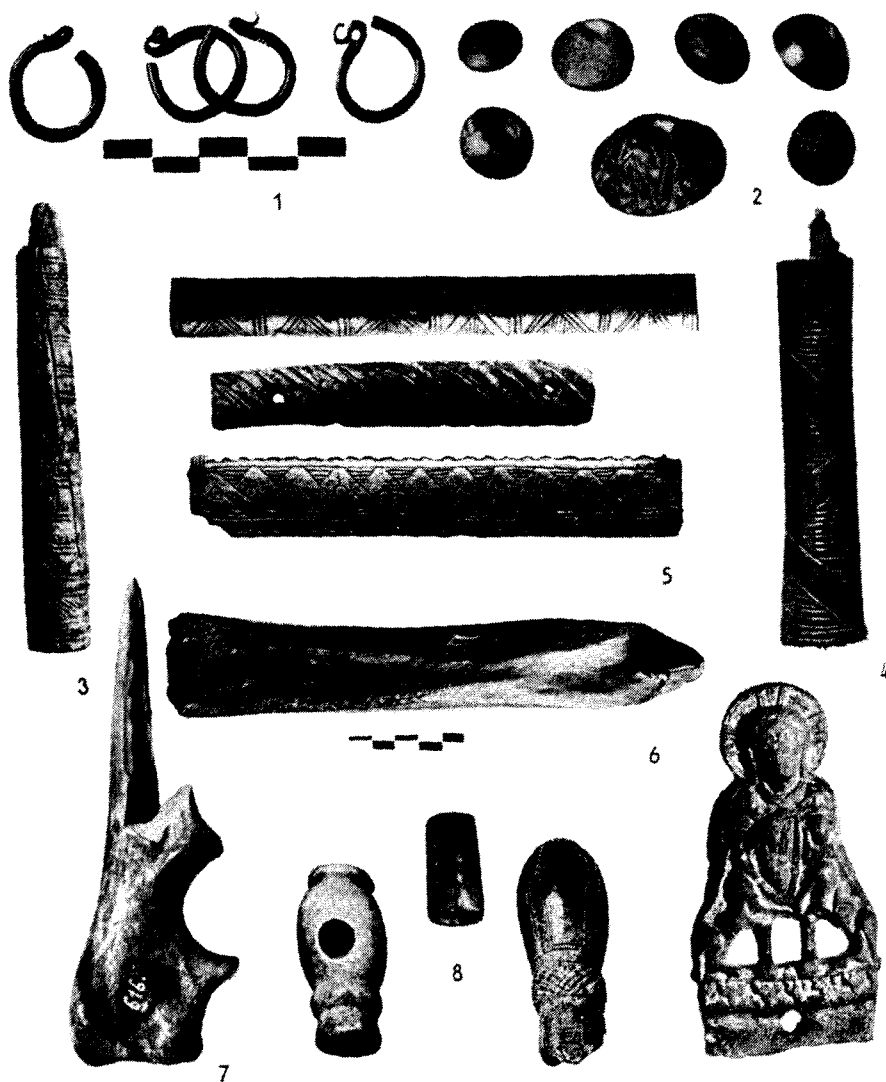
Obr. 57. III. nádvoří. Meč objevený v hrobě u pravého boku bojovníka.

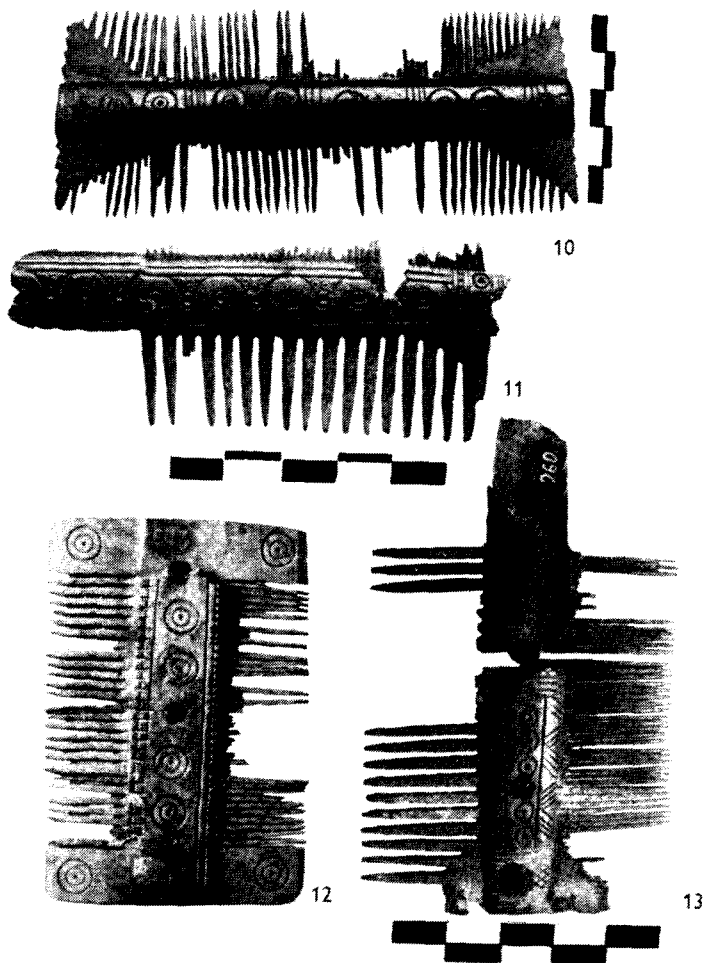
Obr. 58.—59. Ukázky keramiky z 9.—11. stol., používané na Pražském hradě. Nejstarší keramika z 9.—10. stol. (1,6); nádoby č. 2, 3, 4 byly nalezeny na východní straně apsidy kněžiště hlavní

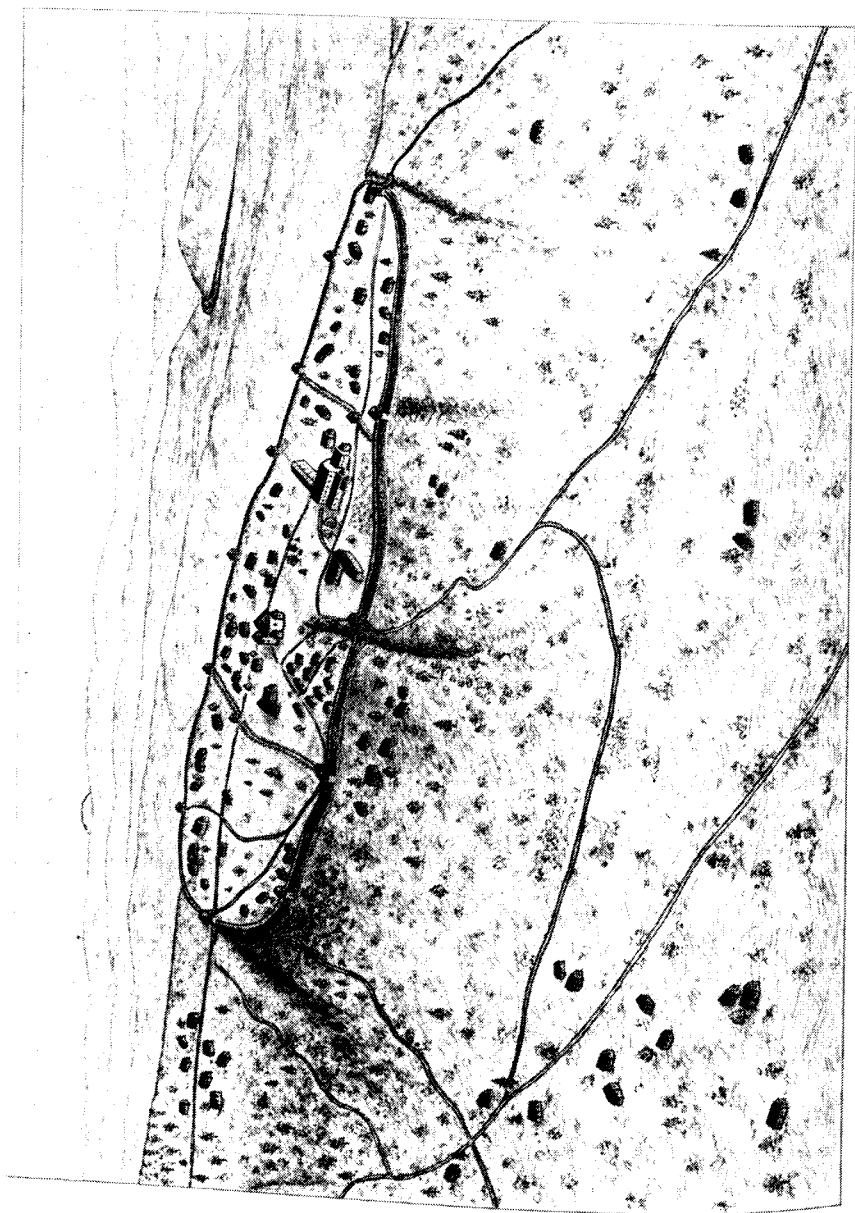
lodě jiřského kostela; miska se zaobleným okrajem ohnutým dovnitř (v. 67 mm, hrdlo 214 mm, dno 162 mm) byla nalezena v terénu z 10. stol; je zdobena rytou vlnicí a řadou zářezů (5); nádoba objevená na III. nádvoří na jižní straně třetího opevnění, z konce 10. stol. (8); nádoba z III. nádvoří, z terénu na rozhraní 11. a 12. stol. (9); tuhový tyglík na tavení kovu (7).

Obr. 60.—61. Ukázky předmětů nalezených při výzkumu III. nádvoří na hřbitovech, ve srubech a v kulturních terénech; vesměs z 10.—11. stol.: esovité záušnice, nalezené na hřbitově u svatovítské rotundy (1); korále a zdobný přeslen (2); zdobené

kostěné rukojeti nožů (3,4); zdobené kostěné destičky k hřebenům (5); kostěná brusle (6); kostěný nástroj (7); kostěné zdobené předměty: s otvorem (snad pištala) a s důlky na povrchu (snad hrací kostka) (8); měděná, pozlacená a emailem vyplněná sponka knihy (9); kostěné hřebeny (10, 11, 13), kostěný hřeben, nelazený pod maltou uvnitř románské věže před kostelem P. Marie na IV. nádvoří (12).

Obr. 62. Ideální rekonstrukce knížecího hradiště Praha v 10. a na počátku 11. stol.

Obsah

Úvod.....	7
I. Svědectví země	12
II. Osídlení Hradčan a okolí v době předslovan- ské	18
III. Na prahu českých dějin	26
IV. Přemyslovský hrad Praha	44
První opevnění	45
Předrománský hrad knížete Břetislava I....	56
Vyvrcholení obranného systému Pražského hradu ve 13. století	65
V. Cesty na Hradě a v jeho okolí	71
VI. Paláce a sruby.....	78
Knížecí palác	78
Dům biskupů a kapitulní budova svatovítská	82
Obytné stavby	86
VII. Kostely na Pražském hradě.....	90
Kostel P. Marie	90
Kostel a první ženský klášter sv. Jiří.....	102
Svatovítská rotunda knížete Václava a ba- silika Spytihněvova.....	120
Kostel sv. Bartoloměje.....	127
Kostel Všech svatých	132
Kaple sv. Jana Křtitele	134
VIII. Předrománská pohřebiště na Pražském hradě	136

Doslov	141
Die Prager Burg zur Zeit der Přemyslidenfürsten (<i>Zusammenfassung</i>)	148
Literatura	154
Obrazové přílohy 1—62	

dr. Ivan Borkovský DrSc.

Pražský hrad

v době přemyslovských knížat

Vydala Academia, nakladatelství Československé akademie věd
Praha 1969

Obálku a grafickou úpravu navrhl Josef Prchal

Odpovědná redaktorka Jana Axamitová, prom. hist.

Technický redaktor Jaroslav Hrubý

Vydání I. — 164 str. (8 obr.), 31 příloh (73 obr. černobílých, 1 dvou-
barevný)

13,40 AA — 13,58 VA

Náklad 20 000 výtisků — 02/63 — 6271

21-044-69

Cena brož. výtisku Kčs 17,—

508-21-862